

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: TAMÁSI ÁRON: *Erdélyi csil-*
lagok. • MAKKAI JÁNOS:

Proletáriródalom, proletárművészet. • TÖRÖK SÁN-
DOR: *Az ember megtanulja a módját.* • NÉMETH
LÁSZLÓ: *Emberi színjáték. (Regény.)* • HORVÁTH

BÉLA, ZSINDELY FERENC, MISSIK ENDRE, MIHÁLY LÁSZLÓ: *Versek.* •
Elvek és művek: *Leánymamák fia.* • *A szegénység vára.* •
Heledhét országom. • *Csallóközi Múzeum.* • *Magyar költők.* • *Az*
Óceán foglyai. • Szemle: *Miron Christea román régens és Ferenc*
Ferdinánd titkos tárgyalása. • *Rákosi Jenő.* • *Uti benyomások.* •
A Bartha Miklós-Társaság Magyar Föld-estje. • *Tudományos élet.* •
Színházi szemle. • *Képzőművészeti szemle.* • *Apró cikkek: Eredj,*
ha tudsz. • *Költészet és valóság.*

1929. ÉV

MÁRCIUS 15.

6. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre	10.— pengő
Tisztviselőknek	7.50 „
Külföldre egész évre	48.— „

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. • Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Tamási Áron</i> : Erdélyi csillagok	401	<i>Török Sándor</i> : Az ember megtanulja a módját	423
<i>Horváth Béla</i> : Március a Búg partján. (Vers)	412	<i>Missik Endre</i> : Lakatlan kastély.(Vers)	428
<i>Makkai János</i> : Proletárirodalom, proletárművészet	413	<i>Németh László</i> : Emberi színjáték. (Regény)	429
<i>Zsindely Ferenc</i> : Két baji alkonyodás. (Vers)	422	<i>Mihály László</i> : Szívemben örök ősz. (Vers)	450

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Brisits Frigyes</i> : Kincs István: Leánymamák fia. — A szegénység vára	451	<i>Virányi Elemér</i> : Csallóközi Múzeum	453
<i>Vajthó László</i> : Miklós Jenő: Hetedhétországom	452	<i>Hartmann János</i> : Magyar költők (Th.): Kertész József: Az Óceán foglyai	454 457

SZEMLE:

<i>Gramantik Margit</i> : Miron Cristea román régens és Ferenc Ferdinánd titkos tárgyalása	458	<i>vi</i> : A Bartha Miklós-Társaság Magyar Föld-estje	469
<i>Galamb Sándor</i> : Rákosi Jenő	463	<i>Eckhardt Sándor</i> : Tudományos élet	469
<i>Török Pál</i> : Úti benyomások	465	<i>Rédey Tivadar</i> : Színházi Szemle	471
		<i>Farkas Zoltán</i> : Képzőművészeti szemle	474

APRÓ CIKKEK:

<i>Sován</i> : Eredj, ha tudsz	479	<i>Argus</i> : Költészet és valóság	480
--------------------------------	-----	-------------------------------------	-----

Tisztelettel kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az új negyedre szóló megújítás iránt még nem intézkedtek vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek az esedékes díjakat mielőbb beküldeni.

A kiadóhivatal.

ERDÉLYI CSILLAGOK.

I.

NAGY legenda a bibliai Paradicsom-kert, de ha mégis létezett csakugyan, ott olyan idő járhatott, mint itt ezen az esteledő nyári napon: csendesen fényűző, szelid és kacagó, boldog és végtelen.

Igy szóltam magamban bolygásom elején a falu feletti dombon. Majd megindultam és repdestek a szemeim és fel-felnevettek néha, pedig nagy nemzeti bánat rágta szívemet. De most úgy láttam, hogy játszik az égvilágán minden: játszik a Nap, ahogy kerek, lángos fejét kacagva a hegyek mögé húzza, mint egy bujkáló óriás gyermek és játszottak a varjak, amint a jegenyefa tetejéről kancsi szemekkel utána lestek; igen, a dombok, ahogy fénykötelet húzni felálltak; az erdők, amint illatos aranyfüstöt pőfékeltek lomhán; a szitakötők, ahogy serényen cicáztak, mintha most keltek volna ki a petékből, melyeket a szivárvány a vízbe rakott; a két szomszéd-falu, ahogy az országutat egy mesebeli borotvaszif módjára feszesre kihúzza fogta; és játszott mindenekfelett maga az égbolt, amely a végtelenbe kifeszülve lebegett, mint egy univerzális napernyő, minek a nyelét elvesztette a Föld.

És mégis, minden örökízűnek látszott. Bizonyos voltam benne, hogy így volt ez a fáraók idejében is, vagy a mi Szent László királyunk idejében. Épen így, mint most: Ferdinánd román király erdélyi uralkodásának második nyarán.

A folyó vize a régi örök kottára muzsikált, a rétek a mindenkori színbe borultak, a búzák pedig az állandó aranyba. A föld nem változott, amelyen álltam, csak egy új emberfajta jelentkezett rajta.

Láttam is egyet ebből a fajból, amint a falu felől egyenesen irányomba tartott, fegyverrel a vállán. Hamar a búza közé húzódtam, hogy lássam, hogyan viselkedik a szabad természet ölen. Csendes menésben és dudorászva jött a kicsi ösvénykén, amely a búzák között bujkált illatot szuszogva. S a képzeletem játszani kezdett:

- Hó, ki vagy?
- Suny jandar román.
- A neved?
- Decebal.

Még jó, hogy felelt, mert az volt az uralkodó érzésem, hogy rossz véleményt tápláljak felőle. Így csak legyintettem feléje egyet:

- Mehetsz!

Fegyvere mellett valami rangfokozat volt a vállán. Öltözetén látszott, hogy tisztaságra törekszik. Barna szemei békések voltak, fiatal arca sima és derült. Erdélyi fiúnak látszott.

Ahogy utána néztem s nagyléptű, kissé parasztos járását figyeltem, egyszerre egy leány alakja tűnt a szemembe, amint jött a katonával az ösvényen szembe. Piros szoknyát viselt s a derekán felül csak inget, mit a nyakán szélesre kihajtott. Kalapja nem volt, cipőjét is csak meztelen lábára húzta. Barnapiros arca forró lehetett, mert virág-módra virítani látszott.

Mozdulatlanul figyeltem őket a búza közül, mert nagyon kíváncsi voltam erre a találkozásra. Elgondoltam hirtelen, hogy most két erdélyi nép gyermeke fog egymás szemébe nézni, itt a mezei ösvényen, ahol senki sem látja őket, csak az Isten és én. A városokból ugyanis sok baj és gyűlölködés híre jött, mellyel e két nép nyomorgatja egymást. Azonkívül többizben hallottam azt is, hogy a román csendőrök garázdálkodnak néha leányaink és asszonyaink körül s nem egyszer erőnek erejével kényszerítik szerelemre őket. Amint ez keresztül futott hamar a fejemen, önkénytelenül körülnéztem, hogy valami kézbelit nem látnék-e, amellyel szükség esetében megvédjem az én népem leányát. Nem láttam azonban semmit, mire megtapogattam a zsebemet, hogy nem felejtém-e otthon a bicskát. Láttam, hogy nem s nyugodtan vártam.

A katona feszesebbre húzta fegyvere szíját s maga is egy kicsit peckesebbre feszült, mintha valami feljebbvalóját látta volna jönni. A leány pedig alig észrevehetőleg jobbra és balra nézett, majd lesütött szemekkel ringatta magát közelebb. Már csak két lépésre lehettek egymástól s akkor láttam, hogy a katona elereszti jobbjaival a szíját és könnyedén tiszteleg.

— Jónapot kívánok! — köszönt.

— Nincs baj! — mondtam magamban.

A leány nem állott meg azonban, sem a szemét fel nem vetette. Félénken visszaköszönt ugyan, de olyan halkán, hogy én csak ennyit hallottam:

— Isten.

A katona hirtelen megállt, a sapkáját feljebb lökte a fején s egy kissé ingerülten szólt a leányra:

— Állj meg, babám!

— No-no . . . — helyesbítettem én is, miközben azt hittem, hogy rögtön futásnak ered a leány. Azonban nem jól számítottam, mert megállt és a katonára nézett. A legény feléje mozdult és derús arccal, de tisztelettudóan így szólt:

— Hova siet olyan nagyon?

— Haza indulék — mondta a leány.

Feltűnt nekem, hogy egészen barátságosan szólottak. Arra gondoltam, hogy ismerték talán korábban is egymást. De láthattam rögtön, hogy most találkoznak először, mert így folytatta a csendőr:

— Hogy hívják magát?

— Demény Etelkának — mondta a leány, de nem kérdezte vissza a katonát, pedig ez láthatólag várta.

— S hol laknak?

— Mi a nagyút mellett, épen szembe a hitelszövetkezettel.

Erre levette fegyverét a csendőr s jónéhányszor megütögette agyával az ösvény kemény útját. Egyébként is látszott rajta, hogy valami nagy elhatározás előtt van. Végre felnézett s így szólt:

— Én elmennék valamelyik este magához, ha szívesen látna.

A leány elgondolkozott egy pillanatig, majd leszakasztott egy búzafejet s mialatt azt nézegette, így felelt a csendőrkatonának:

— Én nem bánom, csak apámék meg ne haragudjanak.

— Hát mikor menjek?

Egy pirhullám futott az Etelka arcán, majd nevetve mondta:

— Jöjjön szombat este.

— Ma kedd van, úgy-e? — számította a legény.

— Ma az egész nap.

— Eleget kell várni — mondta a katona és egy sóhajtással vállára vette megint a fegyvert és a leány felé nyujtotta a kezét. S ahogy így álltak hosszan kezét fogva, láttam, hogy nagyon közel hajlanak egymáshoz. Nem tudtam miért, de nagyon fájt volna, ha csókra mennek. Szerencsémre azonban barátságosan elköszöntek. A leány megindult és halkán énekelni kezdett. A katona még sokáig állott helyben, nézvéen a távolodó leányt, akit én is néztem. Ő ringó járását szemlélte, én pedig a fehér ing alatt szökdöső két játszi melle halmát.

Az a vágyam jött, hogy valamiképen a leány elé kerüljek magam is, mert nagyon kívántam barátkozni véle. Mielőtt azonban indulni akartam, egy pillantást vetettem a csendőr felé, mert nem akartam, hogy lásson. S ebben a helyben meghült bennem a vér: lövésre felemelve tartotta felém a fegyvert. Hamar a földre kuporodtam a sűrű, magas búza közé, de alig szusszanhaték egyet, el is sütötte puskáját már. Vigyázkodva felemelkedtem s hát egy riadozó nagy verébcapat takarodik tova a fejem felett. Már tudtam, hogy azokra vadászott, de láttam azt is, amint bement a búza közé s ott keresgélt valamit, majd egy meglőtt verebet magosra dobott, miközben így kiáltott:

— Noroc!

Ebben a vadságában nagyon ellenszenvesnek találtam. Pökni szerettem volna feléje egyet, de sajnáltam legyalázni a megáldott aranybúzáat. Elgondolkoztam a dolgon s úgy vélekedtem, hogy nem cselekedte volna meg ezt az egész garázda dolgot, ha ennek a mi székely földünknek lett volna a szülőtte. Fel is tettem a kérdést, hogy mi jögon kerülgeti a mi leányainkat és mi jögon lövögeti agyon a mi verebeinket? Utóvégre, ha ez így megyen, eljöhet ide egy vad beduin, vagy egy cowboy s akár-mekkora rontást vihet véghez bennünk és a mi jószágainkban!

Nagyon haragudtam és teljes joggal. Oda is fordítottam feléje a

fejemet, hogy egy éles pillantással megvessem az egész falu nevében. Azonban már tova lett időközben. Gyorsan kijöttem a búzából tehát és ösztönös sietséggel megindultam a leány után. Haladhattam már valami tíz lépést, amikor cselekedetem célja öntudatos lett előttem. Feltettem tehát magamban a kérdést, hogy miért is eredtem valójában a leány után? Azért-e, hogy barátkozzam és férfiú legyek véle, ha ő is úgy akarja? Vagy talán valami más cél vezet? S akkor azt feleltem, hogy nem mint férfiú sietek utána, hanem mint székely ember, akinek résen kell állania és védenie kell a székely javakat. Úgy éreztem, hogy kötelességem lebeszélni ezt a szép tiszta leányt arról, hogy közelebbi ismeretségbe ereszkedjek a román katonával, vagy éppen vérét vegyítse véle.

Vizsgálódní is kezdtem utána, de nem láttam sehó. Sőt énekét sem hallottam, pedig csendes volt a mező. Futásra vettem a dolgot tehát. Amint kiérkeztem a búzák közűl, megálltam. Épen egy dombon voltam. Hiába néztem azonban újra és újra körül, mert nem találták meg szemeim sehó a leányt.

— Talán az Isten repítette el ilyen hirtelen előlem — mondtam — és leültem a gyér, de virágos fűbe, hogy gondolkozzam. Feladtam magamnak a tételt, amely így szólt: «Egy székely leány és egy román fiú kezdik megszeretni egymást.» Akkor magamra parancsoltam, a szívemmel és a véremmel egyaránt erősen székely emberre, hogy őszintén, minden elfogultság nélkül, itt a végtelen mezei templomban, Isten eleven jelenléte előtt, szóljak hozzá a dologhoz és fejtsem meg, ha tudom.

Mondhatom, sokat és sokáig vergődtem szívemben és elmémben egyaránt. Egyszer felültem, máskor könyökömre ereszkedtem, majd hanyatt-, majd hasrafeküdtem. Megküzdöttem különböző angyalokkal és arkangyalokkal, akik mind vallási, vagy hazafias, vagy másféle nagyobb eszmékre kérték tőlem az esküt. Először a férfiút győztem le magamban, aki minden kívánatos leányt és asszonyt magának óhajt. Ez nem ment olyan nehezen, mint ahogy én gondoltam volna. Utána a katolikus vallásban való neveltetésem került sorra, majd erdélyi mivoltom, majd pedig erős székely érzésem és hitvallásom. És be kellett vallanom, hogy ezeken az alapokon, sem az egyiken, sem a másikon, nem lehet megoldani a székely leány és a román fiú közötti szerelem problémáját, ami olyan egyszerűnek látszik. Akkor a világ kezdetére gondoltam, s azokra a tanításokra, amelyek az első emberekről szólnak, majd az Ádám gyermekeinek meg nem fejtett szaporodási körülményeire, végűl pedig Istenhez mentem, minden dolgok kútfejehez és az ő szándékaira gondoltam, melyekkel teremté az embert. És itt egyszerre nagy világosság és öröm támadott bennem és megfeleltem:

— Ama leány nem székely leány volt. És ama katona nem román katona volt. Hanem emberek voltak mind a ketten, akiknek nem az parancsoltatott, hogy származásukkal büszkélkedjenek, hanem az, hogy szaporodjanak és népesítsék be Emberrel a földet.

Ekkor azonban mintha elszenderedtem volna. Mert alaposan szürkült, mire felmerültem valami messzi világból. Talpamra állottam, hogy hazamenjek. Fecskéket láttam, amint hegyeket és völgyeket rajzoltak szárnyaikkal a levegőbe. S messze az úton két fehér ökröt, ahogy lassú nyugalommal egy szürkéségbe merült szénás szekeret húztak.

Csendesen ereszkedtem le a falu felé s egyszer, nem is tudom hogyan, nagyszerű ötletem támadt. Még meg is álltam és úgy mondtam gyermekes örömmel :

— Szombat este én is elmegyek a leányhoz !

II.

Másnap beszéltem két legénnyel, hogy jöjjenek el ők is. Kérdőleg néztek reám, ami meglepett, ámbár számíthattam volna reá. Egy pillanatig azon gondolkoztam, hogy mit feleljek, mert nem akartam elárulni semmit. Azt mondtam, hogy igen érdekes dolgokról fogok beszélni, amelyeket fent Kolozsváron s más helyeken tapasztaltam. Láthatólag felkelt bennük a kíváncsiság s csillogó szemük is mutatta, hogy szeretnének e zavaros időben tudni mindent, pedig egyszerű falusi legények voltak.

A következő napon három másikkal beszéltem ebben az ügyben. Ez volt csütörtökön. Pénteken ugyancsak újabb kettőt hívtam meg a leányos házhoz, szombaton pedig Balla Gáspárt, akivel nagy barátságban voltam legényke koromban.

S amikor szombaton este édesanyámmal és a testvéreimmel megvacsorázhattam, azt mondtam, hogy valami kutyának való, szédüléses fejfájásom van s a jó lagymatag esti levegőn megjáróm magamat. Nem akartam elárulni ugyanis, hogy leányhoz megyek, mert nevettek volna rajtam.

Ahogy kimehettem a kapun, egyszerre nagy és merész vállalkozásnak tűnt fel az egész. Igaz, hogy a házat ismertem jól, ahová menendő voltam, s igen a kedves szülőket és a szép leányt is, de gyermekkorom óta nem jártam soha náluk. Bizonyosan csodálkozó szemekkel fogadnak majd, gondoltam, vagy pedig megzavarja őket a nadrág, amely lábszáramon harangoz. De ez még mind semmi volt ahhoz a gondolathoz képest, ha netalán a leány áldott állapotba kerülne ezen időtájtban : mert akkor ezt egyenesen reám fogják s nemcsak a falut, hanem az egész vidéket betöltik a hírel.

Ilyen gondolatok kínoztak egészen a kapuig. Ott azonban megbátorodtam egyszerre nagyon s úgy mentem be, mintha hazamennék. Koppintottam illemtudón az ajtón s mosolyogva beléptem a jótágas szobába.

— Aggyon az Isten jóestét ! — köszöntem, — mire Demény bácsi rögtön felállt egy kurtalábú székről s erős kézfogással üdvözölt, majd örömeiben a vállamra tette a másik kezét.

— Aggyon az Isten, kedves ecsém, komámnak fia! — mondta szinte tüntetőleg, majd a vállán hátradobja a szót: — Kerítsetek egy széket, te! Serényen kerített is a leány és reám nézett csillogó kék szemeivel. Épen a háziasszonyt üdvözöltem akkor, de hamar túltettem magamat rajta s egy kicsit játékosan megszorítottam a leány meleg kezét.

— Hát mikor aratunk, gyöngyvirág? — kérdeztem.

— Maga nélkül nem is lesz meg — mondta kötekedő hangon.

— A jövő héten már vághassuk es — szólott a gazda — jelezvén, hogy ebben a kérdésben ő az illetékes.

Még öt legény volt ott, közöttük az én régi barátom is. Keményen kezelt ráztam azokkal is, majd a széket hátrább vittem az öreg mellé, hogy onnét mindent jól szemmel tarthassak.

— Eljöttem, hogy egyről-másról elbeszélgessünk — mondtam.

— A jó is lesz — füzte az öreg — legalább megtudjuk, hogy miért nem jó a világ.

Megnyugodtam, hogy ilyen jól és kedvesen keresztülestem az ismerkedés küszöbén. Az öröm könnyűvé és vidámmá tett egészen. Beszélgetni kezdtünk. Először csak az öreggel ketten, majd a legények is köztünk ereszkedtek. Kérdéseket tettek, hol a gazdasági, hol a politikai helyzetre vonatkozólag, hol a városi megélhetést illetőleg. Én azonban egy-két szóval elütöttem mindent. Inkább arra törekedtem, hogy kedvre derítsem őket. Ismerem ugyanis a székely ember természetét s tudom, hogy játszi és csipkedő, amikor kedve vagyon. Azt akartam tehát, hogy a román katona, aki bármelyik percben érkezhetett, úgy essék bé ebbe a derűs szobába, mint a jó meleg vízbe, melyben ficánkoló halak csipkedik, jelezvén, hogy a cápa is vízben lakik.

Elmondtam nekik a csíki ember történetét az ördöggel, utána pedig Chaplint kezdtem kézzel-lábbal utánozni, mondván melléje a furcsa, csukladozó mesét. Javában mókáztam s ők javában röhögtek épen, amikor kopogtatott valaki az ajtón. Mind arra néztünk s hát az én katonám ereszkedik a nyílás szájából elé. Köszönt s rögtön meg is állott, mert szembe ütötte a hullám, amely a megrebbent szemekből feléje csapott. Ő azonban egy önkénytelen mozdulattal a karján fityegő fegyveréhez nyúlt, mintha megszállotta volna a hadisten szelleme, mondván: Ne félj, zsandár! És nem is félt, hanem otthonosan, sőt a katona ízetlen fölényével kezdett mozogni. Úgy mellékesen kezelt fogott mindegyikkel s amikor reám került volna a sor, figyelmeztetett a szemeivel, hogy jó volna talán felállni. Én azonban gondolatban hivatkoztam a békére, amelyben élünk, és nem állottam fel. Erre nyersen lekezelt velem és azt mondta:

— Traján.

— A nagybátyját ismertem — szóltam ama híres császárra célozva, de a csendőr nem hallotta meg, vagy nem akarta talán meghallani szót. Egyenesen a leány mellé telepedett a kanapéra s még jól megrecsegettette e tisztos székely bútort, mintha kínozni akarná.

A legények összenéztek.

Figyeltem és készakarattal semmit sem szóltam. Vártam az első hangot. Demény bácsi szivart sodort, mint hirtelen jött gond idején. A leány pirba borult arccal kurtákat felelt a kedélyeskedő katonának, a legények pedig megtömörödtek és összedugták a fejüket.

Nem szóltam most sem.

Végre a gazda rágyujtott, majd köhintett egyet s nagy nyugalommal ezt kérdezte tőlem:

— Kolozsvárt van-é sok romány?

— Ott elég van — mondtam.

Erre megtúrta a nyakát az egyik legény.

— Itt csak egy van — szólott és röhintett egyet.

Megijedtem, hogy valami bajt találnak csinálni e békés házbans azért gyengítőleg utána tettem jóhangosan:

— Azok között is van jó ember.

— Ott van, ahol sokan vannak — mondta megint a legény.

Láttam, hogy ezekkel immár bírni nem lehet s barátságosan kérdeztem a katonától, hogy őt is beszédbe csaljam:

— Mondja, vitéz úr, mi a véleménye a székelyekről?

— Verekedő nép és csúfolódó — mondta.

Kissé felingerelt, mert azt vártam volna, hogy több tisztelettel beszéljen az én népemről. Kötekedő hangon jegyeztem meg:

— De a székely leányokról jobb véleménye van, úgy-e?

— Azokról a legkedvezőbb — fölényeskedett.

— Kedvező kedviben van — szólalt meg az én régi barátom s láttam, hogy hegyesen nézett a katonára.

Kacagtam egyet és lefordított tenyérrel intettem, mintha le akar-nám fektetni a peckes szavakat.

— Hallottátok-é a vak ló történetét? — mondtam egy kanyarodással. — Azét a vak loét, amelyik Tündérországba vitte a királyfit, mert nem látta a kövér füvet a réten.

Traján hegyezte a füleit, mert valami hátbatámadást gyanított.

— A nem királyfi volt — mondta az egyik legény — hanem cigány, mert nem jár más nemzetség vak lovon soha.

— A mesében még döglött lovon is jártak, mert ott minden lehetséges — mondtam.

— Az a mese olyan, mint a mi életünk — szomorkodott a gazda s térdére lógott a feje. — Mert ebben a mi életünkben is minden lehetséges.

Engem is elszomorított ez a mélységes hasonlat, amely a nép szívéből bugyogott egyszerre fel, mint a fekete vér. Sokáig nem szóltam semmit s a legények sem semmit. Csak néztünk magunk elé az árvaság végtelen szomorúságával, mert tudtuk, hogy nekünk még egy vak lovunk sincs, de még egy megdöglött hitvány gebénk sincs, csak magunk vagyunk a beborult időben, fényt vetve néha, mint a csillagok, melyek csodálatos, dús tavaszi éjtszaka után sírnak.

Úgy éreztem, hogy nyugszik kedvemnek napja, hogy aztán ki tudja melyik Sors csillagával keljen fel a holnapi reggel. Mintha nagy tenger vizébe merültem volna, ahová népem rengeteg elődjét temették. S mintha a tengerben fekete kagylók különös vonalaiból kellett volna megfejtenem a jövődőt. Arra rezzentem meg, hogy valaki jóéjszakát kíván. Láttam, hogy a katona veszi a búcsút.

— Még maradhatna — mondtam minden gondolat nélkül.

— Majd máskor — felelt, mint aki a dolgában biztos és lépett kettőt elégedetten az ajtó felé. Ekkor azonban utána szólt hirtelen az egyik legény :

— Né, a puskáját itt felejtette !

A katona visszafordult rögtön és vigyázkodni kezdett. Majd jövést is visszajött és úgy kereste növekedő nyugtalansággal a fegyverét, amely ott lógott pontosan a karján. Inteni akartam neki, de aztán nem szoltam még sem, hadd menjen a játék. Egyszerre azonban röhögni kezdtek a legények éktelenül.

— Hány volt? — mondta valamelyik.

— Mert egy a karján van — szólott a másik.

Kiveresedtek a csendőr fülei helyből. Azonban se nem szolt, se nem vágott, hanem megindult némán az ajtó felé. A leány is felállt, hogy kikísérje, de az apja kivetette eléje a lábát, tilost jelezvén.

— Nem kellett volna kifigurázni — mondtam őszinte szívvvel.

— A medve is tövisbe lépik vajeccer — magyarázta az egyik — miközben fut a párja után.

Boldogan kuncogtak utána. Elnéztem sokáig bűgő, darabos örömet, de nem tudtam szabadulni attól az érzéstől, hogy a csendőr bosszút fog állani. Talán lesbe is húzta magát odakünn és vár valamennyiünket. Nagyon izgatott a dolog. Azt mondtam, hogy fáj a fejem, amiben nem is hazudtam, mert ideges nyilalások jöttek a vakszemem környékére. Engedelmet kértem és búcsút vettem tehát. Legvégül jeleztem még, hogy legközelebb elbeszélem, amiket akartam, mert a csendőr előtt nem lehetett volna semmit mondani, hogy amögött ördögöt ne keressen. Etelkának intettem, hogy ne fárassza magát utánam s kijöttem. Azonban amint a kaput bétehettem magam után, valaki rámkiáltott :

— Állj meg !

Megállottam s így szoltam mosolyogva :

— Tudtam.

— Maga ki? — kérdezte a csendőr barátságatlanul.

— Hogy érti ezt? — mondtam, mert pontosan akartam felelni.

— Úgy értem, hogy maga kicsoda?

— Én egy székely vagyok — feleltem neki.

— De mi a neve?

— Becsületes dologban Tamási Áron.

— Maga zsidó?

— Én még nem.

— Hát hova való?

— Én ide. Hát maga?

Megmozdította a fegyverét, jelezvén gyengéden, hogy nekem nincs jogom kérdezni.

— Maga hol lakik?

— Én Kolozsváron, volt-e ottan?

Reám villantotta a szemét és tovább faggatott:

— S magának mi a foglalkozása?

— Én diák vagyok.

— Milyen diák?

— Garabonciás — mondtam és nevetni kezdtem.

— Induljon előttem! — intett és úgy tett, mintha kuglizni akart volna a fejemmel. Valami ötven lépést mehettünk azonban csak s akkor azt parancsolta, hogy álljak meg.

— Igazolványai vannak-e? — kérdezte.

— Lesznek — mondtam és előszedtem őket. Forgatni kezdte a gyenge holdvilágon, mire én gyufát gyújtottam és előzékenyen tartottam neki. A harmadik szálnál visszaadta írásaimat.

— Magára nem haragszom — szólott előzékenyen és hazabocsátott. Még meglestem, hogy merre lesz el s amikor láttam, hogy visszamegy a kapuhoz megvárni a legényeket, hazamentem és csendesen lefeküdtem.

Másnap azt hallottam, hogy javában aludt a kapuzábénál, amikor egyóra tájban elmentek a legények.

III.

Jól emlékszem, épen Péter és Pál után történt mindez néhány nappal. Én akkor az egész nyarat otthon töltöttem nagy tusakodások és vívódások között. Napokhosszat a mezőkön és az erdőkön bolyongtam. Sokszor még éjszakára sem mentem haza, hanem tüzet raktam ott, ahol az este ráborult és órákig néztem a lángba. És gyakran úgy éreztem ilyenkor, hogy a szememből a tűzbe hullanak régi vágyaim. Különös temetés volt ez: mintha aranszálak lettek volna szomorú szememnek a sugarai s azokon meghalt álmaim hengeredtek volna a tűzbe, akár kis gyermekek halott teste a tenger lángoló vizében.

Szegény anyám hiába emésztette önmagát értem: a vígság rózsái hamarosan lehervadtak két arcámról s napról-napra mind szótalanabb lettem. És nem csoda mindez, mert saját álmaim sírján előmbe jöttek a Nép álmai, az örök székelő álmok. Azokat már nem lehetett eltemetni, mert tudtam, hogy ha megteszem ezt is, holttestemet ki fogja vetni a föld. Így történt, hogy kínjaim az elmuló napok arányában mind nagyobbak lettek.

Népemnek sorsán meditálva, úgy jártam-keltem immár, mint egy lázongó kísértet, mint egy megszenesedett és holtakhoz beszélő lármafa. Így ment ez egész júliusban s tova augusztus közepéig. Akkor könyvek-

hez menekültem, azonban egyiket a másik után ejtettem ki a kezemből. S akkor egy reggel, nem tudom honnan és hogyan, az a szó jött a számra : Erdély. Többször elmondtam magamban s mindinkább olyan lett ez a szó, mint egy óriás hajó, amelybe fel lehet szállani s amellyel új partot is lehet érni talán. Éreztem, hogy élet kezd áramlani a tagjaimban ismét. Új gondolat napja süttött a szemeimbe, az erdélyi gondolaté ! Új utat láttam az emberi szívhez s ez az út az erdélyi út volt.

Megláttam már minden virágot a réten. Nagyon büszke voltam a hegyekre és nyujtottam a nyakam, hogy jobban lássam őket. Sokat olvastam, jól esett az egyszerű falusi élet és nyugalommal aludtam, mint a gyermek.

Egy ilyen augusztusvégi éjtszakán történt, hogy úgy éjfél tájban rázni kezdett az öcsém :

— Áron bátyám, keljen fel !

Riadtan felültem az ágyban.

— Mi az, te? — mondtam és éreztem, hogy nagy félelem szakad rám.

— Félreverik a harangot !

Hallgatni kezdtem s hát csakugyan kongatták, rémesen, halálos izzettel, mintha a csontját döngetnék az embernek, hogy kirázzák belőle a velőt.

— Mi van? Beszélj !

— Ejszen égés.

Leugrottam az ágyból s a tornácra futottam, amelyről látni lehetett a holdvilágon a falut. Az öcsém előttem rohant.

— Né, ott ég valaki ! — mutatott a templom felé.

Csakugyan tűz látszott onnan. Néha fel-fellobbant, mintha nagyot fújna kínjában a föld. De nem volt olyan nagy lángtornyú tűz, mint amilyeneket én láttam néha falun.

— Már oltják — mondtam — vajjon kié lehet?

— Valahol a csenderek körül van — állapította meg az öcsém.

Megdöbbsent a szava. Eszembe jutott Traján, a leány és a legények. Rosszat sejtettem, valami borzasztó rosszat. Annyira megviselt a rám-zuhanó gondolat, hogy a tornác fájához kellett támaszkodnom, mert igen gyenge voltam.

— Nem nézzük meg? — szólott megint az öcsém.

Nem feleltem a szavára, mire megfogta a karomat és megismételte még egyszer a szót.

— De igen — mondtam végre.

Felvettem a ruháimat és megindultunk ketten. Rémeket láttam és futó halált többiben, amint tolvajmódra egy emberrel a karjai között átugrott a kerítésen. Amint a nagyútra kiértünk, már láttam, hogy szörnyű aggodalmam nem hiába kínzott.

— A csenderek égtek — szólt az öcsém.

A kapunál megálltunk.

— Hiszen itt áll a ház — mutattam a laktanyára.

— A küesebbik égett le, ahol a konyha volt — mondta valaki. Sikoltó sírást hallottam. Egy férfi nagyokat bődült kínjában s néha káromkodott. Messze volt tőlünk, de a hangjáról megismertem, hogy Demény bácsi. Szemeim elborultak egy pillanatra. Már bizonyos volt, hogy valami tragédia történt itten, a falu félelmetes ölében, ahol a halál közös dombon ül a virággal. Valahogy bementem a kapun. Tele volt emberrel tömötten a hely. Szomorúak voltak, de láttam villogó szemeikben, hogy megszagolták az emberi rontást és haraggal vannak tele a sors iránt, amelyet a sátán szoptat fekete tejjel.

Nem mertem kérdezni senkitől semmit, hanem előre furakodtam nehezen. Az erős füst csipte szemeimet és ráült a tudómre ez a tüzköd. De mégis előküzdöttem magamat az udvar közepére, ahol síró asszonyok és dermedező férfiak állottak sűrű karikában. S mintha körülvettek volna valamit. Már nem tudtam tovább fojtani magamat.

— Mi történt? — bujtam oda egy férfilhoz, akit jól ismertem.

— Bennégték — mondta kurtán.

— Kik?

— Hát nem tudja? Az a fijatal csendér s a Demény Anti leánya. Valaki rájok gyujtotta a sütőházat s bennégték . . . Üszkösen kerültek elé a gerendák közül. Ehejt vannak a fehér lepedő alatt . . . — mondta fojtott szavakkal.

Sokáig nem tudtam szóhoz jutni. Végre hullámozni kezdett a mellem a megindulástól.

— Tudtam . . . — ejtettem magam elé. Aztán elszántan oda mentem és felemeltem a takarót: két fekete alak feküdt szorosán egymás mellett. Emberi formájuk nem volt már azonban.

Mellém húzódtak az előbbi ember.

— Nem akarták hozzáadni a leányt — mondta — de ők szerették egymást erősen. Elegyezték, hogy esszekelnek a világ bosszújára is. Tegnap reggel osztán szekeret fogadott a csendér, felültek ketten s elmentek a városba, titokban a paphoz, aki megeskette. Lakodalmat sem csináltak, hanem lehúzódtak ebbe a kicsi sütőházba. Valaki nem szenvedhette s tűzborította őket . . .

Intettem, hogy ne mondjon semmi egyebet. Már mindent tudtam.

Ott állottam még megrendülve sokáig. Néztam a fehér takarót és láttam alatta a két vértanu embert, amint örök békességben feküdtek. És amint a földnek, amelyen feküdtek és az embereknek, akik e földön álltak, feketén hirdették az erdélyi gondolatot.

Nem tudtam otthagyni őket, amíg nem hajnalodott. Akkor megindultam a derengő mezők felé és mentemben mind csak két csillagot néztem, amelyek mind a ketten szomorúan ragyogtak Erdély földje felett.

MÁRCIUS A BÚG PARTJÁN.

A Búg megáradt akkor is,
És jöttek vizek, harsogók,
Ömlött a vér s a nagy folyók.

Mert március volt: áradás,
Zokogtak ősi hangszerek,
Vizek, nagyerdők, vad szelek.

Az eső öt nap óta sirt,
Mint odvas, zúgó bánatok,
Kik bús Apámra vártatok.

A verhetellen hadsereg
Már öt nap óta ment talán
S a dőlő sorok közt ment Apám.

Meghalni lengyel ég alá,
Siratni multat, márciust,
Viselni sorsot, ősi juszt.

És menni, menni Búgon át:
Az eső öt nap óta sír,
S öt hónap óta vár a sír.

Nyolc éves voltam akkor én,
Kossuth-jelvényes kis-gyerek,
Ki nézte, hogy mint incseleg

A szél a zászlók selymivel,
Amíg Apám a frontokon
Típorva véres csontokon

S az áradt Búgon át, tovább,
Tovább, tovább megy, mtg lehet,
Mtg gyöngö szellő incseleg

A rét szelídke selymivel,
Hol öt nap mulva már talán
Békében nyugszik holt Apám

S nem látom többé kék szemét!
Elbújlam, mentem messzire,
Sirtam, ne tudja senkise.

S kigyúlt parázsló, nagy szemem:
Ti odvas, zúgó bánatok,
Maradjatok még, várjatok!

Egy márciuskor elmegyek,
Ha zúg a Búg s a nagy folyók
Sok vértől lesznek harsogók,

Ha március lesz: áradás,
Ha hívnak ősi hangszerek,
Vizek, nagyerdők, vad szelek!

Horváth Béla.

PROLETÁRIRODALOM, PROLETÁR- MŰVÉSZET.

SZÁZADUNK második évtizedének elején, de különösen a világháború után az irodalmi és művészeti életnek számtalan olyan jelensége született, amelynek megfejtése elől nemcsak a régi iskolában felnőtt kritikusok és intellektuelek voltak kénytelenek kitérni, hanem sokszor azok sem ismerték fel ezeknek a jelenségeknek belső törvényeit, akik hívei és művelői voltak az új irányzatoknak. Ezek az új áramlatok főképen a világháború után terjedtek el Európában és a nagy háborúnak és az Európán keresztülajlott forradalmaknak kellett jönniök, hogy ezeknek a szellemi irányzatoknak okai és céljai a maguk valóságában megmutatkozzanak. Az új európai irodalom és művészet egyik legfontosabb problémája ma mindenesetre az, hogy *honnan veszik keletkezésüket azok az új izmusok, amelyek egyre nagyobb mértékben tűnnek föl az irodalom és a művészet minden színterén.* Ezeknek az új irányzatoknak lehet ellensége vagy barátja akárki, de azt mindenkinek be kell látnia, hogy azokat nem lehet már a semmibe-vevéssel elintézni, sőt azt sem lehet művelőikre ráfogni, hogy egyéni túlzásból vagy különködésből űzik az «*patez le bourgeois*» régi jelszavát. Ha azonban ezeket a jelenségeket legalább részben meg akarjuk fejteni, akkor föltétlenül szükséges, hogy a kutatás közben *azoknak az ideológiájába kísérjünk meg magunkat beleélni, akik azokat létrehozták.* A jelen esetben tehát tegyük fel, hogy e tanulmány mesgyéjéig elfogadjuk a proletáriátusnak az osztályokra vonatkozó megállapításait és ebből a szempontból próbáljuk megvizsgálni, *hova jutunk*, ha a saját ideológiájjal bíráljuk őket? Mert nagyon sok jelenség van az irodalom és a művészet körében, aminek magyarázata és megoldása ma már teljesen lehetetlennek látszik a régi látószög és a régi jelszavak alapján. De talán az igazság megtalálásában is tovább jutunk, ha átmenetileg e szempont kiinduló pontjára helyezkedünk, mert végül is az eredmény meggyőzőbben szólhat majd igazságunk mellett.

* * *

Az irodalmi és művészi élet törvényeinek magyarázói már évek óta azon síránknak, hogy az európai kultúra válságba jutott. Még azok is, akik nem állanak *Spengler* Oswald alapján és nem mélyednek el annyira az okok és okozatok keresésében, mint *Spengler* — aki határtalan pesszimizmussal akarja bizonyítani, hogy az egész európai kultúra rohan a megsemmisülés felé — még azok is, akik csak ennek a kultúrának a külső megnyilatkozásait látják, elismerik ezt a dekadenciát. Több oldalról igyekeztek már megvilágítani, mi az oka ennek a kultúrális hanyatlásnak, az irodalom és művészet elsekélyesedésének és elerőtlenedésének és a kutatók közül már nagyon sokan állítják, hogy a polgári világ művészete és irodalma a legtöbb nyugati nemzetnél elbukott. Valóban, ha arra gondolunk, hogy a polgári világ irodalmának és művészetének új és új értékei már csak a meglevőket fejlesztgetik tovább, de az emberi élet

értelmét illetően alig tudnak új egyetemes és tömegeket hódító igazságokat hozni, akkor be kell látnunk, hogy ez a tétel nagyjában igaz. A legfontosabb jelenség ebben a kérdésben az, hogy a polgári világ irodalma *nem hoz* új rétegekből *olvasókat* az irodalom számára és művészete *nem talál* új rétegekben *híveket*. Ennek az irodalomnak legnevesebb képviselői majdnem kivétel nélkül magasintellektuelek, akik csak olyan olvasórétegre támaszkodhatnak, amely végigjárta az úgynevezett «történelmi iskolákat». A polgári világ irodalmának mai reprezentánsait csak azok a rétegek tudják olvasni és csak azoknak a számára bír jelentőséggel ez az irodalom, akik már keresztülmentek a kellő kulturális fejlődésen és ha szerényebb mértékben is, de *együtthaladtak* az alkotóval mindazokon a szellemi áramlatokon keresztül, amelyek magának az írónak egyes fejlődési fokait jelentik. H. G. Wells, Mereskovszkij és Romain Rolland irodalmát csak az az olvasótábor tudja megérteni és értékelni, amely általában tisztában van az előttük élt írógenerációk egész sorával és amelynek műveltsége már többszáz vagy ezer könyvön keresztül vezetett el idáig. Az az olvasótábor viszont, amely a múlt század végén már megvolt, *alig szaporodott valamit*, noha azóta évtizedek teltek el. A polgári világ irodalmának olvasói csak abban a mértékben növekedtek meg számban és tömegekben, *amennyiben a polgári társadalom és az intellektualizmus szaporodott*. De például Anatole France aligha hozott az irodalom számára új olvasót, aki az ő művein kezdte volna az emberiség gondolatait megismerni önmaga és a mindenség felől.

A polgári világ irodalma azonban valamikor nem így indult. Mikor az enciklopédisták a francia forradalom előtt lerakták a polgári társadalom kritikai tudásának alapjait, akkor milliószámra jöttek a tömegek, amelyek magukévá tették a polgári tudomány és irodalom kincseit és több, mint egy évszázadon keresztül fejlesztették azt irodalmi iskolákon és új meg új világszemléleteken keresztül. A polgári világ irodalmának és művészetének is megvolt a maga hőskora, míg az intellektualizmusnak ez a minden országban kifejlődött rétege mai, huszadik századbeli számarányát és szellemi nívóját el nem érte. Ez az irodalom azonban most már fejlődésénél fogva alig tud elterjedni az alsóbb néposztályok között vagy legalább is nem terjed jobban, mint ahogy a polgári társadalom szívja föl magába az alsóbb osztályokat. Ilyenformán ezek miatt az egyszerű és természetes okok miatt a polgári világ irodalmának további fejlődése megakadt és ugyanez az állapot következett be az összes hasonló irányú művészetekben is.

A polgári világ irodalma és művészete azonban nemcsak az olvasók száma miatt veszít csatát, hanem belső elkorhadtsága miatt is.

A végzetes csapást belső összeomlása jelentette. Ez az irodalom már a világháború előtt eljutott odáig, hogy saját olvasói számára nem tudott új igazságokat mondani az életről és az emberről és iskolái is már csak a kifejezésbeli különbségekre és a formára szorítkoztak. Ennek az irodalomnak már a század elején nem voltak fanatikus hívei és legmagasabb képviselői, a huszadik század irodalmának legnagyobb alakjai vagy a szellemes negáció álláspontjára helyezkedtek, vagy magas műveltségű esztéta lett belőlük, vagy otthagyták a polgári frontot és új ideológiákban kerestek boldogulást. A világháború után viszont új irányzatok tűntek fel mindenütt és a polgári gondolkozás keresztet vehetett az egész európai irodalomra és művészetre, mert egyáltalában nem értette meg az új «izmusokat» és úgy látta, hogy hosszú időre Európában meghalt a magasabb kulturális élet és megállt a fejlődés.

A polgári társadalom iskoláiban felnövekedett és a történelmi műveltségben kiképzett ember a háború után ezer és ezer jelenségét találta az irodalmi és művészi életnek, amelyet *egyáltalában nem értett meg*. A polgári kultúra például nem tudta felfogni, hogy mi az irodalmi és művészeti expresszionizmus, és még kevésbé értette meg az utána következőket. A felvilágosultabb esztéták és kritikusok forma-analitikával igyekeztek közelébe férkőzni az ismeretlen jelenségeknek és különböző utakon és módokon próbálták magyarázni, hogy mi a létjogosultsága ezeknek az irányzatoknak. Magyarázták, a forma-analitikán kívül a mindenáron való újítás lázával, magyarázták az egyéni világszemlélet kilengésével és sok fantasztikus megoldást találtak ki, de végül még sem tudták megérteni. Hogy ezek a magyarázatok mindaddig míg *polgári szemmel* nézzük ezeket az új izmusokat, semmiképen sem váltak elfogadhatóvá és sehogysem váltak igazsággá, az egészen természetes. Mert az utolsó évtizedek legújabb irodalmi és szellemi irányzatai az előbbi módszerekkel egyáltalában nem oldhatók meg. Itt *sokkal nagyobb kérdésről van szó*, mint ahogy a kritikusok és esztétikusok és, mint a művelt polgári közönség gondolta. Az új izmusokban ugyanis nem a formák harca, nem az egyéni látás és nem hasonló részlet-igazságok nyilvánulnak meg, hanem ezek az irányzatok ugyanolyan óriási szakadást jelentenek az egész európai kultúrát illetően, mint annak idején az a nagy szakadás, mely a francia forradalmat előzte meg. Itt arról van szó, hogy a század első évtizedei óta nagy erővel és talán még erejénél is nagyobb mértékű erjedéssel zuhan be a kultúra vérkeringésébe: *a negyedik rend, a proletáriátus*. Ahogy eddig a polgári társadalom különböző színézetei és árnyalatai tartották kezükben az irodalom és művészet irányítását, ahogy a polgári ízléshez igazodott az európai kultúra minden produktuma, úgy kezd most ezt a kultúrát, irodalmat, művészetet és közízlést az európai nagyvárosok ipari proletáriátusa *az európai külváros befolyásolni és némely helyütt már irányítani is*.

* * *

Bizonyos, hogy a huszadik századnak ezekben az éveiben a világtörténelemnek ép olyan izgalmas fejezetét éljük, mint a francia forradalom előtt, vagy alatt: a negyedik rend, a proletáriátus — és szervezettségénél fogva elsősorban az ipari proletáriátus — most hatol be egész Európában az életet irányító osztályok sáncai közé. Főlöszleg a proletáriátusnak az európai politikában való szerepére utalunk. Ez a fejlődés Nyugat-Európában inkább lassú evolúció. Velejár a munkabérek emelkedése, a proletáriátus megvagyonosodása, politikai téren a parlamentbe való bevonulása és több országban vezető szerepe a politikában. És, ami *itt* a legfontosabb: teljes öntudatosodása és annak felismerése, hogy saját elvei szerint való harcához ízlése szerinti *saját művészetre és saját irodalomra van szüksége*. Oroszországban, ahol a proletáriátus forradalommal jutott uralomra, egészen külön irodalmi és művészeti világ keletkezett. De Nyugat-Európában is tökéletesen *hasonló* tendenciákat mutat az irodalom és a művészet fejlődése, mint Oroszországban, ami a tétel helyességét bizonyítja. Ahogy az enciklopédisták működésével annak idején lefektették a polgári társadalom kulturális «kataszterét» és ahogy a polgárság kritikai tudásából megszületett a polgári világ másfél századig uralkodó irodalma és művészete, *úgy kezd most jelentkezni egész Európában a negyedik rend irodalma és művészete*, amelyet a polgár alig ért meg, hiszen nem az ő számára, hanem a proletáriátus számára készült és nem az ő, hanem a *proletáriátus életkörülményeiből született meg*.

Míg a polgári társadalom kultúrája a kritikai érzeken nyugodott, addig ez a másik, új keletű kultúra egészen más alapokon nyugszik. Az idáig vallott kritikai ész világára itt már nincs szükség az irodalom és a művészetek szempontjából. A polgárság kitermelte a maga analitikus kritikáját és saját maga bírálva a maga korát és a maga társadalmi és államberendezkedését, végeredményben saját maga vetette meg az alapját a proletáriátus közgazdasági és politikai rendszerének. Ez a politikai és közgazdasági, valamint társadalomtudományi rendszer még *szinlén a kriticismuson* alapszik és ebből született meg a proletáriátus materiális életének irányító jelensége : *a doktrina*. A proletáriátus előbb szülte meg a maga politikai és társadalmi doktrináit, leszögezte a maga programját a termeléstől kezdve a politikai formáig és azután megszülte az irodalmát és művészetét, hogy ez az irodalom és művészet ennek a doktrinának az *elaterjedését szolgálja* és ezt igyekezzék világalomra vinni. Az új irodalom és új művészet legújabb jelenségeinek ez a magyarázata. Míg a polgári kultúra kritikai jellegű volt, addig a proletáriátus irodalma és művészete *agitatív* és így célja : a proletáriátus érdekében való agitáció, az osztálykultúra megteremtése és ezzel a polgári társadalom legyőzése. Polgári ésszel és polgári kriticismussal ezért nehéz megközelíteni ezeket az új izmusokat, hiszen azok nem a «polgár» kritikai megfontoltságán, hanem az új proletár-társadalmak idegrendszerén és agitációján alapulnak.

Ahogy Európában megszületett a proletáriátus közgazdasági, politikai és társadalmi frontja, úgy született meg ez a front az irodalomban és a művészetekben is. Amit a polgári világ irodalma már nem tudott megtenni, azt *megtette a proletáriátus irodalma*. Ezer és milliószámra tudott a saját irodalmának új rétegekből *olvasókat hozni* és míg a polgári művészet faragta, csiszolta karcosabbá és egyre mázosabbá tette kultúrájának régi tornyait, addig a proletáriátus egészen *új tornyokat* kezdett építeni. A proletáriátusnak új olvasótáborra támadt, amely a proletár-írókon kezdte az olvasását és teljesen az ő ideológiájukban nőtt fel. És amit a polgári irodalom nem tudott megtenni : a proletáriátus irodalma a maga ízlése és a maga igazságai szerint a maga olvasóinak *hozott új megoldásokat*. Nem véletlen az sem, hogy a ma élő írók között azok, akik olvasottságukat és az egész emberi életre való hatásukat tekintve is a legkimagaslóbbak, javarészt a proletáriátus soraiból kerültek ki. Ezek az írók, Knut Hamsun, Gorkij és társai, Pontoppidan, Andreas Haukland, az északi és germán proletárok, továbbá az oroszok, akiknek legújabb gárdáját nem is ismerjük, az emberi szó és az emberi írás elterjedésére ma már *sokkal többel jelentenek*, mint Shaw, France, Rolland, Gide, Cocteau és a polgári társadalom termelte írók együttvéve. Nem véletlen az sem, hogy a képzőművészetekben az új izmusok megalapítóit is majdnem kivétel nélkül a proletáriátus rezervoárja szolgáltatta, vagy legalább is az ő ideológiájához tartoznak. Ahogy a regényírásban az európai szépirodalom képviselői felerészben szocialista írók és óriási mértékben munkásolvasók, úgy tartja kezében az új orosz, német, cseh drámát a proletáriátus világszemlélete. Ahogy a proletáriátus előretörését jelentik a képzőművészetben a kezdeményezők : Boccioni, Russolo, Carlo D'Carra, Vaszilij Kandinszkij, Marc Chagal, Picasso, Braque, Fernand Léger, a szobrászatban Meunier, Ernst Barlach, Rudolf Bellin, Archipenkó, ezek követői, iskolái és a többiek, — ugyanúgy a proletáriátus eszmevilágát jelenti a drámaírásban Fritz von Unruh, Ernst Toller, Paul Ernst, a rendezésben Meyerhold, az ő egyre növekvő iskolája és így tovább.

Ezek után az a kérdés, hogy mi az alapja és a gyökere a proletáriátus új, születő kultúrájának és hogy ez a kultúra, mely egységes és nemzetközi, *milyen értékeket fog adni az emberiségnek*. Az előbbieket előrebocsátása után nyilvánvaló, hogy a proletáriátus irodalma és kultúrája, vagyis «esztétikai agitációja» ugyanon veszi származását, ahonnan közgazdasági és politikai doktrínái. Ezek szerint a proletárirodalom és a proletárművészet ugyanazokkal a törvényekkel áll vagy bukik, *mint a proletáriátus gazdasági és politikai harca*. Épen a proletáriátus élete bizonyítja a legjobban és legteljesebben, hogy minden művész és minden író *egyúttal politikus és bizonyos politikai osztályokat szolgál* a politikától legtávolabb eső írásaiban és más alkotásában is. Így a proletáriátus egész szellemi frontja a munkásság életében, *a külvárosban nyeri magyarázatát*. A kapitalizmus bűne volt, hogy az ipari munkásságot a külvárosokba száműzte, amelyek egy-két évszázaddal ezelőtt a koldusok, csavargók, a cigányok, a gheftó és a társadalomból kutasztottak lakóhelyei voltak. Az ipari munkásság így különült el teljesen a polgári társadalomtól, így keletkeztek sajátos életviszonyai, így vett fel külön életstílust és külön világszemléletet. A nagy ipari centrumok közelében máról-holnapra *tradíciók nélkül* keletkeztek a külvárosok és az ide száműzött munkásság a nyomor évtizedeit élve itt alkotta meg a maga *külön világát*. Először megszületett politikai és közgazdasági elméletük és utána az irodalmuk és a művészetük. A szocialista proletártömegek legláthatóbb főelvei is a külvárosban nyerik magyarázatukat. A nemzetköziség, a magántulajdon relativitása, az egyházellenesség és a pacifizmus csak ott verhet gyökeret, ahol hiányzanak a tradíciók. Lám, a fajok és nemzetek, társadalmi osztályok, falvak és városok sehol sem nemzetköziesek ebben a mértékben és ebben az értelemben; egész Európában *csak a külvárosok nemzetközisége áll fenn*, hiszen ezek a külvárosok teljesen egyformák Brüsszelben és Moszkvában is és pontosan egyforma életlehetőségeket és életszemléletet nyújtanak itt is, amott is, annak, aki bennük lakik. Ezekben a külvárosokban mindenütt egyformán él az ember. Mindenütt egyformák a közgazdasági törvények, lakói egyformán ki voltak zárva évtizedekig a politikai élet színteréről, egyforma munkabérékért dolgoztak Madridtól Budapestig mindenütt, egyformán jutottak kapcsolatba az egykori gheftók zsidóságával és még talán a lakóházai is mindenütt egyformák voltak. Így él évtizedek óta a külvárosokban mindenütt egyformán az ember és így keletkezett a külvárosokból, mint egyetemes óriási *éleleggységből* az ipari proletáriátus *egész Európában egységes szellemi frontja*. Mikor azután a közgazdasági és politikai front megszületett, akkor ugyanilyen nemzetközi és ugyanilyen egységes lett egész Európában a proletáriátus irodalma és művészete is.

A közgazdászok és szociológusok után jöttek a proletárirók, akik a proletárelétről írtak a proletár számára és ezt épűgy megértette az Angyalföld lakója, mint Berlin külvárosának vasmunkása. A képzőművészet mutatja a legtisztábban a külváros óriási hatását. Ha megnézzük a kubista és expresszionista képet; az egymásradülő sárga házsorokkal, amelyből kitör a rideg, kietlen életszemlélet, a nyomor és a tüdőbaj, ha megnézzük Meunier szobrait, amelyekben az egyetemes munkásforradalom fanatizál, akkor megértjük a későbbieket, az expresszionizmust, a kubizmust és a dadaizmust is. Igen, a regényírásban, az költészetben és a képzőművészetben mindez egyetlen dolgot sugároz magából, *harcol a polgári világ művészete és a polgári társadalom ellen minden vonalon*, agitációt a proletáriátus érdekében és az osztálykultúra alapjainak lerakását.

De hogy az irodalom és művészet ilyen megnyilatkozásai a legszorosabb

összefüggésben vannak a proletáriátus helyzetével és életszemléletével, azt a legtisztábban a *színház* mutatja, mint a *legkollektívebb és legszintetikusabb művészet*. Ha megnézzük az új berlini vagy a moszkvai színpadot, tisztán látjuk az önálló fejlődést, amelynek már semmi köze a polgári stílusformákhoz és azoknak fejlődéséhez. Ha teljesen eltekintünk a tartalomtól és a tárgytól, — hiszen mondanunk sem kell, hogy a regényírásban, a képzőművészetben és a drámában is egyformán a proletársors és a proletárküzdelem a legfőbb művészeti tárgy — akkor is meg kell látnunk a proletártársadalom művészetének merőben új stílusát. A képzőművészetben az előadási stílust elsősorban a fokozott deklamáció jelenti, aminek lelki gyökerei az agitátor személyében és jelentőségében rejlenek; a másik legfontosabb jelenség a kórusok szerepeltetése, ami az egyén teljes letörését és a kollektív munka diadalát szimbolizálja, és a kulisszák helyén fogaskerékrendszereket, lendítőkereket és csavarokat látunk forogni, amelyek néha semmiféle logikai viszonyban sincsenek a darab témájával. A polgár, aki más viszonyok közt él, mindezt természetesen nem érti meg, noha a dolog a lehető legegyszerűbb. *Minden közönség a saját maga életét akarja látni a színpad dobogóin* és ez a színpad a gépekkel dolgozó gyárimunkás világa, ez a stílus a kietlen külváros életszemlélete és a mechanizmusba kényszerített életnek ilyen kell, hogy legyen a színpadi kifejeződése. De ugyanilyen törvények magyarázzák a proletáriátus születő zenéjét is, amely a *gépszakmatolást* utánozza. Mint egykor az előnyomuló polgári front, olyan *egyetlen szellemi front* ez a külváros frontja, mely a társadalomtudománytól, a közgazdaságtól, a politikai agitációtól egészen az irodalomig, képzőművészetiig és zenéig egyetlen világszemléletet hirdet, a proletáriátus világalalmát.

* * *

Nyilvánvaló, hogy a proletárirodalom és proletárművészet lassan átmege az osztályművészetbe, stílusa, amely a nemzetközi nagyvárosból és nemzetközi külvárosból táplálkozik, szintén nemzetközi és tradícióatlan (tehát könnyen terjed), de *csakhamar oda fog jutni*, ahová a polgári társadalom irodalma és művészete eljutott, amely a mai formák és keretek között szintén nem életképes. Minda a két társadalmi osztály művészete és irodalma pontosan egyforma társadalmi és művészeti törvények alapján született, egyforma törvények alapján is fejlődött és így a proletáriátus irodalma és művészete is *ugyanolyan okok miatt fog elbukni* ugyanolyan mértékben, mint az előbbi. Nem kell tulságosan nagy részletességgel és hosszadalmasan megvonni a párhuzamot a kettő között, hogy egyöntetű igazságra jussunk. A polgári világ irodalma és művészete, ha ebből a társadalompolitikai szempontból nézzük, *tartalmitlag* a felszabaduló individuum vágyait hozta és érvényesülési lehetőségeit fektette le. Először tudományosan, közgazdaságilag és politikailag teremtette meg a polgár küzdelmét az életben való érvényesülésre és az emberi jogok elérésére, azután irodalmába is bevitte a polgári témát és ezután zajlottak le kultúrájában a különböző iskolák irányharcai. De most térjünk át az esztétikai összefüggésekre. *Formájában* a polgári világ irodalma és művészete eleinte semmiben sem különbözött a nemesi világ irodalmától és művészetétől. Tudjuk, hogy Voltaire és társai is még a nemesi világ klasszikus formáit használták az epikától a drámáig és ugyancsak a nemesi világ formaművészetét kultiválták a polgári társadalom első képzőművészeti megnyilatkozásai is. A régi formákba azonban Lessing és társai behozták az *új polgári tartalmat* a drámaírásban, Goethe polgári tartalmat vitt az eposz addig csak isteneket és királyokat tűró

formái közé és mikor a polgári elv a politikában, a közéletben és az irodalomban és művészetben is győzedelmeskedett *mint tartalom*, akkor megszülettek utána az új önálló polgári formák. Mint látjuk, az ember társadalmi evolúciójával együtt hordozza esztétikai szemléletét. A győzelem után így jött az irodalomban a polgári regény és líra, a képzőművészetben a naturalizmus és száz éven keresztül polgári formákat uralt Európa egész kultúrélete.

A proletáriátus harca szaksztott ilyen volt és ilyen ma is. Az első proletárirók még a polgári világ formáiban irtak. Az öreg Csizmadia Sándor, az első magyar proletáirköltő, még Arany János verselését követve írta meg a nemzetköziségről és a munkások kiuzsorázásáról elmélkedő verseit. De világviszonylatban ugyanígy írt még Verhaeren is és a polgári világ formáit használták a nagy proletárregényírók is valamennyien. Mikor azután a világháború alatt és után úgy látszott, hogy egész Európa összeomlik, az eddigi államkeretek és közgazdasági berendezkedések s az eddigi világrend nem tartható fenn és az emberiségnek e roppant vérvesztése után a proletáriátus és annak világ-szemlélete veszi uralmába Európát, ebben az első ütközetben születtek meg a *proletáriródalom és proletárművészet első új, eredeti formái*. Az expresszionizmustól a dadaizmusig terjedő korszak, belefoglalva a futuristákat és az összes új izmusokat, a *proletárművészet új formáinak első fogzási lázát jelentik*. Ezek az új izmusok tehát egyrészt nem értéktelen eredetieskedések, mint sokan lenézően hiszik, másrészt pedig nem a művészetek végső dekadenciáját jelentik, hanem ellenkezően *egy új társadalmi osztály megnyilatkozási formáit, kezdődő művészetét reprezentálják*.

De logikai képtelenség is feltételezni, hogy az ember nagy gazdasági és politikai céljai és művészeti megnyilatkozási formái között ne legyen ilyen szoros összefüggés. Amint a régi romanticizmus mindenütt a nemzeti újjáébredést jelentette, úgy a mai izmusok mind a negyedik rend: a proletáriátus ébredését jelentik. Ezek az irodalmi és művészeti megnyilatkozások a tömegek politikai gondolkozására óriási befolyással vannak és — fordítva. Az alkotó szempontját véve is teljes lehetetlenség annak föltételezése, hogy egy expresszionista művész például ökonervatív legyen, föltéve, ha nem divatutánczóról van szó, hanem önálló gondolati egysédről, aki minden téren egységes világnép kialakítására törekszik.

* * *

A proletáriátus irodalma és művészete azonban *éppúgy el fog bukni*, mint a polgári társadalomé, sőt máris bukóban van pontosan ugyanazon okok miatt, mint ahogy az a polgári társadalom már sok tekintetben csak vegetatív kultúrájával történt. A néhány évtizedes európai munkásmozgalom irodalma és művészete fanatikus híveket szerzett magának az irodalomnak és művészetnek, de egyben a mozgalomnak is. Amint azonban a polgári társadalom olvasó- és közönségrezervoárja kiapadt, éppúgy ki fog apadni és *már is kiapadóban van az ipari proletáriátusé* is. Igaz ugyan, hogy amit nem tudott megtenni France — aki társadalmi osztályának olvasóin kívül alig hozott más olvasót az irodalomba, mint a proletáriátus intellektuellé magasodott vezetőit és csak már a meglévő kultúrállagot építette tovább ilyenformán — azt meghozta Gorkij, akinek kedvéért százezerszámra kezdtek olvasni a tömegek. Azonban a proletárirók tartalékjai is kiapadóban vannak. A proletáriátus és a nemzetközi külváros irodalma és művészete azt hitte eleinte, hogy képes lesz hatást gyakorolni a parasztságra is és ezzel megerősödve meg fogja tudni

vívni a maga «végső harcát». A szocializmus megalapítói és vezetői azt hitték, és sokan még ma is azt hiszik, hogy a mozgalom lehetőségei *végtelenek* és nem vették észre, hogy politikai és közgazdasági mozgalmuk, de irodalmuk és művészetük is *még sokkal szűkebb körre van determinálva, mint valamikor a polgári társadalomé volt.* Az ipari proletáriátus, mint *társadalmi lényező,* mai formájában Európában már férfikora delén áll és most már bizonyos, hogy a külvárosokon kívül terjedni sohasem lesz képes, legalább is úgy, hogy most forrongó erkölcsi és esztétikai világszemléletével új életformákat és új művészeti formákat szabjon az emberiségnek. Amint ugyanis a proletáriátus egész politikai és közgazdasági doktrínája és irodalmi és művészeti szemlélete a külvárosban és annak viszonyaiban gyökerezik, *úgy határa is a külváros határán vagy a nemzetközi nagyváros határán van.* A földmunkás és a paraszt, aki nem lakik a külvárosban, hanem a szabad mezőn, egész Európában sehol sem szocialista és kommunista a szó világnézeti értelmében, még ha politikailag az is egy nagyobb helyzeti energia vonzása miatt. A parasztság és földmunkásság egész Európában bármilyen koldusszegény is, nem egyházellenes, nem nemzetközi és mindenáron magántulajdont akar és igyekszik szerezni. Ilyenformán az az irodalmi és művészeti *agitáció,* amely a külváros ipari proletárjának *doktrínáját* akarja rákényszeríteni az egész emberiségre, alig van hatással a paraszt és földmunkás tömegekre. Egész Európának egyetlen paraszt-írója és paraszt-művésze sincs, aki a proletáriátus formavilágát élné. És, mint a polgárságnál, a proletáriátus irodalmának és művészetének elbukását is az mutatja, hogy hívei már *csak önmagából* kerülnek ki vagy a már elbukott polgári rendből, de az alatta fejlődő új, egészséges néprétegek felé semmi terjedési lehetősége sincs ennek az irodalomnak és művészetnek.

Ami a művészi lényegét illeti, ezzel a proletáriátus által hangoztatott és terjesztett *nemzetközi kultúra* szintén elbukott. Kiderült, hogy a proletáriátus irodalma és művészete a polgári társadalom beteg *l'art pour l'art vegetációjából teljesen hasonló végzetes beleségbe* esett és ez a proletáriátus művészetének végzetes forma-betegsége, a *forme pour forme.* Az úgynevezett nemzetközi kultúra pedig végzeteset bukott a legrímerebb művészi megnyilatkozáson, a *zenén.* A proletáriátus a külvárosok zenéjét akarta rákényszeríteni tömegeire és azt akarta, hogy ezt a legagitatívabb művészi eszközt, a zenét is besorozza harci tankjai közé. A zene azonban sohasem nemzetközi,¹ hanem mindig *faji* és az úgynevezett «nemzetközi zene is» a legerősebb zenei faj hegemoniáját, skála-rendszerét és tektonikáját jelenti, amelyet a többi fajok kultúrája kénytelen átvenni és magába szívni. A huszadik század egyik legnagyobb eseménye éppen a faji jellegű népzene megszületése, amely hivatva van megnyitni a paraszttömegek muzsikális ösztöneit. Nem véletlen, hogy ezen a téren Magyarország jár legelől.

* * *

A zene mutatja a sok tekintetben nemzetközi polgári irodalom és művészet és a teljesen nemzetközi proletárirodalom és művészet elbukása után követendő *utat* és ez az út a *faji irodalom és faji művészet.* Amint ugyanis az ipari proletáriátus az elkövetkezendő években még talán a mostaninál is nagyobb mértékben fogja kezébe venni Európa gazdasági és kulturális irányítását, ezt a hegemoniáját kikerülhetetlen törvényszerűségek miatt *csakhamar el fogja*

¹Épp oly kevésbé, mint az igazi és örökértékű irodalom és képzőművészet. Szerk.

veszteni és a gazdasági és politikai hatalom, sőt a kultúra továbbápolása és fejlesztése is a *paraszttömegek kezébe fog kerülni*. Az újonnan keletkezett államok parasztdemokráciája Finnországtól a Balkánig mind ezt mutatja, de ugyanezt mutatja az orosz parasztság előretörése és a Nyugat-Európában is egyre terjedő parasztmozgalmak újabb és újabb térhódítása is. A proletárirodalom és művészet, amely nagyjában kigyógyult már a formalizmus béklyóiból, még fog bizonyára maradandót alkotni, de már keresni szeretné az útát az eddigi nemzetközi külváros-kultúrából a paraszt, a faji irodalom felé. Gorkij Maxim már faji alapon áll és a faji kultúrát hirdeti, mint amelynek partikuláris jelenségeiből és értékeiből kell fölépíteni az egyetemes emberi kultúrát. És ahogy már fél Európa fejlődése a parasztvegetáció felé tendál, a kontinens ki nem égett fajaiban úgy fog megszületni az új faji irodalom és művészet is. Ez az irodalom és művészet már nem lesz nemzetközi abban a beteg értelemben, mint ahogyan a gyökértelen proletárművészet az, hanem nagy néptömegek hitét, fanatizmusát, életakarát és gondolkozásmódját fogja kivetíteni. Ez a faji művészet sokkal szélesebb rétegekre fog támaszkodni, mint a proletáriátusé és sokkal szélesebb rétegekre, mint az utóbbi évtizedekben fél nemzetközivé lett polgári társadalomé. Míg a polgári világ művészete racionális volt, a proletáriátusé agitatív, addig az új paraszt, faji művészet bizonyára *az ösztönök művészete és irodalma lesz* és fel fogja szabadítani azokat a tömegben szunnyadó erőket, amelyek még csak itt-ott tűntek föl eddig.

A proletáriátus irodalmának elbukását jelenti azonban az is, hogy ennek az irodalomnak a nagyjai közül egy sem tudott megmaradni a proletáriátus keretei között. Knut Hamsun humanista lett, Gorkij a faji kultúra alapjaira helyezkedett és a szocializmus legtehetségesebb írói már mind belátták, hogy az osztályművészet és osztályirodalom, ahogy ők eleinte képzelték, eleve halott dolog. A tehetségesebbek hamar keresztülestek az első lázon és lemondtak arról, hogy külön irodalmi és művészeti formákat konstruáljanak a proletáriátus számára és már kezdik keresni az embert, amely nem formát, nem doktrínát, nem megmerevedett kereteket, hanem új lehetőségeket akar itt ezen a földön. A hírneves proletáriróktól kezdve Kassák Lajosig, nagyjában mind otthagyták a beteg izmusokat és megnyugtató, hogy most már azokat *csak a proletáriátus után kullogó polgári írók utánozzák* hivatottság, hit és fanatizmus nélkül és amellet kevés szerencsével.

Ha azonban a parasztság, az agrármunkásság és azok az alsóbb társadalmi osztályok, amelyek nem élnek a proletáriátus mai szervezeteiben, politikai és társadalmi téren olyan erőre fognak kapni, hogy *ősi foglalkozásukból eredő világszemléletüket rá tudják erőszakolni a mai bajjódó társadalmakra*, akkor irodalmuk és művészetük is fog hozni legalább annyit, mint hozott a polgárságé és bizonyára mérhetetlenül többet, mint a proletáriátusé. Kellő idő elmúltával az új agrártársadalom a maga győzelmén kívül el fogja érni esztétikájának bizonyos fokú győzelmét is és az új parasztírók és művészek (de nem azok az intellektuellek, akik a saját szórakoztatásukra írnak a parasztról) meg fogják keresni és *meg fogják találni a maguk formavilágát is*. Ha tehát politikai és társadalmi téren Európa sorsa errefelé halad, akkor ez lesz a jövő irodalom és a jövő művészet útja is.

* * *

Ezek a megállapítások természetesen csak irodalmi és művészeti irányokra vonatkozhatnak és csupán azt mutathatják meg, hogy az evolúció

merrefelé vezet, de arról már nem beszélhetnek, hogy mivé fog fejlődni, hol fog megállani és hogy egyik társadalmi osztály művészete és irodalma milyen mértékben fogja lerontani és a maga szuggesztíója alá vetni a másikat. Nem szólhatnak arról sem, hogy mekkora értékeket hozhat egy ilyen új művészet, nem szólhatnak már azért sem, mert e sorokat elejétől kezdve *nem az esztétikai szempont vezette*, hanem annak megvilágítása, hogy a társadalmi és politikai élet milyen mértékben van befolyással az esztétikai szemléletre és ezen túlmenően is milyen hatással van az új irodalmi műfajok és új formavilágok megszületésére.

Mert az irodalom és a művészet célja új tömegek meghódítása a kultúra számára, hogy azután ezek a megnövekedett tömegek megnövekedett színvonallal és életprogrammal valósítsák meg az emberiség új, nagy céljait. A tömegek megszervezése, a célok megmutatása és megérezése *a politika, a társadalomtudomány és a közgazdaság dolga*, de a stílus megkeresése, amellyel ezeket a tömegeket föl lehet keresni és meg lehet találni, vagyis a célok artisztikussá tétele és az örök ember kinyilatkoztatása — *ez az irodalom és a művészet.*

Makkai János.

KÉT BAJI ALKONYODÁS.

Izzó, lobogó
 Hajrás kedve az égnek
 Kihül, szelidül,
 Még üzenetje
 Jött csak az éjnek,
 S már sápad a vágy,
 Hiúság, akarat.
 Elhúznak a gond-madarak,
 Csobbannak a csend
 Tükörébe.
 Lehajlik a messze magasság,
 Csupa lágy, jó, tiszta igazság,
 Csupa béke.

Sűrűsödnek az árnyak.
 Gondos bölcs törpeanyók
 Settenkedve vigyáznak,
 Kiabáló vad színeket
 Puha nagykendőkbe takarnak,
 Hökkenve lehiggad a szél.
 Halkan tapsol a nyárfalevél!
 Vége a napnak.

Zsindely Ferenc.

AZ EMBER MEGTANULJA A MÓDJÁT.

KAKUCKER Lojzi, mint egészen kicsi gyerek jött a világra. Később nagyobb lett és beiratták az iskolába, ahol soha nem ült a számárpadba és soha nem volt vigyázó. Soha nem mondták: «Jól van, Kakucker Lojzi»; és soha nem mondták: «Micsoda hanyagság ez, Kakucker Lojzi». Később, mikor még nagyobb lett és kikerült az iskolából, leült hátul egy asztalhoz a cipőgyári raktárban és mindenféle jeleket, meg számokat írt egy könyvbe. Minden évben egyszer bizonyos összeggel felemelték a fizetését. Egyizben meghalt az anyja, máskor meg az történt, hogy az apját temették. Ja igen és közben egyszer egy vasárnap délután négy és öt óra között egy részeg fiakkeres lelökte a járdáról és azt mondta neki: hólyag, mire Kakucker Lojzi többször és aránylag hevesen megcsóválta a fejét. Egyéb nem történt negyvenkilencéves koráig, amikor aztán megkapta az idézést. A rendőrségre. Kedden reggel tizenegy órára.

Az idézés szürke papírra volt nyomtatva. Néhány pecsétet és három aláírást viselt. «Kakucker Lajos» alá volt húzva piros krétával; az meg, hogy «11 órára», kézzel. És világosan rá volt írva, hogy Kakucker Lojzi kedden reggel 11 órakor különbeni elővezettetés terhe alatt tartozik jelentkezni a központi rendőrség G. ügyosztály 79. LXIV. D. X. I. B. 3492-ben.

Kakucker Lojzi reggel kilenckor elkéredzett az igazgatótól és kissé remegő, de aránylag bátor hangon mondott köszönetet eddigi szíves jóakarataért, aztán kezét fogott a segédekkel és hazament. Megborotválkozott, tisztát váltott és zsakettbe öltözött. Az ajtóban még megállott és hangja, mintha egy árnyalattal mélyebb lett volna a rendesnél:

— Jánosiné — mondta háziasszonyának — Isten megáldja. A muzsikáló órát minden tizenkét napban kell felhúzni, de sohasem kell megvárni, míg a súly egészen lejár.

A villamoson tárcájából elővette az idézést és belső zsebébe tette, hogy kéznél legyen. Aztán mégis kivette, noteszéből két tiszta lapot tépett ki és közé illesztette, úgy tette vissza a tárcájába, külön rekeszbe.

A kapunál egy rendőr döbbsent eléje. «Ahá, ez már tud róla», gondolta s óvatosan be akart surranni.

— Hé, halló, itt nem lehet.

— Én... Kakucker Lojzi vagyok...

— Akkor se lehet. Milyen ügy?

Lojzi lehúzta fekete cérnakeztyűjét, elővette a tárcát, kifordította és a két papírlap közül kipiszkálta az idézést. A rendőr figyelmesen átnézte.

— Hetes kapu.

— Igenis.

A cédulát visszaigazította a papír közé, az egészet betette a tárcába és felhúzta a keztyűjét.

A másik kapunál két rendőr állott. Egy nagy, kövér őszesbajuszos és egy egészen fiatal. Az öregebb — régi róka lehetett — úgy tett, mintha nem figyelne Kakucker Lojzira. Egy cselédlány viháncolt a másik oldalon és az öreg ügyesen tetette magát, mintha azt nézné. De bezzeg a fiatalabb. Két kemény, fekete gombszemét nekiszegezte Lojzinak.

Lojzi benyúlt a zsebébe, kipakkolta a tárcát. Aztán lehúzta a kesztyűjét és elővette az idézést. Szó nélkül odaadta a fiatalnak. Az belenézett és fehérkesztyűs kezével odébbparancsolta.

— Következő kapu.

— Igenis, kérem.

Lojzi elkezdte visszapakkolni a cédulát. Már beillesztette a két papír közé, aztán kivette megint, a kesztyűjét sem húzta fel, úgy tartotta az idézést meztelenül a belső zsebben, a felsőkarjával a melléhez szorítva, hogy könnyebben hozzájuthasson, de azért meg legyen védve.

A hetes kapunál — csak magánál a kapunál — három rendőr állott, de még útközben is találkozott vagy öttel. Mind úgy tettek, mintha nem figyelnének Lojzira — ez rögtön feltűnt neki.

— Mozgósítva vannak.

Meghajtotta magát derékből félkörbe, mind a három felé és lehetőleg kecses mozdulattal átnyujtotta az idézést. A legalacsonyabb vette át és csak úgy fitymálva nézegette. «Aha, hogy gondoljam, nekik nem fontos az egész.»

— Harmadik emelet D. X.—4352 egész 4 tized.

— Igenis, köszönöm.

Az ajtó előtt már álltak vagy huszan és a két hosszú pad zsufolva volt. Kakucker Lojzi megállott a pad végénél és halkán olvasott százig. Aztán visszafelé, aztán a páros számokat és végül a páratlanokat. Aztán a páratlanokat és a párosokat visszafelé.

Épen egy ötszázas túsára indult, mikor egy férfihang azt mondta :

— Mindjárt tizenegy, a nemjóját !

Kakucker Lojzinak elállott a szívverése. Egy pillanatig görcsösen fuldoklott levegő után, aztán egy elszánt mozdulattal az ajtónálló rendőr elé merevedett.

— Kérem, énnekem be kell mennem.

— Idézés?

— Igen.

— Várjon, míg szólítják.

— Kérem, én 11-re vagyok.

A rendőr folyékonyan mondta :

— Ha tizenegyre van, akkor előbb be nem mehet. Tizenegyor majd szólítják.

Kakucker Lojzi megnyugodott és félkézzel megint nekitámaszkodott a padnak. Tehát ez a derék rendőr felelős érte. Elővette az idézést és olvasgatta. Először a színét, ott, ahol az ő neve volt, meg a pecsétet, meg mi, aztán a fonákját.

Kivonat a B. t. k.-ból, 592. és 593. §. 3-tól 10 hóig terjedhető . . . 500 pengőtől . . . 1000 pengőig . . . 2 évtől 7 évig — rendre elszédült — 462. §., melynek értelmében . . . büntetetik . . . előállítatik . . . 3 évtől 12 évig . . . az 9 év és vissza 9 tur-retur, az 18 . . . hatóság elleni erőszak . . . félrevezetés . . . jogos önvédelem . . .

A szűk folyosón egy tiszt jött és csörgött a kardja. A rendőr haptákba vágta magát.

Kakucker Lojzi összerezsent. Kardja van. Mindnek kardja van és revolver az oldalán.

A szemét mereven az ajtóra függesztette. Hogyha szólítják : «Kakucker Lojzi», akkor rögtön ugrik. «Jelen !» Vagy nem. Inkább : «Itt vagyok» ; nem, itt vagyok, az nem lehet, az olyan furcsa, ezek mind katonák, stramm kardokkal, meg mi, ezt nem lehet, hogy itt vagyok. «Igen !» Ez jó. Így fogja mondani, hangosan, tisztán, ércesen : «Igen !» Az illető kinyitja az ajtót és kiszól : «Kakucker Lojzi», mire ő hangosan, bátran : «Igen !» Nem, ez nem jó. «Jelen !» Ez a legjobb. Ez rövid és katonás. Kakucker Lojzi. — Jelen ! Ez az.

Pihent egy kicsit. Aztán az ajtót kezdte nézni.

Dr. Kelemen István rendőrtanácsos.

Eröss Géza rendőrkapitány.

Dr. Herbert Aladár r. s.-fogalmazó.

Tessék a lábat letörölni. Csendet kérünk. Rendelet. Ebzárlat meghosszabbítás. Rendelet fordítva teledner, nyolc betű, páros. Ebzárlat az is nyolc betű. Az is páros, fordítva, talrázbe. Sassy Gábor rendőrtanácsos, Sassy Gábor, Sassy Gábor, erős ember lehet, nagy kövér ember. Kakucker Lojzi. — Jelen ! Ha épen nem figyelne oda, amikor szólítják, például egészen másra gondolna. Mondjuk : ma kedd van, ezt gondolná, ma kedd van, ma kedd van, ma kedd van . . . Kakucker Lojzi. — Jelen ! Nagyszerű. A rendőr figyelte Lojzit. Lojzi észrevette és nem nézett oda. Miért figyel? Hogy nem szökik-e? Ha ő most elsétálna innen. Csak tíz lépésre. Ez azt hinné, hogy szökik. Biztosan azt hinné. De csak cselből, hogy a rendőr gondolja, hogy ő nem tud arról, hogy figyelik. Piros kockák és szürke kockák. Onnan, ahol Lojzi állt három-négy szürke kocka a falig és harmincöt piros. Hosszába. Keresztbe nyolc, nyolc mindegyikből, vagyis $8 \times 30 = 240$, $4 \times 8 = 32$, vagyis 272 szürke és 280 piros. Abból 190 pirosra köpve volt és 90 pirosra nem volt köpve. Ebben a pillanatban Lojzi hirtelen a rendőrré nézett. És tényleg, a rendőr figyelte őt.

Tizenkét óra után pár perccel Lojzi átváltott a másik lábára. Kevéssel ezután egy bricsesszes úr megszólította :

— Kegyed is idézéssel?

Lojzi összerezent és a rendőrré pislantott.

— Igen — mondta halkán — idézéssel . . . — Úgy látszik beszél-nem szabad.

— Milyen ügy?

— Nem tudom, kérem szépen.

— Mutassa.

Lojzi elsápadt és megint átpislogott a rendőrré, hogy vajjon kiadhatja-e a kezéből. A rendőr — igen ravaszul — épen ásított, vagy legalább is úgy tett, mintha ásítana és rettentő nagy fehérkesztyűs tenyerét a szája elé tartotta. Nagyszerűen imitálta az ásítást. «Há-há-há-lá-lá-lá-jajh. Istenem», ilyenformán ásított a rendőr, hogy szegény Lojzit tévútra vezesse.

Kakucker Lojzi azonban tudta, hogy a rendőr figyel. Gyerekkorában olvasta valahol, hogy vad indiánok a földre fektetve fülüket, mértföldekre meghallják a lódobogást, sőt megmondják, hogy hány lovas merre vágat. És látnak a sötétbe. Hja, a veszély kifinomítja az érzékeket.

Holtsápadtan adta át az idézést. Az idegen durván megmarkolta a cédulát és átolvasta.

— Herbert Alihoz kerül, igen rendes ember.

Szóval : ehhez kerül, mindjárt balra a csendet kérüinktől, dr. Klement István rendőrtanácsos és ebzárlat meghosszabbítás között.

Dr. Herbert Aladár r. s.-fogalmazó. Fogalmazó tizenegy betű. Ennyien vannak egy futballcsapatban. Fogalmazó. Hopp, most egy próbát ! Kakucker Lojzi ! Jelen ! Kitűnő.

Félkettőkor Lojzi visszaváltott a jobblábjára és a bricsesz nadrágos ujságot kezdett olvasni. Hangosan :

Véres családi dráma az Istenhegyi-úton . . . Borotvával elvágta felesége és hat gyermeke nyakát, aztán főbelötte magát . . . a rendőrség nyomoz . . . A csepeli gyilkosság ügyében a rendőrség kilenc embert letartóztatott . . . A rendőrség bevezette a nyomozást . . . Meztelen hulla a Rudolf-rakparton . . . A rendőrség keresi a tettest . . . A rendőrség széleskörű nyomozást indított . . . A rendőrség . . . a rendőrség . . . a rendőrség . . .

Kakucker Lojzi rettenetes kínok között néhány verejtékcseppet izzadott ki a gallérijára. Istenem, mit vétettem . . . Fogalmazó úr . . . kérem . . . Ön tizenegy betű . . . Fogalmazópapír . . . konceptpapír . . . tíz ív tizenhat fillér . . . Most lássuk : Kakucker Lojzi ! Jelen !

Ebben a pillanatban kinyílt az ajtó és egy élesre borotvált száj kiszólt :

— Kakucker Lajos.

Csend. Lojzi az idéző után kapkodott. Közben leest a kalapja.

A pad alá. Onnan egy nő vette fel, egy idős nő. Lojzi szégyelte és valamit akart mondani. A borotvált mégegyszer kiszólt.

— Kakucker Lajos.

Lojzi fölegyenesedett. A rendőr szolgálatkészen nyujtotta a nyakát és úgy tett, mintha nem tudná, kiről lenne szó, tette magát, mintha nem ő lesné már három órája. Aztán taláломra odamutatott:

— Allesz, az a kicsi, göthös ember.

Lojzi leporolta a kalapját és az idézést meglengetve előlépett.

— É... én... igenis... kérem alásan... Kakucker Lojzi.

— Jöjjön be.

Az ajtó becsukódott mögöttük. A fogalmazó úr leült és megnézte az óráját.

— Mindjárt kettő — morgott.

— Hát mit tud arról a verekedésről?

— Hogy, miféle verekedésről, kérem?

— Miféle verekedésről! A jávor-utcai verekedésről!

Lojzi szeme kitágult. Nagyot nyelt. A fogalmazó úrnak ez gyanus volt. Aktákat teregetett maga elé és a tollat beleütötte a tintába.

— Részletesen ki fogom hallgatni. Neve?

— Kakucker Lojzi.

— Nekem ne gügyögjön. Lojzi lehetett a kedves mamájának, vagy mit tudom én, a babája is hívhatja Lojzinak.

— Kérem, énnekem nincsen izém, én nem vagyok feslettéletű.

— Na, Kakucker Lajos.

— Igenis.

— Apja neve?

— Idősb Kakucker Lajos.

— Anyja neve?

— Bubanics Amália.

— Hogy?

— Bubanics Amália.

— Hát ez hogy lehet?

— Így... kérem... csak így.

A fogalmazó előtt kezdett derengeni valami.

— Maga órás?

— Nem, kérem. Cipőgyári raktárnok vagyok.

A fogalmazó úr vörös lett.

— A fenébe is — mondta — tévedés!

Lojzi áhítatosan pislogott. A fogalmazó egy pillanatig gondolkozott, aztán eltépte az idézést. Az Idézést. Eltépte. A Lojzi Idézését!

— Bocsánat — mondta. — Ön nem azonos az illetővel. A név egyezik, csak a szülők neve nem. Meg a foglalkozás. A kiadóban tévedtek. Kellemetlen. De elfordul. Meg tetszik érteni?

Már kinyílt az ajtó és Lojzi kint topogott a lépcső felé, a piros és szürke kockákon. Kezdett magához térni.

Sőt a lépcsőről visszánézett a rendőrrre. Egy tétován erélyes moz-
dulattal oda intette. A rendőr tágranyílt szemekkel futott oda.

— Mondja, barátom, meddig van itt hivatalos óra?

— Kettőig, kérem.

— Úgy? Köszönöm.

A lépcsőn egy ember lopakodott felfelé. Határozatlanul megállott
Lojzi előtt.

— Kérem . . . én ide vagyok idézve.

— Milyen ügy?

— Nem tudom, kérem.

— Mutassa.

Az idegen összerezent és belső zsebéből körülményesen előkötorta
az idézést.

Kakucker Lojzi belepislantott. Csak úgy félszemmel és vissza-
nyujtotta a pecsétes írást.

— III. emelet 59. balra. Jó lesz, ha szedi a lábát, mert kettő után
nem fogad az Ali.

Török Sándor.

LAKATLAN KASTÉLY.

*Dús, zengő pompa, méla kárpitok.
Halkan csobog szökőkutak íve,
itt minden csendes és merő titok.*

*Léptem zaját egy barna szőnyeg issza
s kísérőm hangját (nagy szemű leány)
egy árva hárfa lágyan csengi vissza.*

*Egy kis szobának íróasztalán
megsárgult imakönyv szomorkodik.
Síró anyának vigasza talán.*

*Tovább egy ódon, barna zongora
hallgat örök-bús némaságra zártan,
mint régen elhalt bűvös asszonya.*

*Dús, zengő pompa, méla kárpitok.
Kinézek most a felborongó parkra,
hol minden csendes és merő titok.*

*A néma csendet semmi nem zavarja
a mult idők e hűs, kicsiny szigetjén
és ó csodákról súg az ősz avarja.*

Missik Endre.

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

V.

ZOLTÁN úgy állt a tulajdon pubertásában, mint a Babakáj-szikla a harsogó Aldunában. Mindig az erők sodra ellen szegezte büszkén-gyáva természete, de ez az utolsó fogadalma a szervezetéből felcsapó élethullámmal állította szembe. Kitartani, kitartani: a rettenetes felfedezés után ide zsugorodott össze életkátéja. S ő, aki szótlanul tűrte a fogfájást és nekiszaladt az Oroszék tüzének, ebben a legősibb elemben is megállt. Akarata, mely a martirok szenvedélyes akarata volt, kitérítette az ösztönt. Egy ostoba könyv, tökéletlen életlátás szította ezt az akaratot s a győzelem egy ferdén indult ifjúság teljes elferdülése lett, mégis győzelem volt, amint minden emberi erőfeszítés okától s céljától függetlenül, erőfeszítés voltában a kiválóság jele.

Eleinte úgy érezte, hogy kivájjja, aláássa őt ez a démoni elem, amelyről nem gondolkozott többé, de gyűlölte, mint fátylazottan csapkodó ellenséget. Állandóan betegeskedett. Az örökös álmatlanság kilúgozta figyelmét. A kitépett álmofa helyén az elszakított gyökérzet üressége ásított, lefelé vetett lombja az életcélhiánynak. Nem tudta, merre vonszolja magát s érdemes-e cipelni ezt a «magát». Napról-napra új szörnyűségeket fedezett föl a testében. Mosakodás közben nem mert a ferdén előre függesztett tükörbe nézni, hisz a bal melle visszamaradt, bizonyára megpuhult csigolyái roskadnak le a bordák súlya alatt s a szeme két gyűrűjét a közelgő téboly pingálta zavart tekintete alá. Már csak a dac éltette. Mintha valahonnét nagy messziről ráüzent volna valaki: Zoltán, ne hozz szégyent reám. Tartotta magát, mint körülvert Roland, akinek kürtje sincs, csak Ronçeválja.

S mily gúny: a régi bűn ép ebben a heroikus korban hozta rá a legtöbb megaláztatást. Az igazgatónak, aki a középkori történelmet tanította náluk, szemet ütött Zoltán megsápadása. Egyike volt a legértelmesebb tanítványainak s úgy hitte, kitalálta, mi zajlik Zoltán hirtelen gyengeség-pirulásai s elakadt feleletei mögött. Beidézte őt az irodába, elővette a legjóindulatúbb és legközvetlenebb modorát s atyai és szeretetteljes célozgatások macskatalpán addig kerülgette a forró kását, míg Zoltán fogait össze nem vacogtatta a bűntudat. Akkor nagy-lelkűen így csapta le a kihallgatást.

— Nem akarom hallani a válaszodat, édes fiam. Mindegy, hogy igazam van-e vagy nincs, én mint apád helyett apád figyelmeztettek s

ha netalán igazam volna, győzd le ezt a titkos szörnyeteget, amely már oly sok derék tehetség gerincét és véréit szopta ki.

Zoltán, aki ép egy fél éve győzte a szörnyeteget, vérvörösen bámulta az igazgatói iroda zöld asztala fölött táncoló porszemeket, amelyek glóriaszerű szikrázással játszották körül a mokány igazgató intelemre fölemelt, kurta, demokrataszabású mutatóujját. Amikor kiért, neki-támolyodott a falnak, mint dacosságából kifogyott halálraitélt.

Az igazgató pedagógiai érzéke és tapintata nem hallgathatta el ezt a haditényt a klasszika-filológia tanára előtt, aki húsz év előtt épúgy könyvet készült írni a nevelésről, mint ő. Húsz évnyi egymáson kopás után a két könyv annyira összehasonult, hogy szétoszthatták volna egymás közt a fejezeteket, pedig az első esztendőben Gerencsér tanár úr némely irányban még túlzottan spártai elveket vallott. Nem elég a gyermek előmenetelét ellenőrizni, mondta most az igazgató, de rá kell tapintatni a titkos rugókra. Egy óvatosan elhelyezett megjegyzés néha egész váratlanul helyrebillenti a tanuló lelkét. Itt van a Boda Zoltán esete.

S ez az eset a klasszika-filológia tanárán át szétszívárgott a tanári karban s Hubay internátus igazgató jónak látta a szobafőnökök lelkére kötni a kisebb diákok tiszta álmát. Ács Feri, aki Kozák Lala örökébe lépett, különösen bizalmas és alapos instrukciókat kapott. Ez a bizalmasság persze nem tapaszthatta le az ő parlagi élcelő kedvét s Zoltán új hajtógyűrű közepén találta magát. Ez a gyűrű nem volt olyan kéréllhetetlen, mint a sonki, sőt bizonyos cinkos testvériségbe keverte más, kevésbbé finnyás lelkiismeretű társaival, még a tanárok felé is némi méltányoló tisztelet enyhítette, az a fölényes jóakarattal kendőzött irigység, amellyel az életét szétföcsölt felnőtt sandít a pubertás esztelen tékozlására.

De Zoltán undorodott ettől a csipkelődéseken és atyáskodáson át fölkinált cinkosságtól. Irtózáttal háritotta el a megszégyenítő célzásokat, mint hinárosba tévedt úszó a karját és lábát lekötő iszalagot. Mennyire tönkretette magát, hogy most veszik rajt észre, amikor rég eltépte álomvilága utolsó gúzskötését is. Megbélyegzett ő, akin most vérzenek föl a rejtett bűn kikivánczó stigmái. Nem kerülheti el a Jóska koporsóját. De ha a koporsó kiköveteli is őt, ő a bűnt megtagadta. Győzött a betegségen, ha a betegség következményei gyógyíthatatlanok is.

S akaratnak és lélettől elrugaszkodásnak ez a görcse lassan minden mozdulatába kiült. A hirtelen abstinencia puffadt betege átalakult. Valószínűtlenül hideg szenvedélyesség itatta át. Olyan volt, mint ha metsző téli hold visszfényében járt volna. Az embereket megütötte benne valami, amiről nem tudtak maguknak számot adni. Mintha nem egy lépésnyire álltak volna tőle, hanem egy világnyira. Külön atmoszférája alakult, amelyben apró, szúrós kristályokká fagyott a pára. Még a dolgukban legbiztosabbak is feszengtek előtte. Lassan Ács Feri

harapós gunya is behúzta farkát, iparkodott észre sem venni Zoltánt, úgy sündörgött el mellette, mint leintett kutya, aki harapna, de valaki oldalba rúgta s nem mer.

Mi volt ennek az oka? Vajjon nem a Hubay Kató Zoltán-rajongása?

— Ki ez a fiú? — kérdezte Ács Ferit, mikor egy téli délután korcsolyapályáról jövet a templom sarkán Zoltánba ütődtek s Zoltán zavartan emelte el fejét a szemközi kollégium ablakai felé.

— Egy hetedikes — mondta lesajnálón a nyolcadikos Ács.

— Olyan szép fiú — sóhajtotta Kató — a lányok mind szerelmesek belé.

Ezek a lányok ugyancsak egyen voltak: Katóék varrónője, aki az internátus tövéen lakott s mint afféle nyomorék, lovagról álmodott, akinek a lelki nagysága az ő sánta lábát is épnek látja. Ferit azonban megütötte a szó: mind szerelmesek, ezt ő nem mondhatta el. Volt benne valami faragatlan brutalitás, amit a Kató-féle kis pipesek parasztságának neveznek. Ferinek egy ilyen korcsolyadélután hazakisérés is kitüntetés volt s ebbe a holdkórosba minden lány szerelmes. Iparkodott kellő értékére redukálni Zoltán férfiaságát, de Kató imádta a különcöket: minden kiváló ember különc, mondta, s gömbölyű fejét majd szétvetette a Berend Ivánok előtti hódolat. Ács Feri ostobának tartotta Katót, de mégis csak ő volt a legsodálatosabb a mulandó világ elébevetődött teremtményei közt s irigyelnie kellett a «holdkórost», aki csak behúzza rossz bekecsébe a nyakát s gögös hideg szemmel tekint el a kollégium ablakai felé s minden fényes bakfisbőr megvacog: Istenem, milyen szép fiú.

S Zoltán szép is volt. Tagjai úgy rakódtak egymás fölé, mintha egyik a másikra hágva akart volna égbetörni. Vékony csontjaiban tűz folyt, mozdulatai világítottak. A haja fekete csigában esett homlokára s kissé kihegyezett arccsontjára tüzesen halvány bőr feszült. Minden arcizma játszott, csak a szeme volt nyugodt, mint aki megtalálta, amit nézni érdemes. Volt valami ezekben a szemekben, ami Boda-papból a felesége lánykorát echózta fel.

Zoltán azonban nem tudta, hogy szép s ha valaki mondja, nem hiszi el. S ha az apácákhoz bejáró polgáristák oldalba lökték egymást s utána vihogtak, azt hitte, valami hallatlanul mulatságosat találtak rajta, vagy talán ép a bünt érezték meg. S ilyenkor egy hajnalnyi vörösség szaladt a sápadt bőre mögé s még dacosabban vetette föl a homlokát. Mindig talált ilyenkor valami nézni valót, ami tanulságosabb, mint a visszatekintgető lányok után fordulni, vagy megállni s kifuttatni megdőlt szívét.

— Gögös — mondták a polgáristák s a teremtés hasznavehetetlen felébe sorozták, mint akivel nincs mit kezdeni. Hubay Kató azonban szívesen megszökött volna vele, mint nénje a tűzértiszttel. Pedig az igazán póruljárt. Az arcátlan zászlósa azt hazudta, hogy államtitkár a bácsija és nem kell a frontra visszamennie. Pedig akkor is csak négyhetes

szabadságon volt, a szökés után két nappal bevonult s egy hét sem telt belé, arccal borult a Doberdóra. Az újsütet asszonykának haza kellett könyörögnie magát. Hubay, a hajdani katolikus pap, átkozhatta a megszegett cölibátusát.

Zoltán azonban mindenre gondolt, csak arra nem, hogy Katót, vagy bárki halandót megszöktessen. A feje már kevesebbet fájt s éjjel nem kellett fölülnie az ágyban, hogy túlvirassza az álmaiból elősettenkedő bűnös képeket. A test nagy kataklizmája elült, a forrásszájra tett kő eloszlatta a forrást, de a szétoszlott vizek álutat vettek s új nyugtalanságaivá fakadtak a vadvizes ifjúságnak. Az iskolában is helyreütötte valahogy a jó hírnevét. A hatodik osztály elégségesei visszakunorodtak jókká, sőt jelesekké, már nem érezte úgy, hogy a tábla előtt pipafüst kóvályog s a tanári hang nem az Operencián túlról ért ide. Sőt kivilágosodott az esze, pillanatok alatt fogta föl, amin előbb órákat elragódott. De nem tudta az agyát robotoltatni. Csak villogott, szikrázott, lidérc lett ez az agy, mint metános lágmező. Különös, harapós, kötekedő kedv szállta meg. Nem a pajtásaival kötekedett, hanem a világ eszméivel. Úgynevezett világnézetét egyik napról a másikra pukkantotta szét. Ez a világnézet még harmadéve alakult ki, a Behrrel vívott szócsatákban s úgy, ahogy Behr állításai maguk ellen ingerelték. Aztán jött a Hindenburg-álmok nagy inváziója s ez a világnézet ottmaradt, mint átszakadt kínai fal, amelyet mégis jó országhatárnak tudni. Zoltán hordta az automata mondatait, az ember belédobott egy szót: Isten, lélek, boldogság s ő kiadta a három év előtti definíciót, amelyek állottak voltak, mint vidéki állomások automataiban a csokoládé. Most egész hirtelen rájött az állott izre és sorra kidobta a régi töltést. Kérdezett és kérdezett s ezek a kérdések nem egyszer szorították sarokba szegény jó Izsák tisztelendő urat.

Ez az Izsák Endre parányi becsületfolt volt a világ bűnös arcán. Olyan komolyan vette a kereszténységet, hogy az évente beköszöntő gyerekeiben a felesége minden fenyegetőzése ellenére sem merte az Úr áldását redukálni. A hittanári fizetéséből persze nem nagy karéj kenyeret nyomhatott a nyolc fiacskája kezébe, akik ép oly halvány hódképpel csodálkoztak a világba, mint ő s ugyanaz az orrbajuk és repedt tőkhangjuk volt, ami az apjuknak.

Hányszor itatta át ezt a hangot fojtott ingerültséggel a Zoltán nekibátorodó kérdező kedve! Izsák tisztelendő úr azt tartotta, hogy a tévelygőket csak türelemmel győzhetjük meg s ép ezért belement, hogy a keresztény dogmatika szívós állásharcok terepévé furdaltasson. S Zoltán visszaélt a bizalommal. Az első óvatos aggályát nem torkolták le s őbelőle ömlött az aggály, mint eloldott zsákból a búza. Ha Izsák tisztelendő úr a természettudósokat kisebbítette, Zoltán fölállt s azt kérdezte, az ördögtől való-e a fizika s ha az Istentől: mért uszítja a Bibliára, ahol a nap megáll s a csillagok útikalauzok. Ha a szocialistákra panaszkodott: mért nem a papok csinálják meg a szocializmust, hisz

nekik kellene. A fiúk Zoltán kérdéseiben a felelés elleni obstrukciót ünnepelték s küldöttségileg ösztökélték öt órák előtt újabb kételyekre. Zoltán kételyeit azonban nem lehetett megrendelni. A tisztelendő úr állításai szikráztatták ki őket, nem volt semmi rendszer mögöttük, csak kötekedő kedve, amely azonban messze állt a hagyományos diák-szemtelenségtől.

Izsák Endre a kérdések ellen nagy, fehér zsebkendőt vett ki a pecsétes ferencjósakája hátsó zsebéből, belefújta a beteg orrát s mikorra az orrtoalettet befejezte, a válasz is megvolt, úgy húzta ki a zsebkendőjéből, mint bűvész a cilinderből. Zoltán azonban új és új rohamra indult; volt valami kétségbeesett a szkepticizmusában, mintha nem is a tényekbe, de a világba akarna harapni velük. A tisztelendő úr szívósan hátrált a csöngetés utolsó sáncvonaláig, onnét adta le a nagy szalvét: mindezekből az a tanulság, hogy az ember értelme hit nélkül viharok szárnyára vetett levél. E kijelentés után egy győzteset s megbocsátót mosolygott és kivonult.

Zoltán tovább magyarázkodott volna a körülötte állóknak, de azok nem akarták ilyesmivel lopni a tízpercüket. Jól van, elhúztad az órát, mondták, a vállára vertek s összehajtott vajaskenyerükbe harapták a jókedvüket. Zoltán azonban nem az órahúzásért magyarázott, hanem mert megszállta a rombolás dühe.

A Jóska elnyomott tempói itt viharzottak föl s egy jámbor hitoktatónak kellett e szellemi Aeolus-barlang torkát strázsálni. Ha legalább valami igazán jót olvashatott volna! De a diákkönyvtárban a régismert remekírók fogadták. Még Shakespearet lapozta a legszívesebben: János király Richardjának a kitöréseit, Jágot s a többi vad szellemet. Eltökélte, hogy ő is Richard lesz. De mikor fog ő olyan velősen s zámatosan vagdalkozni, mint ezek a taplóhumorú hercegiak? Ő, aki minden kötegető szkepticizmusa ellenére is megreszketett, ha Ács Feri roppant bakancsait felkeléskor egy arasszal odébb rugta.

Pedig átszaladt Zoltán kezén ezidőtájt egy könyv, amelynek talán érdemes lett volna a mélyére lapoznia. A hetedik utáni nyár megint összehozta a három gyerekkori barátot a Horváth-kert két diója alá. Behr és Laci nagyot nőttek, az életük korszakokat ugrott s ismereteik fölhúzódtak, mint sürgősen épített falak. Zoltán szégyenkezhetett volna e rendszeres gyarapodás előtt, de most ép Richard-korát élte s támadásokkal leplezte üres lövészárkait. Úgy érezte, hogy a szellemenben nem a tömeg, hanem a mozgékonyosság a fontos s ő könnyebben mozog a maga rúgós öszvérén, mint azok a tevéikkel.

Figyelte a két fiút s kereste bennük a masinát s mint tapétát a falról, pusztító kárörömmel tépte le róluk fölragasztott pózaikat. Vagy nem volt-e komikus Horváth Laci, aki súlyt dobott, százméteresre trenirozott s népdalokat énekelt. Persze ezeknek a népdaloknak is meg volt a történetük, de Zoltán Richardot nem érdekelték a pszichológiai árnyalású történetek.

Laci az elmúlt nyarat a Tátrában töltötte. Tüdőcsúcshurutot fogott rá egy unatkozó orvos, s a Tátrából nem küldik vissza a pénzhezó hamis diagnózisokat. Laci s a mamája két hónapot töltöttek Széplakon. Laci ezalatt még pisztrángot is evett s versciklust írt, amelynek a «Fehér halál árnyékban» címet adta. Ezek az árnyékban írt versek még vérköpést is emlegettek s hogy a vér ne legyen egész légből kapott, Laci megszívta a foghúsát s elhitette magával, hogy friss tüdővér az, a halál rózsaszín pecsétviaszkja.

Annál szívesebben hordta magán ezt a szép pecsétviaszkat, mert Horváth Laci tudott egy költőt, aki a halál rokonának titulálta magát s határozottan nem volt tehetségtelen, noha Laci éveken át annak hitte, lévén a tanár úr a Budapesti Hirlap előfizetője. A tanárné azonban megharagudott a Budapesti Hirlapra s újságot cserélt : ez is egy bosszú pont volt a férje ellen, aki nemcsak, hogy nem mondott le a tisztirangjáról, de el is fogatta magát s már harmadéve bujja Vladivosztokban a mongol, burját és finn nyelvtanokat, míg ő kiütést kap a kukoricalisztól s faluról bugyrozza a babhoz az oldalast. A Hatvany Pesti Naplója aztán új világnézetet sívított a fogoly hős otthonába. Laci egy merész cikket olvasott benne, amely Adyt a végzetesség tragikus hőroszának nevezte s a legférfiabb és mégis legbetegebb magyarnak. Laci olyan szépnek találta ezt a cikket, hogy olvasatlan is fölesküdütt Rákosi ellenfelére. Később egy antológiában néhány valódi Ady-versre bukkant s a Sírni sírni, Halottak élén s Babiloni vizeknél Adyja egyik napról a másikra tragikus bakacsinba vonta a szívét.

Kevéssel e vakáció előtt azonban egy egész váratlan Ady-vers került Laci elé : a Kalota partján s ez a vers ép az ellenkező végletbe billentette világnézetét. Ő maga is fölfedezte a pompás magyarokat, akik oly méltóságosan vonultak át a Kalota folyón s a barna, sárga piros színek és nagyságos arcok csodálatos voltát. S ettől kezdve nem volt hajlandó a Fodor-féle zeneiskolába járni, ahol napi két óra Bach- és Cramer penitenciát rótták botfülére, hanem nekiesett a magyar népdalnak, megtanult kétszer százegy népdalt s a legközelebbi falusi lakodalmon, mint nótatudós kápráztatta el rokonait. Mindenki kifogyott a nótacíméből s Laci még gondolkozás nélkül sorjázta őket számszerint, ahogy a Huber füzetében következtek. Persze, csak bemondta, rázendíteni csak az egész símákra mert, mint amilyen az «Azt mondják, nem adnak». A cifrákat holtbiztosan mellékanyarította.

S hogy minél alaposabb fürdőt vegyen a magyar néplélekből, fölfedezte a rokonait. Nagyapját, aki a korcsma s a hazai fejmosás közt futkozó kugligolyó volt, bormárában Táltos-jóslatokat beszélő, eredeti agg magyarrá ütötte. Nagyanyja a bibliás parasztasszony lett, aki a szeretet figyelmével tartja össze családját s Horváth Sándor paraszt-Széchenyi, aki az első cséplőgéppel új gazdasági kort nyitott a géptelen faluban, míg az ifjú és lógós Horváth Sándor a falu városmérgezte gyermekévé avanszált, aki a rothadás Babilonjában pocsékolja el duhaj

ifjúságát. Esténként pedig órákhosszat elnótázott a nagyszülők kis, kertrenéző szobájában Horváth Ilonkával, aki nagy, kicsattanó lány lett, vad, mint a csikai, akiknek még ebben a melaszcsukros korban is kockacukrot hord édesgetőül.

Ez a Horváth Ilonka három éven át tanult Laciéknál s ott tanult volna még három évig, ha a polgári leányiskola s a tanárné türelme el nem fogy. Amíg náluk lakott, Laci mindennek elszidta a vadóc lányt, akinek a keze ujjakra szakadt láng volt, égette, amibe belekapott. Most azonban új szemsugárral nézte a természetnek ezt a remekét, aki hozzá annyi nótát tudott. S Ilonka nem húzódott a nótázástól, mint minden fiúnak szabott, vad lánygyerek, ő is az ilyen babusgatni való Lacikákat szerette. Amióta a pólyából kifejtették, mint minden élt, élő s élendő gyermekek legtökéletesebbike világított előtte ez a Laci s most ébredő nőisége diadalát ujjongta ezekben az együtt átdanolt estékben.

Behr persze a tájékozott emberek megbocsátó fölényével fogadta Horváth Laci népies orientációját s az esti nótázások felé is kibocsátotta humora alázatos torpedóit.

— Ilyen tehetséges embernek ez is megbocsátható — mondta s ajka szögletére odagörbedt az európai kultúra, amely csodálatos át-lényegülés folytán Behrben testesült meg. Ezeknek a népieskedő, szittyáskodó, nemzetieskedő törekvéseknek befellegzett, csak arra jók, hogy az emberi kultúra nagy egységét szétfürészeljék. Ma, amikor az egész világ egy évezredekre szóló szédületes dilemma előtt áll (s itt behúnyta apróvágású szemét, hogy a dilemma szédületes voltát jelezze), mi értelme van a népies köldöknézésnek és a raritásos bogarászásának. S úgy nézett Lacira, mint akinek csak két mondatába került, hogy a másikat kivetkőztesse igazságai csigaházából.

Ó, Behr nagyszerűen érvelt s szavaiban csodálatosan ötvényződtek az egyetem és a zsurnalizmus zsargónjai. Az objektív szárazság s szóvirágtermő különckedés úgy folytak egymás mellett ebben a kis emberkében, mint a Tigris és Eufrát Mezopotámiában. S Behr Alfréd szabad férfi volt, aki arra a betűre teszi az ékezetet, amelyikre akarja s ha tetszik az egyetem lesz fontosabb s ha akarja, a Világegyetem, mint a Tett című folyóirat grammatikakalózainak. S talán az egész világtörténeti dilemma is ideszűkült össze : merre lépjen Alfréd, a Galilei-kör vágy a piarista-tanárok jelölte út felé. Oly zavaros a világ : Oroszország csak tavasszal kergette el a cárt s a mensevikiek és bolsevikiek összerugaszkodása mögött a világforradalom kalapácsos embere derengett úgy, ahogy a Népszava-plakáton látható. Viszont ki tudja, nem buzog-e föl egy új középkor a háború megfacsarta lelkekből. Új hitigény rohanja meg a templomokat s az emberek kikényszerítik papjaikból az Igét.

Ami Alfrédot illeti, ő szívesebben szegődött volna az egyház oldalára. Nem mintha misztikus sugallatok háborgatnák, de arisztokratikus hajlamainak ez felelt meg. Akárhogy titkolta is, őt meghatották

azok a ruhák, amelyeket hordott s amelyek a háború ellenére is finom gyapjúból voltak. Ezek a ruhák oly előnyösen különböztek gyermekkori öltözeteitől s a Lotti pongyolájából maradt piros bluztól. Alfréd önkéntelenül is megigazította a nyakkendője csokrát s leporolta finoman csikózott ruhája hajtókáját. Ezt a mozdulatot a grófi villa halljában szokta meg, mert Alfréd házitanító is volt, drága, de megbízható, akinél különbet az osztályfőnök nem ajánlhatott. S ez a hajtókaleporló mozdulat lassan lelki gesztusává vált az ifjú Behrnek, aki örömetst lett volna már Bors vagy Balla, csak nem Behr. Miért is nem maradhat ő örökre a szellemi élet dessertjei mellett. A katolicizmusból a roppant pilléreket fölcirádázó köcsipkeverést vállalta volna. Gyönyörű lehet raffinált gondolatkapcsolásokkal, mesterkéltsz emmekonstruksiókkal rakni díszts, egy hatalom szilárd falaira.

De szilárd-e ez a hatalom? S mi az a szorongás, amely minden fölányessége ellenére is elszorítja, ha ebbe a roppant dómba lép? Akárhogy utálta a Galilei-kör piszkos doktrinerjeit, köztük mégis csak otthonosabban mozgott. Megvetette őket, mert egyszerű volt az agyvelejük, mint egy ellökött lokomotív : begyújtották magukba a Marxgőzt és senki sem szaggathatta fel korlátoltságuk sineit. Ezek az emberek négyszögösítették a körvilágot, Alfréd azonban még bonyolultabb idomná szeretete volna komplikálni, legalább is ellipszissé, a hatalom és szépség kettős fókuszával. S mégis ezek közt nem kellett szorongania s ha korlátoltak, nem virrad-e föl az ő korlátoltságuknak is, mint egykor a Robespierrenek?

Alfréd habozott.

— A világ vagy szocialista lesz, vagy katolikus — mondta oly komolyan, mintha pillanatnyi eltökéléstől függne, hogy melyik legyen. De ezt a kijelentést úgy tudta egyensúlyozni, hogy úgy a szocialisták, mint a katolikusok rögtön átlátták, hogy az alternatíva másik fele csak az ő erkölcsi felbuzdításukra való. És dícsérték a feltűnően korárett fiatalember verseit, amelyek tizenhat szótagú trochaeus sorokban magasztalták a Szeretetet és a Békét, finom érintő pontjait a két ellentett-hatalomnak. Ó, ezek a versek époly komoly figyelmet ébresztettek a piarista-gimnázium önképzőkörében, mint a Galilei-körben. S az öreg Behr, e csodagyermek társszerzője akkorát tekintélyesedett, hogy amikor szegény Ungárnét a front mögötti kiütéses tifusz előzvegyítette, Behrt vette maga mellé cég- és élettársul. Az öreg Behr meg is érdemelte ezt az előrerukkolást, hisz keményen harcolt ő az életért, Lottit súlyos vérmérsékbeli tehertételek ellenére is férjhez adta s Károlyt is uradalmi gépésszé nyomta, pedig ahhoz igazán sok türelem kellett. Alfréd azonban merényletet forralt Behr apa nyugodt öregsége ellen s vakmerő tranzakciókról álmodozott...

Zoltán ott ült a két fiú vitái közt s most először bontakoztak ki benne a világ igaz erői s hatalmai. Az összefüggéseket nem mindig értette, de kérdései bosszantóan össze tudták gubancolni a két fiú

kicsomózott fonalait. Alfréd és Laci akaratlanul is összefogtak ellene s a méltányosság máza alatt közösen vetették meg ezt a rakoncátlan csodabogarat.

— Ebben a Zoltánban van valami az őselemek rendezetlenségéből — mondta Alfréd. — Ha kulturáltabb országban születik, egy Rimbaud válhatik belőle.

— Igen — mondta Laci — mindig az az Ady-vers jut róla az eszembe: «Ha láttok a magyar mezőn, Véres tajtékos, pányvás ménét, Vágjátok el a kötelét. Mert lélek az, bús magyar lélek». Tele van ez az ország elvetélt zsenikkel!

S úgy hurcolták magukkal Zoltánt, mint torzót, akiben a maguk tökéletességét csodálhatták.

Egy alkalommal a két fiú a modern líráról vitatkozott. Behr csak a franciákat olvasta s valóban volt is egy francianyelvű antológiája s a *Fleurs du Mal*ból is sikerült kiszótározni öt-hat verset, bár szépirodalmi ismeretei nagyobb felét Kosztolányi *Modern költők* című műfordítás-gyűjteményéből szerezte, ahol életrajzi adatok és esztétikai méltatás harangozták be a világ minden irodalmából összeszarkázott verseket.

— A magyarok közül csak Babitsot bírom ki — mondta kényesen Behr Alfréd — milyen szép sor az: A nargiléht és ottománt kesergem; s alább: Lelkem körül a munka mocska van. Nemes tétlenség, nemesíts meg engem.

Laci azonban Ady-párti volt:

— Ady lezuhant angyal, a magyar faj tragikus hőroza.

— Ady zseni — mosolygott Alfréd — s én az intelligens embereket szeretem — s boldogan csemcsegte Laci fölháborodását, hisz a saját fölényes álláspontját látta a túlfelin. — Ady még Zoltánból is lehetne — folytatta, — ha megtanulna verselni — s úgy nézett Zoltánra, mintha egy exotikus ordót akasztott volna a mellére: a Sárga krokodil, vagy a Vörös elefánt-rendet.

— Intelligens ember azonban csak Behr Alfréd lehet — gondolta befelé s örült a szerénységének, hogy mondatát befejezetlenül hagyta.

Zoltánnak azonban a Laci ajánlása elvette a kedvét Adytól, akit pedig Gerencsér tanár úr felháborodásán át már majdnem megszeretett. Tragikus? Zoltánt nem érdekelték a tragikus költők. Az életnek egy célja van, hogy győzzön. Ezt az érzését még a Zölddisznó legenda felejtette benne, akkor is a rakásra ugrani s meglengetni a zászlót, erre ment a játék. S minél többször esett el, annál szenvedélyesebben szeretett volna állni. Egy végleg lezuhant angyal nem angyal s mi vigasztaló van abban, hogy Magyarország tragikus ország. Úgy érezte, hogy aki tragikus, arról előbb-utóbb valami szégyenletes sül ki. Nem volt-e tragikus az ő apja is? S nem volt bolondság három éven át az ő becsületének lenni katonájául? Győzni kell. A Hindenburg-Damjanich álmok elúsztak, mint lápsziget s minél távolabb kerültek tőle, annál jobban pirult miattuk. (Hogy kigúnyolta volna értük Behr, aki a világpolitika

erőit úgy forgatja, mint körhintás a hintóit s előre-hátra ugráló lovacskáit!)

De hiába szakadtak ki Zoltánból az értelmetlenné vált korok : az alapösztön minden elszakadt kor után csak erősödött, ahogy az elszakadt levél helyén a fa még biztosabban terem ugyanolyan erezetű levelet.

Abban a nagy rajongásban, amellyel a martir Magyarországot akarta fölemelni, a nagyobb rész, nem Magyarországnak, hanem a rajongás örömeinek szólt. Most, hogy lemondott a hadvezérségről, Magyarországot sem szerette úgy, mint előbb. De a győzelem, az fontos maradt. Még nem tudta hol s hogyan, de érezte, hogy van porond, amelyen ő is győzhet. Mit kezdjen ő egy tragikus költővel? Amit Laci Adyban s a magyarságban hangsúlyozott, ellenszenves volt neki. Ez az Ady a magyarság hamis értelmét fedezte fel. S mikor Laci kölcsön adta neki az egyetlen Ady-kötetét (az utolsót, mert Laciban is volt snobság), napokig nem nyitotta ki. Ki látott engem? ez volt a könyv címe s Zoltánnak először a dedikációk tűntek föl s mindjárt az első lapon, hogy talán Ignotus látta őt. Zoltánt bosszantotta ez a kérkedő kérdés, amely csak azért került a könyv lapjára, hogy már az első lapon valakit dekoráljon. S utána a többi dedikáció, valami nyomorúságos, inségeset talált bennük s Zoltánt úgy elkapta az ellenszenv, hogy csak bosszúból olvasott bele az alattuk álló versekbe s belekötésre jó helyeket böngészgetett. A könyv odarepült a kosara sarkába s ott maradt az egész nyáron át, mint aranytömb, amely fölött balgán és boldogtalanul alszik a meddő aranyásó.

S ott maradhatott, mert Laci nem kereste. Horváth Laci állhatatlan szívének már nem volt mindennapi kenyér Ady. Behr odakölcsönözte neki a Nyugat egyik próbakötetét s abban mindjárt az első oldalon csodálatos Berzsenyi-tanulmányt talált. Berzsenyi a nagyszerű férfi, beleszorítva a Kemenesalják tömlőcébe, gránitszavakba kalapálja kitombolhatatlan férfiszexvedélyét. A tanulmányt egy második Berzsenyi írta, mert az idézetek oly igénytelenül lapultak meg az idéző mondatok férfias dübörgéseiben, mint régi várfaldarab a modern várkastélyban.

— Egy gigász szavai ezek — lelkesedett Laci s kerek arca, mely tizenhétévesen is angyalarc maradt, szinte nőies elragadtatással gyúlt ki ennyi férfierő felé.

Alfréd azonban bombasztok gyűjteményének nevezte a cikket, ő különben Berzsenyit sem szerette, akkor inkább Kölcseyt, aki igazi európai magyar. De Laci az új szerelmes mohóságával kutatott az ismeretlen szerző könyvei után, de hiába : itt még Behr tájékozottsága is befagyott. Szabó Dezsőnek tudomása szerint nem jelent meg könyve.

Míg a három fiúban így nyúlt és levelesedett a jövő Magyarország három ága : az öreg kert is sűrű lombba és gazdag gyümölcsbe legénykedte visszatért nedveit. A két dió, melyeket még a tanár úr ültetett sonki kisdíák korában, elfagyott ugyan s száraz gallyai Laci révén

még az önképzőkör aranykönyvébe is belekerültek (valóban hálás párhuzam volt: a Szibériában fagyoskodó tanár s az itthon elfagyott diófa), de a savanyú almák, barackok és téli körték tönkre szipolyozták a félholdnyi földet, amely már száz éve volt kert s mintha az egresbokrok is fölébe kerültek volna a leveleiket évek óta gyötrő vakotának.

A régi családi kör, amely annak idején Lacit a mogyoróbokor mögé fagyasztotta, szétszóródott. A tanár úr Szibériában bogozgatta a világ turáni eredetét s a tanárné is megneheztelt a két Horváth Sándorra, a fiatalra, aki mint segédszolgálatos, vesebajjal lógott s az öregre, akit egy harminc év előtti lórúgás pöckölt ki a katonasorból. Bizony senki sem hányhatta föl az ő negyvennyolc évének, ha ezt a lórúgást emelte pajzsul maga elé, de a tanárné félözvegysége egy lézengőnek sem tudott megbocsátani, annál kevésbbé, mert a lisztet is maximális áron adta neki, pedig az öccse nyomorgó családjának ingyen is küldhette volna. A nagyobbik Horváth-lány is rektorné lett azóta s így a fiúk egész bátran odatelepedhettek az elárvult asztal mellé. Most már ők voltak a felnőttek, a szalmakazal tövéből a kertbe vándoroltak, csak Zoltán húzódott az apja gyalázatát hirdető mogyoróbokortól.

Ott ültek a gyönyörű nyár verőfényes partján, az utcából portornyokat kavart a fölpetrencézett takarodó szekér s a szomszéd katolikus iskola odvas harangtornyából feketén ásított az ágyúvá sorozott harang helye. Fönn Lucknál, Kerenszkij forradalmi serege ütött rést a frontba s ijedt legendák keringtek vadászó főhercegekről s százezres veszteségről.

Ők pedig lassan új magvává tekintélyesedtek a régi családnak. Horváth Sándort kihozta a megszokás, odaállt a fiatalok mögé s hallgatta, amit nem értett s hogy ő is mondjon valamit, nagy ravaszkas kérdéseket bökött ki:

— Ez mind jó, de azt mondjátok meg, ennek mikor lesz vége? Az volna okos ember, aki ezt megmondaná.

S úgy nézett a fiúkra, mint huszárkáplár korában, amikor azt kérdezte a bugris rekrutától: «No, öcsém, földobják, fehér, leesik sárga, mi az?»

Horváth Ilonka is fölköttötte a fehérkötényét s egy tálcán nyers sonkát, kolbászt és paprikát hozott s addig tessékelte a fiúkat, míg maga is ottragadt, a diófa törzsének támaszkodott s várta, mikor lehet nevetni s ha lehetett, meghullámozte gazdag melleit.

Az öreg Horváth néni, akinek az volt a napi tornája, hogy a kertbe tévedt tyúkokat hajkurászta, visszamenet nem nyughatott az anyai szívtől, Szibéria felől faggatta a fiatalokat. Igaz-e, hogy ott már öreg este van s nem fagy le a fülük abban a nagy hidegben? Horváth néninek bizonyára Sándor volt a fontosabbik fia. Ez vitte tovább a földet, ebben volt ő élőfa gyökere, de Jóska, aki előbb tanár lett s aztán hadifogoly, olyan volt, mint egy csillagösvényen távozott királyfi. Lelki tisztálkodás rágondolni s ha róla beszélt, a másvilágra készült.

A fiatalok pedig mindenre megfeleltek, még a sörszagra előszívárgott Horváth nagypapa bolondériáira is, aki közbük hozta ki a reggeli pálinka gőzét s negyvennyolcas hőssé feszítette magát, noha csak a kocsisaráglyában tette meg mint suhanc az utat Budavárig. Olyan jól esett ezeknek az öregeknek az ifjúság. Nagy árnyék esett a világra, de van e akkora árnyék, amelyik megállíthatná a gyümölcsben készülő cukrot s az ifjúságból áradó élethitet.

Igy ültek egy július délelőtt is az elárverezett báróéktól vett kertiasztal körül, még ifjabb Horváth Sándor is leruccant négyheti lógós szabadságra s kivételesen nem Kracsun Róza körül settenkedett, hanem itt vitakozott az apja söre mellett s a hangjával torkolgatta a három napkeleti bölcsét, ahogy ő hívta a diákokat. Sándor militarista volt s rendületlenül hitt a német győzelemben. Őt az amerikai hadüzenet sem félemlítette meg. Amíg azok áttutajoznak az Óceánon! Alfréd nyájasan iparkodott egyetérteni vele. Sándor közel kétméteres ember s már lúgot is ittak érte s Behr az erőnek még a tájékozatlanságot is elnézte. Laci azonban gyűlölte a németeket, szidta a militarizmust s Wilson pontjairól ábrándozott. Zoltán viszont Ilonkát nézte, aki a bátyja széke mögött állt s nagyokat kacagott a két összekakaskodó unokatestvéren.

— Juj, de butaság — mondta s meztelen karjai is kacagtak; fényes és erős volt s még sem paraszti, finom arcvonásai mögött úgy csillogott a jó vér, mint érő szőlőhøj mögött a must édes leve.

Ahogy így diskurálnak, egyszer csak csapódik a kis kerti ajtó s a Horváthné terebélyes dereka mögött kondri fejek bukkannak élő s hangoskodó lánybeszéd erölteti az elfogulatlan kedvességet.

— Ezeket meg mi szél hozta ide? — morogta ifjú Sándor, akinek a reflexantiszemitizmusát a Behr jelenléte sem fékezhetette vissza.

S csakugyan, Behr is kényelmetlennek találta a karosszékét, a kerítéshez húzódott, határozottan bosszantotta a három zsidó lány. Ha keresztények közt volt, nem szeretett fajtájabeliekkal találkozni. Különös, önmagának ellenmondó érzés gyötörte ilyenkor: látta az ő faja minden gyöngeségét, a beszédükben, mozdulataikban megvillanó fedezetlen oldalukat, ahová a gúny játszva üt be s szégyelte magát értük. De ugyanakkor a vérébe ivódott bizonyosság is fölágaskodott. Ezek az emberek mégis csak a teremtés legkülönb fajta emberei s fölháborította a butaság, amely gúnyolni meri őket. A fölháborodás azonban olyan érzés volt, amely Behr egész önfegyelmező és gátló berendezését fölmozdította: a dühös kitörés kínos mosollyá torzult s széthúzott szájában vicsorogtak a fogak.

A három lány közül csak kettő volt idevalósi. Az egyik a Schwartz szabó lánya, Vilma, nagy, kidülledt, halszemű lány, a keze férfias, a hangja férfias, a roszszájú parasztnak azt susogták, hogy holdtöltekor férfi s holdpálykor lány, ami nem igaz, de bizonyos, hogy rút volt s szenvedélyes szíve úgy ugrált a rútság ketrecében, mint éheztetett

farkas s hol ezen, hol azon a bizarságon át próbált kifurakodni. Férfimódra rázott kezét s kikoszarozta azt az egyszem szabólegényt, aki harminc év alatt bele mert szeretni.

— Legényember maradok — mondta, talán mert nagyon is szerette a tíz évvel fiatalabb, vörös fiút, akit a hegedűje bolondított el.

Mert hegedülni egész csodálatosan tudott Vilma. Sosem tanulta, csak kitalálta a hegedűszót s ez lett az életének az imádkozóbb fele. Nappal az apja mellett segédkedett s úgy szabta a férfikabátot, mint más lány a metélt tésztát, de este kiült az udvarukra s Horváthéig is elhangzott a hegedülése. Nem válogatott: mindegy volt neki, magyar nóta, vagy Lehár-operett, ő a «Túl az óperencián»-ból is buja érzésvegetációt zsendített elő, valóságos hangbozót volt a játéka. A falusiak, akik a kerítés alá gyűltek, nem tudták, hogy ez úgy muzsikál-e, ahogy az Akadémián tanulják, de nem volt, aki az ő «Lekaszálták már a rétet» mögül felviharzó élettébolyának utána ne hajolt volna.

A másik lány a zsidó tanító Évikéje volt. Nyugodt, de meleg anyagba öntött szépség, aki úgy tudott egy kerti székre ülni, mintha a trópusi tavaszok bálványául ült volna oda. Zoltán-korabeli lehetett, ott állt a lánykor egyenlítőjén, az ajka még egy milliméterrel sem duzzadta túl magát, sehol egy buja hangsúly, hivatlan ékezet. A nyugodt, hűvös szemek még hibátlan szűzivé fogták össze ezt az arcot, amely mögül azonban a követelő asszonyiség emelte már piros napkorongját. Hallgatag volt, mint aki mindent tud, noha valójában semmit sem tudott. A szépsége volt az agyveleje s a szépség jó agyvelő, úgy elkörmányozta minden szavát és porcikáját, ahogy idegek és gondolatok embert össze nem harmonizálhatnak. Volt valami elemi ebben a lányban, épügy értelemelőtti, a teremtés ötödnapjáról való, mint Horváth Ilonka kamaszmozgalmassága. De míg a parasztlány, ha pihent is, tengert játszott az izmaival, Évi mozgásközben is szunnyadt, mint hajnali erdő.

A harmadik lányon mindjárt meglátszott, hogy pesti. Csicsergett, csapkodott, mint a fecske, az Alfréd fölényes orrhangja is elakadt előtte. Ő, Alfréd nagyon jól ismerte a kis Róna Terit, hisz hat esztendőn át lakott náluk s csak tavasszal kellett tőlük elköltöznie. Az Alfrédban összefolyt európai kultúráját úgy felszipantotta ez a kis erotikamágnes, mintha ártatlan vasporszemecske lett volna. S mint bokorból a kígyó, a piaristák neveltjéből váratlan szerelmi álnokság settenkedett elő. Aljas novellákat írt, amelyeket a tizenötéves házikisasszonynak is felolvasott. A két gyerek órák hosszat elizzott e novellák fölött, gyávaságuk a pornográfiában forrt össze. Alfréd sosem volt oly termékeny, mint ezekben a boldog hetekben. S bizonyos, hogy ezeket a novellákat Rónáné sem tartotta rosszaknak s a saját használatára szívesen rendelt volna belőlük még többet, de igazi szülőfoglaltsággal Terit angyalnak tudta, noha ő maga is a színi pályára készítgette. A nagy leleplezés után Alfrédnek költözködni kellett. A jó híre megmaradt, nem lehet ilyenért

elítelni egy fiúgyereket, de Teri s az Alfréd talentuma közé mégsem árt egy kis szigetelő réteg.

S Teri most Alfrédnak-valóbb volt, mint valaha. Mint izgató fűszer, úgy terjedt szét a levegőben. Mint egy Behr számára termett valériánagyökér. Izgága gesztusai egymást szaggatták. A székbe vetette magát s keresztbe rakta a lábait. A másik pillanatban már felugrott, mintha kigyúlt volna a szék. Öt szótagot egybe harapott s a hatodikat úgy nyujtotta ki, mint hirtelen kicsapott zászlót. Még magyarul is franciául beszél, gondolta Behr megilletődve.

— Persze, a hadiárványokról, hadiözvegyekről s hadiágrólszakadtakról van szó — hadarta Teri. — Lehet ma másról szó? — s egy gallyat tört le a száraz diófáról. — Ez a gyönyörű fa kiszáradt? Milyen kár. Mondom én Vilmának: Te, Vilma, ez a Hódos unalmas, mint a koporsó. Bocsánat, Horváth úr, ha megsértem faluját, de a tények ellen az udvariasság sem segít. Rendezzünk valami csiricsárét. Műkedveljünk. A Vilma persze jó pofa: ő mindenben benne van s már meg is simogattuk az Évi papáját. Az öreg Hermann, az egy lelkes ember, ő vállal mindent, ő nem ront el semmit, csak toborozzuk össze a szereplőket. Ez málna? Na, ne vicceljenek? Hogy kerül Hódosra málna. Én azt hittem, az egy havasi növény. Nohát, mi toborzunk, már össze is toboroztuk, még a legöregebb Horváth néni is játszani fog — fejezte be s körülnézett a kertben, mint aki küldetését elintézte. — Hogy maguk milyen nagy-szerűen laknak! — fordult ifjabb Horváthnéhoz, aki széles csipejére rakta a kezeit s úgy csurgott az arcáról e beszélhetnék fölötti édes el-ámulás, mint Toldi szájszegéről a kritikusok kifogásolta nyálcsepp.

Horváth Ilonka féloldalt biccentette a fejét, mintha az egyik fülét elhúzta volna a szóár s nagyokat kacagott a pusztá tényen, hogy a világteremtés adottságaiból egy Róna Teri is kipermutálódhatott.

— Az mi ott? Svédturnabuzogány? — kérdezte Teri.

— Nem, hagyma — kacagott Ilonka s még ezt a «nem, hagymát» is szótagokban bukta ki, mert Ilonánknak a beszéde is szaggatott volt, mint a mozgása s küzdenie kellett a tulajdon nyálával s a következő mondattal, amely belelátatlankodott az előzőbe.

Apa Horváth Sándornak alattomosat villant a szeme, mint aki tudja, mitől beszédes az asszony. De a fiát hirtelen férfielleségeskedés szállta meg, szeretett volna belekötni ebbe a kis zsidó fruskába, akár nyakontörülni, úgy nézte, mint komondor az orra körül ellenségeskedő legyet. Nagy, letorkoló számságot böffent föl:

— Amikor milliószám hull az ember, maguk komédiázni akarnak?

— Maga hányszor hullott már el — vágott vissza Teri s hogy a család arcára kisötétlő «dógós»-vádát eltompítsa, békítőleg fűzte hozzá: — Okos ember nem esik el, különben is a jókedv a frontmögöttiek municiója.

Ez jó mondás volt s Laci is előállhatott a szempontjaival. Az emberek jókedve tiltakozás a háború ellen s ez ma a legfőbb emberi kötelesség.

Ő csak azt tartja fontosnak, hogy olyan darabot adjanak elő, amelyet a népből kinőtt ember irt s nem a nép egészséges ízlését fertőző kabarémalacságokat. S Móricz Zsigmond Sári bíróját ajánlotta.

— De mit csináljon, akinek nem Móricz-szabású az orra, — bátorodott neki Behr. — Én nem tudom Terit menyecskének elképzelni.

— Én sem magát szűrben — vágott vissza Teri, de a szemük most se villant össze.

Abban állapotok meg, hogy több apró darabból állítják össze a műsort, úgy a legváltozatosabb s mindenki megcsillanthatja a jó-tulajdonságait. Ebbe Laci is belenyugodott: ki tudja, talán az ő egy-felvonását is előadják.

Egy hét alatt vagy harminc emberre duzzadt a műkedvelő sereg. Köztük volt a molnárék finyás Zsófikája is, akinek a hangja úgy tipegett a szavain, mintha minél kisebb felülettel akarta volna érinteni őket. Gulyás Pisti is behimhámolt. Ő most Boda Feriért helyettes jegyzősködött s aratta a legénytelen falut. Lompos, jegesmedvejárású ember vált belőle, csak hümmögött, morfondírozott, de a nők közt nagy híre volt, csak el kellett húznia a száját s már visítottak a gyönyörűségtől. Egy váratlan paraszttehetség is akadt, a kövér Kertész Kata, akit csupa heccből vettek fel, mert olyan volt, mint a túlkelesztett bukta, gondolták, majd kacagnak rajta a népek. S ehun: ebből a Katából olyan vékony énekszó sivít elő, hogy az ember akaratlanul is nyújtja a gégéjét, ha hallja s úgy pörög, mint vizen a labda; csupa könnyűség, humor és népi íz ez a lány. Horváth Laci nem győz lelkesedni érte. Csak a papkisasszonyok mondtak le. Még se léphetnek fel a zsidó tanító rendezésében. Ha legalább a rektor vállalkoznék rá, de azt is a szőlőhegy felé fanyalítja a sorsa, amióta megnősült. Hiába, a házasságot is csak a zsidó bírja szívvel.

S csakugyan, a derék Hermann, mintha visszafütyentette volna a fiatalságát. Űzők volt, amelyre újra ráleheltek. Nem sietett-e a falu színe-java estente a zsidó iskolába? A terem zsongott, mint rajröpítés előtt a kaptár. Gulyás Pisti-féle parlagi gavallérok zsebkendőlopással tölték a szellemességüket s Teri gyöngytyúkhangja hol itt, hol ott csatogott. A bevett parasztlányok szemesarka folyton rajta, a maguk hite és tudomása szerint ők is moderálták magukat, hogy ki ne üssenek az úri társaságból. Volt itt vagy húsz keresztény s az mind elismerte a zsidó iskola hegemoniáját. Hermann nagy kultúrpolitikus volt, Alfrédet is ő lendítette el üstökös pályáján s ime most minden terror nélkül az ő iskolája ölelésébe tereli az egész intelligenciát. Olyan ez az iskola, mint egy kultúrház. Aki a cseppben is az óceánt látja, megértheti Hermann tanító lelkesedését.

Hogy Horváth Lacinak is igaza legyen: Móricz Zsigmond is bevonult a népszínpadra. A Tej című egyfelvonásos parasztdrámáját adták elő: tejhamisításról szól s egy parasztenyecske azzal védekezik benne, hogy oltót tettek a tejébe, attól aludt meg.

— Ótót, mi az az ótó — kérdi az irnok, aki Gulyás Pista s az embernek már a próbán is az oldalát kell fognia nevében.

— Ezen röhögnek majd a parasztok — szeleskedte a meggondolatlan Teri, mintha csak maguk közt lett volna.

— S a zsidók nem fognak röhögni? — pattant föl az üdülőszabados Horváth Sándor, aki mint lábkritikus vett részt a próbákon.

Hermann lehordta Terit s így ez maradt az egyetlen incidens, hála a vendéglátók tapintatának. A népies irány ellensúlyozására Alfréd is benyomta Karinthy Bűvös székét, abban nők is szerepeltek férfiruhában. Vilma adta a föltalálót s nagyszerű volt a szókimondása. Teri egy Békeffi bohózatot erőltetett s valaki Nagy Endre Porcellán örültjeit hozta elő, ahol Laci játszotta a porcellánokat árverező színészt. Innét is, onnét is új számok tolakodtak a műsorba, csak Horváth Laci egyfelvonásosára nem került a sor, de ki tudhatta, hogy már színdarabokat ír.

Zoltánt ezek a próbák különös varázslat fátylaiba bagyulálták. Ő, aki a kollégium ablakaira emelte a tekintetét, ha Hubay Kató szemei kezdték firtatni az arcát, most belé kényszerült a nőekkel való beszédbe s úgy szólhatott, hogy megvolt a beszéd tárgy : bírálta a darabot, a lány is bírálta s az ember már át is ugrotta a zavar drótkerítését.

S milyen lányok voltak ezek ! Teri delejezett. Egy ujjal se nyúlt hozzád s csókolt és pofozott, cirogatott és harapott s kisiklott a kézből, mint a higany. Szegény Behrt, mintha egy kampós szög erősítette volna a falhoz, befagyott mosollyal nézte Horváth Sándor és Gulyás Pisti ingerkedéseit s nem értette, hogy állhat szóba ilyen fajankókkal, különösen Pistivel, aki húszéves mult csak s már minden arcvonása meglazult, mintha kiolvadt volna a ragasztó alóluk s térdei a kályhakönyökét formázták.

A molnárék Zsófikájában is volt valami igézetes. Fölfelé szélesedett, mint egy virágtölcsér, a válla, melle már elkészült, az ember csak a vékony, karvastag lábszárain csodálkozott, hogy bírja ez el. Úgy lengett rajt, mint virág a kocsányán s a szavai is lengtek, mint az illat. Zárdában tanult s valóban volt elképzelése a finomságról. Csak a mamája ott ne rostokolt volna a tövén, az is olyan lehetett valamikor, mint a konvolvulusz tölcésére, de most olyan, mint a bazilika, csupa kupola és oszlop s kerítő mosollyal tálalja a lányát mindenkinek, de különösen Horváth Lacinak, mert ép ilyen angyalarcú vőre volna szüksége, s az ember sosem kezdheti elég korán. Ő az egyetlen mama itt, ő nem híve a szabadosságnak s látni akarja, ki hogy nyúl a portékájához. Évi viszont egy tejhamisító menyecskét játszott s Hermann tanítónak sok külön-órájába került, amíg a húszszavas szerepét belekényszerítette. De akkor hordta a szerepét, mint virág a színét, ha a tulajdon piros színét el is vesztette néha. Ő, ez az Évi csak szétjártatta a fiúkon a szemét s megtalálta, akire szüksége volt. Más lány, mint Teri, jobbra is balra is kotkodácsol s maga se tudja, mit akar. Évi azonban egyszerű volt,

szemében ragyogott az igénye s úgy ismerte fel, aki kellett neki, mintha egy élet előtti életben már vele lakott volna. S Zoltán egyszerre csak két pillangót érzett a vállán s az a két pillangó az Évi két szeme volt. Ő maga is ámulkodva fedezte fel annak a két forróhús szemnek a következetességét. Eleinte hátra-hátranézett, hogy kinek szól, de csak a fal állt mögötte, vagy Vilma cincogtatta a hegedűjét, vagy Kertész Kata lopta a szemével a Gulyás Pisti faragatlankodásait. Keveset beszélt ez az Évi s nem kacérkodott szóval, de a sejt hívta benne a sejtet s a keleti nosztalgiával itatott izom kereste a rokon izmot.

Zoltánt ez a felfedezés meghatotta és meghökkentette. Mintha a Damjanich-álmok hűri fátylai csaptak volna az arcába. Édesség és nem ismert nyugtalanság itatta át a kis szobát. Új elembe került s átengedte érzékeit a körülötte rohanó áramoknak. Évi színváltozásai különösen hízelegtek neki, hisz Évi kész nagy leány, akár férjhez is mehet : mondják, az unokabátyja kérte is már. Büszke volt rá, hogy ép őt szemelte ki, de ha véletlenül összeakadt a tekintetük, mégis ő kapta el a magáét. Olyan volt ez az Évi, mint egy halkán kimondott követelés s ebbe a követelésbe lassan egy kis csodálkozás is elegyedett : Hát még mindig nem vagy itt? Hát még mindig nem értetted meg, hogy szükségem van reád? Zoltán ilyenkor azt mondta magának: Nem vagyok melletted, mert nem téged szeretlek. Ez is egyenes és természetes volt, de Zoltán örült neki, hogy nem Évit szereti, mi lenne, ha őt szeretné? S hogy növessze a gátat, hozzátette : sajnos, én másét szeretek s nagy testvéri részvétellel telt el a reménytelen Évi iránt.

Ez a más, aki Évi esélyeit így megingatta : Horváth Ilonka volt. Ilonkában ellentétes vonzalmak hadakoztak : forró darabosságát ingerelte a Horváth Laci komoly angyalarca, szerette volna kiugratni belőle a szerelmet. Viszont Gulyás Pisti szétzüllött képe és erőltetett röhögései pontosan fedték a férfias férfiről alkotott fogalmát s pajtászkodásukban volt valami a fiatal csikók marakodó enyelgéséből. Zoltán előtt azonban kihült az Ilonka arca, még a mozdulatai is lehiggadtak, mintha minden egyes alkalommal külön csodálkozott volna rajt, hogy Boda Zoltán is lehetséges. Zoltán érezte a búcsúzásra adott kezükben s az összetévedt tekintetükben a behozhatatlan távolságot s ép ezért menekült Ilonka felé a fölzaklatott szívével s kifényesedett szemeivel.

Fonák lelkiállapot volt az övé. A körülötte kavargó lányidomok vérfricskái s a kitépett álmok bennszakadt gyökerei mohón követelték a szerelmet, de ugyanekkor egy szervezetmélyi tilalom is fölemelte sötét mutatóujját. Becézéstelen gyerekkora, iszonya mindattól, ami a Jóska bűne felé nyílal s valahol a lélek avarában a halott tanító kisasszony csókja reménytelen s viszonzhatatlan érzéssé akarták fojtani ezt a szerelemigényt. Test testtől való borzadály a feszengett benne. S mihelyt Évi szemei bejelentették szívós igényüket, ez a borzadály öfeléje vetült. Egész sereg apró jel gyűlt ki rajta, amely Zoltánt a Jóska bűnére emlékeztette. Finoman összenőtt szemöldökei közt néhány

pattanás ült: Zoltán a kipattogzó kívánczóság sárga rügyeinek látta. A barna arc finom faggyúlepedékét túlhangsúlyozta s már a keleti bujaság vad illatait is odahallucinálta szűzi teste köré. Ilonka ezzel szemben egész valószínűtlenné magasztosult, közönyössége eltompította temperamentuma érdességeit: szimbólummá vált. Egészség, szépség, élettűz lett s ki tudja, mi nem. S mert nem kellett félnie, hogy a lány elébejön s szaván fogja őt, lelkesedése mint kilőtt nyíl repült felé. Szerelmes volt s reménytelen szerelmébe épügy odaömlesztette egész életét, mint valamikor a Zölddisznó legenda juhászába, vagy a becsület katonájának makacs heroizmusába.

Nagy öröm volt a szerelemnek ez a felfedezése, ha nem is olyan villámütésesen jött, mint olvasmányai után várta volna. Egy esti próba után hangos rajban húzódtak az alvég felé. Horváth Sándor és Gulyás Pisti lemaradtak s becsalták a lányokat a Kracsunhoz, édes borral itatták őket, ez is egyfajta virtuskodás volt s a lányokat is a kaland illuziójával csiklandozta. Csak Évi és Ilonka nem álltak kötélnek. Ilonka az unokaöccsével ballagott elől s a zsidólányokat szapulta, sutyorgóra fogott hangon, ami sehogysem sikerült neki. Évi Zoltán mellett ment s hallgatott, mert ez volt a természete.

Az augusztusi este fehér ködöket szítt föl a bozótból s az első csillag szétfolyt, mint vízbe ejtett festékcsepp. A hazaballagó tehenek nyomán kutyaugatás verte föl vadkóroít, a pincézésből hazatérő gazdák homlokráncolva erőltették a szemüket, hogy lássák, kinek is köszönnek. Évi lüktető nyakán át a fülébe hallotta a szíve dobogását s hirtelen úgy rémlett: ezt Zoltán is hallja s nekibátorkodott, hogy a szívdobogását túlbeszélje.

— Magát mikor sorozzák? — kérdezte.

— Tavasszal, ha addig eltart a háború.

— Már a tavasszal? Ó — sóhajtotta Évi s nagy butaságot mondott. — Imádkozni fogok, hogy ne vegyék be.

— Miért ne? Nem ragaszkodom annyira az életemhez — mondta Zoltán s úgy akaszkodott az előttük sétáló párba, mintha meredek lejtőn szaladó vonat utolsó kocsikapcsa lett volna a szeme s menthetetlen visszazuhan, ha elereszti őket.

De Éviből a háromhetes szerelem feltűnően nagy könnyecseppben buggyant ki.

— Hogy mondhat ilyet — suttozta s megfogta Zoltán kezét.

Zoltán szíven ebben a pillanatban mint vészharang kongott át a mentség: Én Ilonkát szeretem. Mit erőszakoskodik ez a lány, én Ilonkát szeretem. Dermedten tűrte Évi kézfogását, amíg a karcsú, forró ujjak le nem olvadtak a csuklójáról. Szegény Évi, mintha száraz ágat fogott volna férfikéz helyett. Elöl az Ilonka nevetetnékjére léptek. Megrázta szép csikótestét s úgy gyűrte a jókedvét, mintha csikarás volna. Zoltán irigyelte Lacit, akinek ez a ficánkoló tűz szólt s örült, hogy irigyelhetette.

Amikorra kiért a külsősorra, elintézte magával, hogy igen, ő

szerelmes. Ez majdnem olyan fölemelő érzés volt, mint amikor az apja önigazolása után a becsület katonájává buzdult, nekiszaladt a szőlő-hegynek s azt hitte, a csillagokat is leverheti. Oly nehezen tudott idáig magáról számot adni. Ez a szerelem mindent rendbe hoz. Nem állt-e ott, abban a borzalmas könyvben, hogy az olyan ember képtelen tiszta szemmel nézni a nőket. Képtelen a szerelemre is. S ő mégis szerelmes. Ez a szerelem a gyógyulás. S gyávaság-e, ha Évitől húzódozik? A fiúk már csipkedik érte.

— Nem félted az orrod — kérdezte a minap Gulyás Pisti.

Ez megint valami trágárság s arra jó, hogy őt Évinek tüzelje. De ő Ilonkába szerelmes s nem törődhet mással. Ő «egyistenhívő» természet, nem olyan, mint Pisti, aki elmegy minden cukros stanicli után. Egyelőre reménytelenül szerelmes, de az nem baj: a szerelem önmagában gyönyörű. Az gyönyörű, hogy képes rá. Lehelte, fujogatta a szerelmét, mint pusztai pásztor élesztgeti az arasznyi tüzet.

Az ég zsinorpadlásán meg-meglazult egy csillag s világok zuhantak el egymás mellett, mint egymástól megundorodott életek. Zoltán ottjárt föl-alá a néhány ölnyi udvaron. A farakás eltűnt, elvitte a háború (a masinát is fával tüzelik s a tisztelendő úr örüljön, ha csutát kap), de az eperfa a régi bólintással felelt. Az eperfa ismeri a Zoltán szívében föl-emelkedő dagályt, ha nem ismerné, nem pottyanthatná a veszteség érzése nélkül apró bogycsok százait a rovarok neszével aládúdolt csendbe. Ez a csend s ez a szerelem! Zoltán úgy gondolt rá, mint gyönyörű pályára, hosszú vállalkozásra. De mért volt hosszú s mért vállalkozás? Mért volt oly messze a boldogság s miért volt oly jó, hogy messze volt. Ilonkát, meghódítani vagy önmaga ellenállását megtörni: melyikre gyürközött hősi felbuzdulással az augusztusi csillagok alatt.

Odabenn az anyja fölcsavarta a lámpát. Egy kis petroleumhoz jutottak s megengedhette, hogy olvasgatva várja az urát, akit késő estig a községházán tartott a háborús adminisztráció. Zoltán odaállt az anyja mögé s elnézte nagy, bagolyszemeire akasztott pápaszemet. Olyan ellentmondó volt ez a közelhözásra rendelt aprólékos jószág ezeken a végtelenbe függesztett szemeken. Furcsálta, hogy az anyját olvasni látja. Ha sonki diák korában azt kérdi valaki: tud-e az édesanyád olvasni, zavarba jön s hebegve mondja rá: igen. Csak főzött, mosott és ült s a tulajdon fáradtságát nézte ez az asszony. De amióta Feri Przemysl alatt maradt s Gyula fölött ott lóg a menetszázad veszedelme, úgy érezte, neki is meg kell szaporítani az életmunkát, előkereste az ura lom-könyveiből a kapcsos szószerű imakönyvet, elkérte az elnyűtt pápaszemét, azzal robotolta a Veszedelemben lévő hozzátartozónként című imát.

Zoltán tudta már, hogy az anyja nem volt műveletlen leány. A nagyapja zalamegyei középbirtokos volt s lányát az Angolkisasszonyoknál taníttatta. Úgy tért át, Boda Béla kedvéért, aki akkor került haza Skóciából s olyan volt, mint egy lábos parázs. Zoltán évek óta

tudta ezt, de csak most döbönt belé az anyja, ahogy az egyre jobban fölérő csillagok alól a konyhába jött s ott találta a konyhaasztal mellett, amint a századvégi püspök imádságát olvassa s feje fölött mintha egy másik ég ragyogna, még csillagosabb. S most először érezte, hogy az anyja is nő s nőnek lenni beláthatatlan és csodálatos. Az anyja is volt szerelmes s ismeri az érzést, amelyet öbelőle is fölcsiholt az élet. Szerette volna elujságolni neki, hogy : anyám, én is ; s a nagy, fekete klottkötényére borulni s a száraz, berepedezett hegyű ujjait csókolva újságolni, hogy szeret a fiad.

S ki tudja, ha az augusztusi estében felduzzadt szíve odacsordulhat a püspök imájánál emberibb imaként az öregasszony fölé, talán még visszakanyarodott volna az emberek életébe, egy pillanat áradása talán még elszakította volna a szervezetében épülő gátakat. Zoltánt soha senkihez sem füzte a test édes gyöngédsége s minden szenvedélyessége befelé kárhozott, mint néma angyal tüzes szózata. Ha legalább az anyja ölébe omolhatott volna. Az anyák nevelik nőcsókra a fiaikat: mennyi ősi szépség van ebben az igazságban. Nem a testi összeforrás a férfi legősibb nőkívánása, hanem a férfihomlok anyaölvágyódása ! S Zoltánban most úgy feltelt az önmagára kárhozott ifjúság, hogy egy pillanat talán mindent helyreüthetett volna. De Zoltán csak állt és odamerevedett az anyja mögé s mutatta, hogy ő is olvassa az imát. Ujjait rátette az anyja csontos, aszott ujjaira, mintha az a kéz támogatta volna őt az olvasásban.

Bodáné szemében elhúzódtak a betűk. Ezt a szemüveget, igaz nem az ő szemére írták, de azért máskor látott vele. Úgy ült, mint közel negyven éve, amikor a férje állt mögötte s egy pillanatban az egész negyvenesztendő martírum megfogant. Maga se tudta, mire várt. Egy fia Amerikába szökött, egy a przemysli drótokon akadt s egy a tulajdon koporsója. Az ember ennyi mult után lemond arról, hogy a negyedik fia a mellére ejtse a fejét. De valahol a mélyben vonaglik és reménykedik az anya. Talán az ő lelkére rakódott csonthéjat is feltörhetné egy sorsropogtató ölelés. De Zoltán keze ott pihen az ő kezén s a pillanat meddő vénlánygyermek maradt az időnek. A szemérem láncait késő elpattintani. Valaki csoszog a küszöbön s már bugyborékol Boda-papból az áldás, hogy agyondolgoztatják és nincs benne köszönet.

Szegény Boda-pap olyan már, mint a láng, amely alól lassan elfogy a rözse s mégis égeti a mult különös emlékezése. Alig van a faluban ember, akibe bele ne harpná a boldogtalanságát s közben dolgozik kettő helyett.

— A jegyző új száz holdat vesz a fölmentésekből — dohogja — de tőlem, aki velő vagyok a nyakukon ülő velőcsontban, tőlem a testemre rothadó göncöt is irigyelik. — Göncöt mondott, mint a parasztok, mert az aberdeeni diák rég idetört a parasztok közé, akiknek tyúk-prókátorául szegődött.

Anyja és fiú hallgatták az öreget s Zoltán a gyerekkorára gondolt.

Ez az ember volt az ő ideálja! S az anyjára nézett s nagy szomorúság húzta le: az ő percük mindörökre elszaladt. Ezen az estén úgy aludt el, hogy háromszor is elizlegette: szerelmes vagyok, szerelmes vagyok. S Ilonkára gondolt, de nem tudta az arcát látni. Álmában azonban Évivel ölelkezett s ez az ölelés a kiirtott nappali álmok valószínűtlen s mégis buja ölelése volt.

S ez az elalvás és ez az álom nap-nap után megisméltődött, mint elhatározás és ösztön nyugtalan felelése. Zoltán egyre jobban szét-élezte a két lány ellentétét. Évi Kleopátrává nőtt, a profán gyönyörök edényévé, akinek a hallgatag szemein a gyönyör veleszületett bűvésze forrósodik ki, míg Ilonka a természet tiszta gyermeke lett, salaktalan életöröm, hegyi istennő, aki fenyők gyantájában fürdik s átlátszó és erős, tiszta és vidám, mint a hegyi patakok. Ez a szembeállítás nemcsak igazságtalan volt, de majdnem alaptalan. Mind a ketten lányok voltak, egyformán lányok s tiszták is, amennyire hús-vér tiszta lehet. De Zoltán szenvedélyességének kellett a túlzás eleme. Irányok kellettek neki, amelyek közt konok erőfeszítés lehet az élete. Ilonka felé, adta ki a jelszót s görcsösen hitette magával, hogy a nehezebb részt vállalta. De mégse érezte azt, amit máskor s a mélységből valaki azt súgta: félsz s hazudsz.

Az előadás előtti nap, augusztus tizenkilencedikén, a próba korán véget ért. Hazakísérték a lányokat, föl-le csatangoltak az utcákon s adomáztak. Horváth Sándor meghívta őket: jöjjenek be Kracsunhoz, ott elkuglizhatnak, amíg be nem sötétedik. A fiúk közül csak ő és Pisti tudtak kuglizni, Alfréd csak Sándor iránti lojalitásból gurdította el a golyót és sikerült is egy-egy megszedült bábút «devándliznia», míg Laci dobásai a deszka végén ugrottak földre s bámulatos pontossággal szökdécseltek el a két szélső bábu közt. Sándor azonban szívesen játszott kocajátékosokkal is, csak ő nyerjen.

Amikor szürkült, gyertyát hozatott s odaállította a bábuk mögé úgy, hogy minden dobás után tűnődhetett az ember, vajjon agyon-rázkódott-e a láng, vagy fölcsudik még hunyorgásából. Közben a pálya melletti asztalon fogyott a snapsz és cserélődtek a sörösüvegek. Sándor fizetett mindent, huszonegyedikén telik le az üdülő szabadság s ki tudja, talán egyenesen a hadtáphoz viszik. S mikor az eldölt gyertya kipörkölte a kuglizó falát úgy, hogy Karcsun Róza maga jött ki s kérte, ne erőltessék a játékot, mert még meggyulladnak, akkor sem eresztette el a társaságot: behúzódtak a szaletlibe, ott pityókáztak tovább férfimódra.

Sándornak ellágyult napja volt. Szépet és okulót akart mondani ezeknek a fiúknak s kioldotta a szívét, ezt az élményes batyut: hadi-özvegyekről és irodakisasszonyokról beszélt, akik kócbábuként estek az ő férfileményre elé.

A szabadprédázás kalózlobogója csattogott a szaletli fölött s minden szem utána csillant a dicsekvőnek. Alfréd is begörbítette enyhe gúnymosolyát.

— Valóságos Cassanova ez a Sándor, ha valaki így megnő, rászállnak az illúziók, mint toronyra a galambok.

— Bizony, rég élek én asszonycsókon — sóhajtotta az öles donzuán s az első emlékeiről mesélt, egy asszonyról, aki akkor csípte el őt, amikor Curgóra utazott a harmadikba.

Pisti sem akart hátrább maradni, őt még Sonkon oktatta ki az Oroszék egyik cselédje. Alfréd szerény mosolya el nem árulható malacságokat ígért. Laci is hebegett valami zavarosat egy cselédlányról, aki maga volt a nép, olyan erős és tüzes; de pipacsarca húsz méterre kiabálta a hazugságot.

— Hát ez a Zoltán, ez szent marad? — kérdezte Sándor s mindenki Zoltánra nézett, aki a lugas árnyékosába húzódott s egy szőlőlevelet tépdesett.

— Aki szeret, nem beszél — mondta Zoltán. Maga se tudta, hogy jött a nyelvére ez a butaság, amelyben egész önvédelmi hazugsága lelepleződött. Hisz nem azért nem beszélt ő, mert szeretett. Mit takaródik akkor a szerelmével. De a fiúkból fölcattanó vidámság százfelől kezdte ki Zoltánt. A kaland: dicsőség, de a szerelem: szégyen. S Zoltán hallhatta: az Évi így, az Évi úgy, még Laci is erőltette a nyegléskedést.

Csak Behr ült kínosan, végre is a Hermann tanító lányáról van szó, még ma este beszél vele, mi dolog, hogy Évit ily ostoba módon a nyelvükre vegyék. Sándor bort hozatott s egy községbeli lányra célozgatott, hogy így az úrilányok s amúgy. Ma az úrilányok is hajlanak, ő beszélhetne. A beszélgetés elkanyarodott Zoltánról, de ő még az ágyban is a megalázó jelenetet hánytorgatta s amikor a tulajdon mondatához ért, ugyanazt az önkéntelen, kínos és ostoba mosolyt érezte a sötétbe belevigyorgó száján, amelyet a születliben kergetett arcára az életreszóló s gyógyíthatatlannak ígérkező zavar.

(Folyt. köv.)

Németh László.

SZIVEMBEN ÖRÖK ŐSZ.

*Erdélyi kora ősz, sápadt, deres
rétek, a sugár borongós nehéz,
a messzi zord havas már idénéz
a völgybe s komoran szállást keres.*

*Galambdúcos, cifra, kitárt kapuk
varják a terűs, lassú szekeret,
a tarlón gereblyéző emberek
s amott a cséplőgép motorja bűg.*

*Gyűjtenek, készülődnek meg nem állva
télire, amikor majd semmi se lesz,
ősz-ido, de közel is vagy a szivemhez,
ahol örök az ősz: készülés a halálra.*

Mihály László.

Kincs István: Leánymamák fia. Regény két kötetben. — **A szegénység vára.** Regény két kötetben. Kőszeg. Emericanum kiadása. Kincs István írói pályája a leg tisztább és legnemesebb magyar írók egyikének egyéniségét, világát tükrözi elénk. Ez az írói működés, mely még a mult század végén a Magyar Szemle hasábjain kezdődött s azóta szakadatlan termékenységen s töretlen haladásban napjainkig tart, mindig híjával volt a zajos nyilvánosságnak, az önmagát hiú módon felfedeztető rekláméletnek. Kincs István szerényen, csendben, irányoktól meg nem zavartatva, a maga formáinak és életlátásának mértékével és módjával dolgozott; egyéniség tudott és mert maradni; volt bátorsága ahhoz, hogy irodalmi hagyományt s erkölcsi elvet mentse és tiszteljen; az új stílus-romantika idején és lábában a divatoskodás olcsó árért nem adta fel nyelvének egyszerű, de tiszta, jóízű, népies zamatát; s mindenek fölött a regényírás újabb módszerei kedvéért nem sorvasztotta el magában s munkáiban a mesélő kedvességnek és a jókedvnek édes, meleg csillogását. Önmagáról nem hitt többet, mint amennyit az írás, mint hivatás jelent. De e hite mellett kitartott, akár méltányolták, akár nem. Így írta egymásután könyveit: novellákat, regényeket, melyek közül a két legnagyobb szabásút a fent jelzett két munka foglalja össze.

A *leánymamák fia* regényes történet, mely Kőszegen játszódik le a Bach-korszak idején. A főhős, aki körül a kissé ágas-bogas esemény összekapcsolódik Losonczy Gyula ügyvéd, akit két öreg kisasszony nevel föl. A kiváló tehetségű ügyvéd Kőszegen telepszik meg, ahol szemben áll egymással a város két pártja, a polgármester vezetése alatt álló város és az ellenzék. A városban lassan mindenkinek a bizalma az ügyvéd felé fordul, aki nagy tehetségével és egy reája nézve lassan szerencsésen kibonyolódó szerelmi történettel a város vezető embere lesz, aki kibékíti a város polgárait s új fejlődésre irányítja a város életét.

A *szegénység vára* regénystílusa hasonló az előbbihez. A regény színhelye Vas megye, történései ideje a mult század hatvanas éve. Egységes cselekményalakító és hordozó alakja nincs. A regény cselekménye, talán még inkább cselekmény eszménye két irányból sodródik össze. Az egyik oldalon áll Boglár Lajos, akinek a könnyelműsége miatt Zimándy Ákos unokája Vica, dachól férjhez ment Tamássy Bódihoz. A másik oldalon pedig ennek a boldogtalanul férjhez ment leánynak a családi története, léha férje mellett történt teljes elszegényedése folyik. A regény belső története az, hogy Boglár megbánja könnyelműségét, Széchenyi eszméin komoly férfiúvá érlelődik s életét annak szenteli, hogy ezt a boldogtalan és leromlott családot — a segítség óvatossága és finom tapintatával — fölségítse és megmentse. Ő maga sohasem vesz feleséget. De egy fogadott fiának és a közben elhunyt Tamássy leányának házasságával visszaadja azt a boldogságot az anyának, amelyet tőle leánykorában elvett. «Az életben nem fakad igazi boldogság — hangzik az írónak korunktól oly idegen, de igen magas világból fakadó meggyőződése — hacsak önmegtagadó szívek nem építik hozzá az oltárt, melyen saját elhamvadt reményeik szikrázó parazsából új lángok, újra vágyó boldogságok nem születnek».

Mindkét regény egy teljesen kiérett, kialakult írónak vonásait, jellemét hordozza magán.

Ami legelőször is felölő Kincs István regényírói technikájában, az az epikai vonás uralma. Mai regényeink jellemző szerkezeti vonása a drámaiság felé hajlik. Kincs Istvánnál minden epikai: a szerkesztés, a mesemondás, a jellemképzés, sőt még maga a mondat is. Nem lazaságot, avagy az anyag elárasztását a forma fölött jelenti ez a vonás, hanem a magyar regényírói hagyomány ama formáját, amely a mesemondás széles kedvével fogta fel és dolgozta át az életet. Valami bensőséges nyugalom, a kész életszemléletnek zavartalan méltósága fénylik az írás e módján, mely

végignézi az életet kicsi és nagy adataiban egyaránt, nem túrja és nem robbantja fel az élet adott rendjét, de átvilágítja a maga bölcs és aranyos szívének derűjével és mosolyával.

Ezen felül pedig minden mese nála. Mennyire hiányzik a mese eleme, a mesélés készsége mai regényirodalmunkból! Mindenütt csak feltett esetek dialektikus megoldásával találkozunk. Befelfutunk az elemzésbe, a pozitívizmusba, és kiszáritottuk a képzelt üde frissességét. A cselekmény meséje pedig mint hamupipóke tengeti életét. Kincs István tud és szeret mesélni. Igaz, hogy így egy kissé az embereken és dolgokon innen és kívül marad. Lélektanában néha több a mese egyoldalú szimpátiája, mint a megfigyelés aprólékosága. De ezt elfelejtjük, mert gyönyörködtünk és felüldültünk. Nem lesz azért romantikus, valami töről metszett józanság van benne, amely visszatartja az irreális elcsapongástól, de képzeletét, művészi alakított képzeletét nem fosztja meg jogától.

Képzetele pedig mindig szívének aranyos verőfényében ragyog. Ezért lesz Kincs István minden írása meleg, világos. Ha nevetésre készlet, ezzel sohasem akar büntetni. Valami nagy tisztelet él benne az értékekkel szemben még akkor is, amikor szinte naiv a megjelenési módjuk. Ezért hat néha idillszerűen a témafogása s ezért érezni rajta néha, mintha anekdotát mondana el akkor is, amikor nagy tárgyterületű a mondanivalója.

És van még egy nagy erénye: kitűnően tud magyarul. Igaz, hogy a nyelv-erőt nem a vaskosságban és brutalitásban keresi. Megelégszik a beszélt népnyelv egyszerű bájával és természetes készletével. De ebben aztán kifogyhatatlan és frissen patakzó.

Kincs István írói működése a tiszta öröm boldog szolgálatát jelenti.

Brisis Frigyes.

Miklós Jenő: Hetedhét országom. (Genius kiadás.) Költészet még ritkán harmonizált költővel annyira, mint a *Hetedhét országom* versei Miklós Jenő hétköznapi arculatával. Elég velem egy fél óráig beszélgetni, már ismerjük, értjük hangulatvilágának erőforrását. Mintha megállott volna fölötte az idő. Verseiben is alig van friss élményanyag: az emlékezés poétája. Szereti az esti fényeket, a halk zokogást, a nocturnókat, emlékkönyveket, régi ro-

máncok ködfátyolvilágát, hetedhét országának minden szelíd titokzóságát és a menüettet, melynek ritmusa a formák pazar változatában holdfényesen zsong keresztült versein. Szereti a mesék irreális, kicsinyítő és nagyító nyelvét, mindent, ami nem a valóságra eszmélteti. Fiú-Hamupipóke ő, akiben nem oldódott meg a megváltó Mese. Vallomásaiban a mulandóság aranypora szítal s a ritka nevetésbe bele-beleszüremlik valami Thulén-túli hang. Mi a sorsunk? Elmúlás. Mi az eledelünk? Emlékeink. Mi a gyönyörünk? A rím, a ritmus, szavak csecsebecséje. Újraélni átálmodott ifjúságunkat s menekülni a jelenből. Erről beszél Miklós Jenő lírája.

Szerelem boldogsága? Ez a hang hiányzik dalaiból. Egy régi táncrend szélén kusza írásra bukkan s már nem emlékezik rá, vajjon ki lehetett az a lány, akinek a forró vallomás szólt. — Egy tánciskolai jelenet bájos vidámsága úgy incselkedik a szordinós versek sokaságából, hogy azt hisszük, nem is vele esett meg, hanem olvatag szívéből formálódott helyzet-romantikává. Miklós Jenő szerelmi líráját már csak a hulló csillagok vándorfénye ragyogja be.

Ebből az elsüllyedt világból kedves szellemek látogatják. Édesanyja, akitől egyszer a legszebb lírai regényt írta, minduntalan megelevenedik verseiben a «riadt gyermekmesékkel». Egész kis Óperencia bontakozik ki, apró ház, gyermekbölcső, Kukuli madár, sok-sok tündéri jelenség, ami egykor valóság volt. Családja nimbuszának visszfénye glóriázza ezeket az emlékeket. Sok bennük az epikai elem, töredékek egy lírai regényből. Mennyi önkénytelen vallomás, néma nagy tragédia néhány strófában! Nagyapja még víz, dús legény volt, a sírba is hat ló vitte, három prépost kísérte el. Az apja már gyalog járt-kelt s halotti pompa nélkül temetkezett. Három magyar generáció története ez, dalokban elbeszélve. Talpig úri élet volt s az utód, aki visszagondol rá, költészetében szerzi vissza az apák kincseit. Azt a szociális hangot, mely Miklós Jenő verseiben morajlik, mindig ez a régi, patriarkális érzés mérsékli: neki a véres magyar probléma is esztétikum s legbékéltlenebb megnyilatkozásai is úri kuruc-versekké finomodnak.

Mélységesen összefonódott hazája sorsával. Hazafias verseiben nincs meg az irredenta merész hangsúlya, retorikája, a nemzeti sértődöttség tüzeiben

minden politikai kényszerűségről való megfélemlkezés. Az a hang ez, mely a harsány szólamok korában feltűnő halkságával kétszeresen magára tudta vonni a figyelmet. Valami új kifejezési módja a közérzületnek, mely a háború-vesztés első éveit, az ökölrázó hazafias vers szélsőségei után a magyar lelkeket elfogta. Miklós Jenő Árva Jánosai, kurucrai, vitam et sanguinem kiáltó vitézei mind a megfáradt testű, gesztusokban szegény, de lelkében tettek jövőjét rejtő magyarság pásztortűzhunyorgása. Nem a kemény sujtások embere itt sem, hanem az allegóriáké. A csatakürttel is megpróbálkozik, de igazán kristálytisztán az angyal-csengetyűi zengenek, s magyar-vallásos éneke a legforróbb zsarátoknak, mely a bizalmatlanság hamuja alól ki-kivillanva, tíz kötetnyi kulisszaráznál jobban gyújt. Ezekben a legszebb Miklós-versekben, melyek annyiszor voltak szenczációi a *Magyarságnak*, nincs semmi vértolulás, de aki olvassa őket, önkénytelenül arcába fut a vér. Nála a «mi a magyar most?» meg a «névben él csak, többé nincs jelen» háborgásai is ugyanolyan szelíd képekben oldódnak fel, mint tulajdon ifjúságának örök emlékezete. Ne higgyük, hogy Miklós Jenő elejti a keserű témát. Egy zárjelek közé írt dupla sorral a vers végén fel tudja kelteni azt a hangulatot, mely a dicsőséges magyar mult és a sivár, csonka jelen szembesítésekor elfog. Semmi szobóság, képhalmozás, hangfokozás, és mégis, a költő szíven csap, édesbús fájdalomat olt belénk s végtelen hangulattávlatot bontogat képzeletünknek:

Ezer éve,
Hogy letelepedtünk,
Ezer éve
Szenvedést vetettünk!
Csak ló, lovas
Figyel még az ürben —
(Krónikákban,
Kék miniatürben).

Csodálatosan szép világ Miklós Jenő költészete. Mintha tengerszem síma tükrén suhannánk, melyből pazar színek és dallamok sejtelmek szűrődnek. A legszemélyibb líra s mégis egy egész elárvult nemzet szíve dobog benne. A felületes olvasó aligha érzi rejtett szépségeit. Könnyen csonkaságot, egyhangúságot emlegethet, félhomályt és múlt hangulatot, mely a szavak felületén vibrál s a szavak mélyében veszti el hajszálygökereit. Magányosan nem

mindig rögződnek belénk ezek a versek a körvonalak határozottságával, a gondolat- és érzéstartalom külön tónusával: de együtt olvasva hatványozott erejük van s egységes, eredeti kötet-hangulatba varázsolnak. Hőfehér, szűztisztaságú világ, templomi áhitatú. Szélesebb körben is hatni tud, nagyon szeretik minden rendű és rangú magyarok s nem csodálkozunk, hogy megmagsokasította a *Magyarság* olvasótáborát. Egyetlen mélységes magyar dal ez a könyv, a tragikus magyar ég legszebb báránnyelbője. *Vajthó László.*

Csallóközi Múzeum. Szerkesztette és kiadja *Jankó Zoltán*, Bratislava-Pozsony, 1928. 106. 11. A fevidéki magyarság körében éledező tudományos tevékenység bizonyítéka e könyv. Egy átgondolt programú kutatási munkásság első fecskeje. Ennélfogva leginkább célkitűzésekkel, tervezetésekkel, elvi kérdések tisztázásával találkozunk lapjain. Van benne azonban néhány maradandó értékű, új adatokat közlő alapos tanulmány is. Célja a felvidéki, elsősorban csallóközi magyarság ősi néphagyományainak, népművészetének, népköltészetének, mitológiai maradványainak kutatása, közlése, a fenyegető elpusztulásnak talán utolsó órájában. Másrészt figyelmessé akarja tenni elsősorban a Csallóköz barátait a már meglévő *somorjai Csallóközi Múzeumra* s útját akarja egyengetni a *Csallóközi Múzeum-Egyesületnek*. Ennek hivatása lesz, hogy a múzeumot a Csallóközhöz méltó kultúrintézménnyé fejlessze.

Bognár Cecil bevezető gondolatai után (*Csodálatos nép a magyar*), *Szekfü Gyula* (*Csallóközi jégtörök*), *Weyde Gizella dr.* (*Milyen legyen a Csallóközi Múzeum*), *Bittera Károly* (*A mi falunk*), *Kemény Lajos* (*Emlékezzünk csallóközi régiekről*) célkitűzésekkel, illetve az ősökre való emlékezésekkel telített cikkei következnék. Maradandó értékkel és érdekléssel bír a könyvben *Khin Antal* somorjai tanító-képzőintézeti tanár három tanulmánya: 1. *Mit beszél a Csallóköz?* 2. *Göncöl tántos*. 3. *Csallóközi vízhalászat*. *Khin Antal* a csallóközi folklore egyik legalaposabb ismerője. Munkásságának értéke abban rejlik, hogy szakoszerű felkészültséggel kutatja a Csallóköz magyar népének hagyományait s a tudomány fegyvereivel védi az ősi rögtöt a betolakodó cseh kulturális imperializmussal szemben. A fiatalság

forrongó merészsége tűnik ki *Balogh Edgár* cikkéből (A csallóközi ember történelme). A tehetséget nem tagadhatjuk meg tőle. Csak örülni lehet, hogy mai határainkon túl is bontakozik, tanul, kutat, az akadémikus műveltségű ifjú magyar nemzedék. Néhai *Kisfaludy Zsigmond* pozsonyi kanonok hátrahagyott írásából való egy értékes monografikus tanulmány (*Somorja az Árpádok alatt*). *Csáder Mihály* a csallóköz népművészetéről értekezik. Cikkét a címlapot is készítő *Csáder László*, valamint *Nemesszeghy László* rajzai díszítik. A könyv egész illusztrációs anyagáról megjegyezzük, hogy gyönyörű, ősi magyar motívumok gazdagsága jellemzi. Stíluszerűen illeszkednek ezek az illusztrációk a könyvben kifejtett elvi célkitűzésekhez.

A könyv szerkesztőjének és kiadójának szerkesztői munkásságáról is meg kell emlékeznünk, külön dicsérettel. *Jankó Zoltán*, volt magyar főispán-kormánybiztos, a pozsonyi *Uránia* tudományos egyesület ügyvezető igazgatójának többéves közművelődést fejlesztő munkásságára ezúton is felhívjuk a figyelmet. Valóban, csodálatos nép a magyar, hogy válságos időkben akadnak az ősi tüzet ápoló *Jankó Zoltán*jai. *Jankó* szervező erő. Fáradozásainak értelmére két cikke vet világot: 1. *Hogyan lett a Csallóközi Múzeum*. 2. *A Csallóközi Múzeum-Egyesület alapszabályainak tervezete*. Mint ezekből kitűnik, a pozsonyvidéki magyarság törhetetlen élniakarásával, nemzeti szellemenben való kulturális haladnivalóságával állunk szemben. Jellemző, hogy a kevertebb lakosságú Pozsony helyett ennek a magyar megmozdulásnak székhelyül illetékesek a színmagyar területen fekvő *Somorján* választották. Aki megismerkedhetett az elszakított területek magyarságának kultúrküzdemeivel, tapasztalhatta, mily intenzív munka folyik *Somorján* s belőle kiindulva az egész Csallóközben. Újabbban megalakult a Csallóközi Múzeum-Egyesület is, melynek munkásságától néprajzunk kutatói sokat várhatnak.

Bizonyos meghatottsággal forgatjuk a csinos kiállítású könyv lapjait, melyekről biztoshitű magyar kultúröntudat sugárzik. Csallóköz ezeréves magyarságáról, népmeséink Aranykertjéről szólnak az írások. Nehéz körülmények között dolgoznak felvidéki véreink. Bizalmat az önt beléjük, hogy egy milliós magyar ethnikai tömbre támaszkodhatnak. A multat

kutadják, hogy a jövőt építhessék. A mai magyar határokon túl a Csallóköz és a székelyföld ősi településű, autochton kultúrájú magyarsága történelmet alakító erőtartalék. Ha politikailag nem is segíthetünk elszakadt véreinken, azt az egyet köteles megtenni az anyaország lakossága, elsősorban a tudományos, művészeti és irodalmi körök, hogy állandó és fokozott érdeklődéssel forduljanak az elszakított magyarság élniakarásának kulturális és tudományos megnyilvánulásai felé. Aki csak teheti, vegye meg könyveiket, újságaikat, hogy ezzel is szorosabbra fonódjék a felbontható magyar kulturális egyvőrtartozás.

A csallóközi jégtörőkről szóló elmélkedésében találóan írja *Szekfü Gyula*: «Múzeum és tudományos élet olyanok között, akik csak ünnepi óráikban emelkedhetnek fel napi gondjaikból ily érdeklődéshez, nehéz kezdemény és a csallóközi vállalkozás joggal hasonlítható a régmúlt kor jégtörő munkájához.

De amint a mai csallóköziek ősei háromszáz év előtt évről-évre szorgosan elvégezték a jégtörést, mert tudták, hogy maguk és családjuk élete, hajlékuk sorsa függött e munkájuktól: épen úgy becsülettel és sikerrel fogja végezni a mai nemzedék is a kulturális jégtörő munkát, mert tudja, hogy ettől függ manapság megint az élet, a jólét, a jövő. És a többi magyarság, határokon túl és innen, tisztelettel és szeretettel tekint a csallóközi jégtörőkre».

Virányi Elemér.

Magyar költők. (A Magyar Népművelés könyvei.) Szerkesztik: **Zlinszky Aladár** és **Vajthó László**. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi nyomda. A szerkesztők azzal vezetik be ezt az anthológiát, hogy «két kötetben adják a magyar költészet színe-javát». «Bizonyára vannak régi és főleg újabb poéták, akiket elkerült figyelmünk; jeles költemények, amelyek gyűjteményünkben hiányoznak. De hisszük, hogy a közölt versek méltók a megjelenésre. S ha a kötetek sikert aratnak, újabb kiadásokban megvalósítjuk a komoly kritika minden tanácsát.»

Köztudomású, hogy irodalmunk a lírában ért el világirodalmi jelentőséget. Ezt a szerkesztők is hangsúlyozzák, akiknek meggyőződése, hogy «a világirodalom egyik legértékesebb versgyűjteményét adják át az olvasónak». Tegyük hozzá: a falu és tanya olvasójának. De ép ezért az anthológia kifo-

gástalansága *nemzeti érdek is*. Nem a magunk s a világ számára tesszük kirakatba szellemi és érzelmi termelésünk legjavát: költőinket néptanítónak és papoknak használjuk fel, hogy a szépség ígétjét hirdelve nemesebb tartalmat adjanak népünk érzés- és eszmévilágának. A gyakorlati kultúrpolitika egyik legszebb gondolata ez s elismerés illeti a fővárost, hogy oly aldozatkézséggel sietett e gondolat megvalósítására.

Ily szempontból nézve a dolgot, ezt az anthológiát egyik legjelentősebb magyar könyvnek tartom s örvendek, hogy a szerkesztők «a komoly kritika minden tanácsát» igénybe fogják venni a jövődő kiadásokban. Sajnálom azonban, hogy a tanácsra csak utólag, a «tett» elkövetése után reflektálnak. Nem lett volna-e helyes már előre is tekintettel lenni a hozzáértők útmutatásaira? Igaz, a «Bevezető» végén egy pár jeles név szerepel, mint akik «kiváló megjegyzéseikkel *hathatósan* támogatják» őket, de tekintetbe véve az anthológia felosztását s különösen a második kötet szemelvényeit, másrészt ismerve a felsorolt, nagyrészt konzervatív szemléű tudósok szempontjait, azt kell hinnünk, hogy tanácsaik inkább meghallgatásra, mint követésre találtak.

Úgy vélem, már magának a magyar lírának oly módon történt felosztását, hogy az egyik kötet Arannyal záródik, a másik az újabb lírát adja, nem helyesleheték. Mit jelent e felosztás? Azt, hogy az Arany óta termelt líra fölér az Arannyal bezáródó korszak hatszázéves termésével. E felosztás következtében irodalmunk legfényesebb korszaka megcsónkítva jelen meg, csak azért, hogy a második kötetben minél több mai költő szerepelhessen. Hogy' nem tanultak a szerkesztők Endrődi Sándornak egyébként úttörő munkájából, aki annak idején szintén engedményt tett az aktuális irodalomnak s azt érte el vele, hogy könyve hamarosan elavult! Több költőt vett fel, akinek inkább lenne helye valami kalendáriumban, mint a magyar költészet kincsesházában. Ez az új anthológia tetézte Endrődi kis hibáját a jelennek a mult rovására történt erőteljesebb protekciójával; azt lehetne mondani: Trianon szellemű felosztást teremtett a magyar költészetben, ahol a jelen megszállta a halhatatlanok helyét.

Nem lehetetlen, hogy a szerkesztők eljárását Pintér Jenő példája irányí-

totta, aki tudvalevőleg két vaskos kötetben írta meg irodalmunk történetét olyképen, hogy a jelen irodalmának egy egész kötetet szánt. Ha így van, akkor feledték, hogy Pintér előzőleg már igen részletes kidolgozászt adta a mult irodalmának. Vagy tán azt hitték, a jelen közelebb áll a néphez s így «művelésére» alkalmasabbak a mai lírai termények? Pl. Erdős Renée verse egy leányról, akinek sohasem volt szeretője, pedagógiai erőben felülmulná Petőfi «István öcsémhez» c. versét, mely a gyűjteményből kimaradt? Vagy Vörösmarty eposzainak gyönyörű lírai részeit művészi értékben meghaladnák, mondjuk, Kiss Józsefnek versei, melyekből tizenkettő gazdagítja a kötetet? Meg vagyok győződve, a szerkesztők, akik jeles szakemberek, maguk sem hiszik ezt. Sokkal helyesebb nyomon járunk, ha az aránytalanságok okainak vizsgálatánál rátapintunk a különböző «tekintet»-ekre: a jobb- és baloldali sajtó hiúságára, a lírikusok (kik egyúttal sokszor anthológia-kritikusok) érzékenységre s általában arra a gyakorlati szempontra, mely azt tartja: ha az anthológiában benne van mindenki, akkor nem haragszik meg senki. Senki, csak az — olvasó; ez azonban érdekei sérelméül kárpótlást nyer nemcsak régiebb lírai remekeink szakszerű csoportosításában, hanem a jelen költészetének nem egy igen szép megnyilatkozásában is.

S valóban, ha ilyen szempontból nézzük az anthológiát, el kell ismerünk, hogy összeállítása a finom tapintat érzékét egyáltalán nem nélkülözi. Különösen a második kötet szerkesztőjének kellett ébernek lennie bizonyos szubtilis megkülönböztetések és osztályozások mérlegelésében.

Zlinszky Aladár, ki az első kötetet állította össze, már tárgyánál fogva is csupán művészi érzékére volt utalva, hiszen a halhatatlan halottak nem érzékenyek, mint a halandó élők. De bármily gonddal járt is el — tán a keret megszabott korlátai okozták — sok verset kihagyott a kötetből, miket a következő kiadásban föl kellene vennie. Hogy Vörösmarty már említett remek lírai darabjai nélkül (l. Horváth János Vörösmarty-anthológiáját a *Napkelet könyvtárban*.) csonka az ily gyűjtemény, az természetes. S hogy csak egy pár kihagyott gyönyörű verset említsünk, hiányzanak Csonkoni: *Az eleven rózsához*, *A szeplő*, *A pillangóhoz*, *Parasztdal*, *A farsang búcsúszava*, *Tüdő-*

gyuladásomról stb. c. versei. Kimaradt Tompa: *Tornácmon* c. remek verse, *Az erdei lakról* szóló hármás költői verseny darabjai; ellenben Petőfi versei közt — mért, mért nem — ott szerepel egyik gyengébb költeménye: *A király esküje*. Az Arany Jánoshoz írt jegyzetben azt írja Zlinszky: «Legnagyobb epikusunk mint lírikus is kiváló. Nem írt sok lírai költeményt s ezeket is abban az időben, mikor nagyobb alkotásokra képtelenül lírai sóhajtásokba tördelte fájó lelkét». Nos, ezekből a lírai sóhajtásokból egyetlenegy sem ad a kötet, aminthogy Arany szebb lírai költeményeit is hiába keressük benne, jórészt megelepszik a balladaköltő bemutatásával. — Nem hagyhatom megjegyzés nélkül Zlinszkynek azt a Babitstól vett teljesen hamis gondolatát sem, hogy Arany «közelebb áll a gyötrődő modern lírához, mint Petőfinek egyszerűbb lelkiése, nagyon is egészséges világfelfogása». Eltekintve attól, hogy Arany a modern lírától — talán Babitstól kivéve — ép oly távol áll, mint Petőfi, az «egyszerűbb lelkiesség» s «nagyon is egészséges világfelfogás» kifejezése oly méltatlan kisebbités, melyre semmi szükség nincs. Már-már attól féltünk, hogy Zlinszky is «nyárs-polgár»-nak nevezi a világ egyik legcsodálatosabb lángelméjét csak azért, mert lángezz és élete természetesebben nyilatkozott meg, mint egyik-másik modern költő tehetsége.

Általában Arannyal ép oly mostohán bánik a kötet, mint Vörösmartyval. Az előbbtől 16, az utóbbtól 19 verset mutat be. Ezzel szemben Petőfitől és Adytól 33—33 verset kapunk, mintha csak pontos számítást tettek volna a szerkesztők, hogy egyetlen vers erejéig sem nagyobb egyik költő a másiknál. Nem lévén matematikusok, e számításnak nem mondunk ellen, de legyen szabad megjegyezni, hogy némi bátortalanság nyilatkozik e pontosságban. Valamikor merészség volt Ady «hívének» lenni, ma, úgy látszik, bátorság kell hozzá, hogy a költőt *fölsleges módon* ne tömjénezzük. E sorok frója az elsőik egyike volt (1908-ban!), akik Erdélyben Ady költői nagyságát nem egyszer «szitok, gúny és röhej» közt hirdették s így biztos fedezékből szólhat, mikor megnyugtatta szerkesztőinket, hogy Adynak ily (látszólag) teljességre törekvő bemutatása «A Magyar Népművelés könyvéi»-nek *nem* feladata. Különösen nem az, ha Csokonai, Vörösmarty és Arany rovására történik.

Maga Ady bizonyára több verset vett volna fel Csokonaitól, mint szerkesztőink, akik viszont, ha a népet minden áron be akarják vezetni a szimbólumok birodalmába, az *Ős Kajánhoz* mindjárt Földessy Gyula, Makkai Sándor és Kardeván Károly magyarázatát is csatolhatták volna.

De nemcsak Adynak egy-két verse, legrégebb költészetünk emlékei sem állnak e könyv céljának szögálatában. A *Magyar Remekírók* kiadása a *művelt közönség* számára készült s első kötete *Balassa Bálint versei*. Zlinszky a nép számára szerkeszt s kezdi az *Ómagyar Mária-siralmon*, melynek szövegmagyarázata helyenként ma is vitás. Nem kár-e kitenni drága nyelvemlékeinket az értetlenség mosolyának? Aztán: jó Tinódi Sebestyénről minden tankönyv azt tanítja, hogy *nem volt költő*: természetes, hogy két szemelvényel is szerepel a *Magyar költők I.* kötetében. Viszont az első magyar diszthion és első magyar szatira kimaradt.

Nincs terünk rá, hogy ily aprólékos megjegyzésekkel kísérik végig a kötetet s ezért csak általánosságban összegezhetjük benyomásainkat. Zlinszky Aladár a rendelkezésére bocsátott szűk keretek közt az említett hiányoktól eltekintve szerencsésen oldotta meg feladatát. A költőket jól jellemző verseket közöl s a kiválasztásnál itt-ott a művészi tekintet mellett — igen helyesen — a nevelő szempontot sem hagyja figyelmen kívül. Klasszikusainknak egyébként dicsősége, hogy a művészi értéken túl pedagógiai erőforrások is s így botorság lenne e határozatok könnyelműen el ejteni. Téved tehát a Nyugat egyébként jeles kritikusa, mikor e szellem megnyilatkozását a rosszalás egy nemével kíséri s többek közt kifogásolja, hogy a kötetből hiányzanak Petőfi forradalmi versei, pedig «Petőfi képének teljességéhez nagyon is hozzátartozik forradalmi költészete». Valóban hozzátartozik, csak hogy az anthológia egyáltalán nem akart «teljes kép»-et adni a költőkről, ellenben *szép* verseket a költőtől. Már pedig köztudomású, hogy Petőfinek forradalmi versei nem mérkőzhetnek egyéb költeményeivel. «S hogy a magyar szocialista költészet egyetlen hanggal sem szerepel, abban lehetetlen meg nem látni a tendenciát», halljuk ugyanattól a kritikustól. Ez is való igaz azon egyszerű oknál fogva, mert amint az anthológiának egyáltalán nem célja a nép forra-

dalositása, úgy a szocialista eszméket sem kívánja oly versek révén juttatni a néphez, melyek ép a Nyugat kritikusanak régebbi, de igen helyes véleménye szerint leggyöngébb versei Ady Endrének.

Az anthológia második kötétéről ezek után kevés mondanivalónk van. A *Beevezető* programjával ellentétben nem kizárólagosan a magyar költészet *«színe-javának»* bemutatására, hanem arra törekszik, hogy minél több költőt szerepeltessen, hacsak egyetlenegy verssel is. Mint olvasó azonban azt mondom, hogy nem statisztikai kimutatásra van szükségem arról, hogy hány költő van Magyarországon (ezt száz ilyen kötet sem lenne képes megvalósítani), hanem igazi költeményeket kérek. Ha egy költő harminc szép költeményt írt, inkább elolvassom e harminc költeményt egy költőtől, mint harminc versírónak egy-egy versét. A kötet szerkesztőjétől ekkép elvi fel fogás választ el s így bár elismerem, hogy nem szerencsés szerkesztői álláspontja ellenére igen sok szép költeményt gyűjtött össze, sajnálkozva gondolok rá, mennyivel imponálóbb lett volna könyve, ha kritikája szigorúbb, a befolyásokkal szemben kérlelhetlenebb lett volna s ami a fő, a rendelkezésére álló hely jórészt átadja az első kötet szerkesztőjének.

Tekintetbe kell azonban venni, hogy Vajthó Lászlónak nehezebb munkája volt, mint Zlinszkynek. Képzelfő-e ádázabb harc, mint amelyet a szerkesztőnek egy-egy költő hiúságával kell megvívnia? Amellett, aki a jelen költészetéből válogat, új csapáson halad s nem találhat támpontot a közlés által szentesített értékmeghatározásokban. Így is, minden elvi ellenvetés mellett könyvét értékes kísérletnek kell tartanunk, mely mint említettük, sok szép költeményre hívja fel a figyelmet s egyúttal arról is meggyőz, mily nehéz a modern líra balszárnán olyasmit találni, aminek a magyar nép érzésvilágával s érdeklődési körével csak valami kapcsolata is lenne.

Végigfutva megjegyzéseimen, úgy látom, inkább kifogásaimat hangsúlyoztam s némileg adós maradtam a szerkesztők műgondjának s fárasztó, részben zaklatott munkájának járó nyomatékosabb elismeréssel. Azt hiszem azonban, hogy egy jövő kiadás tökéletesebbé fejlesztése érdekében he-

lyénvalóbb a kemény kritika, mint a túlzott elismerés; különösen jogos ez oly művel szemben, mely mindannyiunknak szent és drága, mert édes mindannyiunk könyve. Forrása a nemzet legjobbjainak lelke, mely buzog, árad, utat találva im a magyar nép lelkéhez, hogy azt megtermékenyítse és fölemelje.

Hartmann János.

Kertész József: Az Óceán foglyai. (Stádium-kiadás.) Valóban megtörtént tengerész kalandnak nevezi Kertész József történetét, amely csakugyan magán is viseli a közvetlen átélés jellegét. A cselekmény egyszerű, sallangoktól mentes. A hajón tűz üt ki, a legénység mentőcsónakon menekül, amelyen két magyar tiszt a parancsnok. A dalmát-horvát kikötő söpredék matróz nép még a menekülés előtt lerészegszik, a viharos tengeren bolyongó mentőcsónakban is minduntalan lázadozik, nem törődik mással, csak a pillanatnyi jóllakással, mohóságában egy-két nap alatt elpusztítaná az utolsó darab kétszersültet és az utolsó korty vizet is. A két magyar tiszt azonban imponázás testi és lelki erejének teljes megfeszítésével tartja fenn köztük a fegyelmet, felsőbbbséges erélyükkel reájuk kényserítik az ész és a lelkiismeret parancsait és mikor végre az éhhalál és a szomjanbalás szélén megjelenik a mentő hajó, a hullámok között hanyódo csónakban már nem egymás ellen acsarkodó félvadak ülnek, hanem egymással, Istennel és a sorssal megbékült, a közös szenvedéseket odaadó együttérzéssel viselő emberek.

Mindezt erőteljesen, drámai módon adja elő Kertész József, minden túlzott kalandos jelleg és borzalomhalmazás nélkül, rokonszenvesen mérsékelt, közvetlen hangon. Ez a közvetlenség a titka annak, hogy az egész miljö, a hajótöréssel kezdődő kalandos történet nem hat reánk távoli egzotikumként, hanem zavartalanul élvezhetjük Kertész József viharos tengerének vad mozgalmasságát, kemény anyagból kifaragott alakjainak erőteljes plaszticitását. Ez után a munka után Kertész Józsefet figyelemreméltó, egyéni tehetőségnek kell tekinteni, aki némi rutin, stílusának, kifejezőmódjának tovább csiszolásával még bizonyára sok érdekeset fog produkálni, az útleírásoknálunk úgyis eléggé elhanyagolt műfajában.

(Th.)

Miron Cristea román régens és Ferenc Ferdinánd titkos tárgyalása.

A magyar történelemnek legmegrendítőbb hatású olvasmányai közé tartoznak azok a művek, amelyek Magyarország tragédiáját előkészítő nemzeti-ségi és diplomáciai szövevényekbe világítanak bele. Az elsőség ezek között is Ferenc Ferdinánd politikai terveinek leleplezését illeti meg. A magyar trón egykori várományosa és a magyar nemzet közötti szakadék mélysége, Magyarország a világháborúval vagy anélkül egyaránt tragédiára predestinált sorsa ezekből az okiratokból rajzolódik ki valóban a maga döbbenetes teljességében.

Ferenc Ferdinánd Magyarországra vonatkozó tervei ma már nagyjából ismeretesek Czernin, Nikitsch-Boulles és Sosnosky művei alapján. De a történelmi dokumentum jelentősége illeti meg Miron Cristea régens emlékiratát is, amely a volt trónörökösnek a nemzetiségekkel, illetve a románokkal való titkos tárgyalásaiba enged betekintést.

1908-ban, e tárgyalások idején Miron Cristea még a szebeni érsekség egyszerű tanácsosa volt. Ferenc Ferdinánd politikai érdekszférájába kapcsolódva 1910-ben a magyar kormány ellenzése dacára megkapja a karánsebesi püspökséget. Tíz év múlva már bucaresti metropólita, s amikor a román ortodox egyház elszakad a keleti pátriárkátustól és önálló egyházi birodalommal alakul, — őt választják 1925-ben a legfőbb román egyházi méltóságot jelentő pátriárkai székbe. Ez, valamint az a tény, hogy tagja a román régenstanácsnak nagyban emeli emlékiratának fontosságát és érdekességét.

Az emlékiratokban említett négy román politikus közül Popovici Aurél 1906-ban kiadott Gross-Österreich című munkájában már nyíltan tárgyalta a nemzeti-ségi célok és remények eshetőségeit. Ez a cél Romániára vonatkoztatva valamennyi románnak a Habsburgok uralma alatti egyesítése és egyben teljes önkormányzati joggal való felruházása volt.

Kevés magyar politikus méltatta figyelemre a *Nagy-Ausztriai Egyesült Allamok* e politikai ábrándját, amely mögött azonban kemény elhatározással Ferenc Ferdinánd trónörökös állt ekkor, — s amelyet tíz év múlva már Károly király bizalmas környezete — s a bécsi katonai körök is magukévá tesznek.¹ Az 1908-iki titkos tárgyalást befejező kézszorítás valóban nemcsak Ferenc Ferdinánd ígéretét pecsételte meg, hanem Bécsnek és a nemzetiségeknek szövetségét. Ebből a kézszorításból nőtt ki Erdély elszakításának és Nagyrománia megalakításának célja, az a megállapodás, hogy Ausztria átengedi Erdélyt Romániának,² amely egy magyarok előtt népszerű Habsburg főherceg királysága alatt olyan alkotmányjogi formában kapcsolódott volna a Habsburg birodalomba, mint amilyen-nel Bajorország kapcsolódik a nagy-német birodalomba.³

Trianon még nem vetette árnyékát a világpolitika látóhatárára, — amikor a magyar trón várományosa már megkezdte a történelmi Magyarország lerombolásának politikai munkáját. Az erdélyi románok nyílt és titkos dákóromán egyesületeiben Ferenc Ferdinánd titkos üzeneteit terjesztik, és híveket toboroznak politikai tervei számára. A brassói görögkeleti lyceum 1925. évi jubiláris évkönyve elmondja, hogy a Cercul Romanilor de peste munti: Hegyeken túli románok köre, amely diplomáciai fegyverekkel küzdött a román nemzeti célok megvalósításáért, — gyakran tárgyalt Popovici Auréllal, aki «Ferenc Ferdinánd trónörökös-nél megkülönböztetett bizalommal örvendett.» És Popovici Aurél minden esetben arról igyekezett meggyőzni barátait, hogy csak Bécsen keresztül harcolhatnak sikerrel Budapest ellen. «Csakis egy Magyarország erejét megtörő Nagy-Ausztria lehet a románok megmentője.»

¹ Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalom története.

² Czernin: Im Weltkrieg.

³ Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalom története.

Miron Cristea emlékirata élesen belevilágít Ferenc Ferdinándnak mind a magyarok elleni, mind a románok iránti érzületébe. A történelmi jelentőségű emlékiratot, — amely Jon Rusu Abru-deam volt képviselőnek: Originea, Degenerescentia, si Tragedia Habsburgilor (Bucuresti, 1928.) c. munkájában jelent meg, több része fac-similében is, — a Magyar Kisebbség c. erdélyi nemzetpolitikai szemléből vettük át, amely azt először közölte magyarul: «Amikor Ferenc Ferdinánd trónörökös lett, környezetét lassanként olyan emberekből válogatta össze, akik eszméinek hű támogatói voltak. Előbb a hadseregből választotta ki őket, később komoly és alapos tanulmányozás után a nem magyar nemzetiségek köréből, a románok, horvátok és tótok közül toborzott magának híveket. Minthogy Ferenc József már öreg volt, s a trónváltás ügyszólván minden pillanatban bekövetkezhetett, — a trónörökös idejében akart gondoskodni leendő uralkodása bizalmi férfiairól.

Az erdélyi románok közül a Habsburg-birodalom trónörökösének első bizalmas hívei: *Popovici C. Aurél* és — miután bevásárolták a budapesti parlamentbe — *Vaida-Voevod Sándor* volt. Ez a két kiváló és lelkes fiatalember bátor elhatározással lépett a nemzeti politika mezejére. Állandó kapcsolatot tartottak fenn a trónörökös környezetével és vele magával is, annál inkább, mivel meg voltak győződve kormányzói elveinek őszinteségéről. A két *homo imperatoris* vonalmát a trónörökös irányában elsősorban az a gyűlölet táplálta, amellyel Ferenc Ferdinánd a magyar kormányok dühösen sovén politikájával szemben viseltetett. Bízta ezenkívül az osztrák-magyar monarchia népeinek a federalizáció eszméjén felépülő kormányzásában is.

Popovici C. Aurél és *Vaida* nap-nap után gyarapították a leendő császár megbízható híveinek számát, miután biztosan remélték, hogy Ferenc Ferdinánd leendő uralkodása alatt meg fogja javítani a románok helyzetét az osztrák-magyar monarchiában. *Popovici* és *Vaida* a főhercegnek, a két román egyház (a görög keleti és görög katolikus) bizalmi férfiaiként *dr. Elie Miron Cristea*-t, a szebeni ortodox érsekség tanácsosát és *dr. Augustin Bunea*-t a balázsfalvi érsekség kanonokát ajánlották, mint olyanokat, akik képzettükük és népszerűségük folytán leendő fejei voltak a román felekezeteknek.

Vagyis a leendő császár bizalmas tanácsosai.

Vaida-Voevod személyes közbenjárása folytán a két előkelő egyházi személyt Ferenc Ferdinánd 1908 március havában Bécsbe hívta kihallgatásra, egyrészt, hogy megismerje őket személyesen, másrészt, hogy az ő szájukból hallja, melyek a románok panaszai. Ime itt van *Vaida-Voevod* levelének szövege, amelyben tudomására hozza *Cristeanak* és *Buneanak* a kihallgatást:

«*Cristea* testvérem! Ma harmadszor tértem haza ügyünk barátaival való találkozásom után. Úgy látszik törekvéseink eredménnyel fognak végződni. Ma a következő levelet kaptam: «*Habe bezüglich C.-s bereits das Nötige veranlasst, er soll sich gefasst machen, etwa in der Zeit zwischen 26 und Letzten d. M. hieher berufen zu werden, vorläufig aber nicht abreisen. Bitte den Herrn hievon verständigen. Ich würde, damit die Nachricht keine Verzögerung erfährt, dem Herrn direkt telegraphieren, wann er kommen soll usw. mit folgenden Worten: 26 (z. B.) Vormittags, oder 27 Abends... Carl, womit Tag und Stunde gemeint ist, wo die Anwesenheit hier bereits nötig erscheint. Der Herr wolle darauf so gut sein unter der Adresse: Alexander Aarenau, III. Rennweg 6 mir den Erhalt der Depesche zu bestätigen und Ankunft sowie Absteigsquartier in Wien bekannt zu geben, da ich in der Lage sein muss, eine eventuelle Änderung der Stunde mitzuteilen.*» Ugyanebben az időben kap meghívót a másik úr is. Szeretném, hogyha elindulás előtt találkozhatnék veled és informálhatnánk egy egész sereg fontos kérdéstről. Én keddig, legfeljebb szerda estig Kolozsvárt leszek. Akkor indulok Budapestre. Kérlek táviratozd meg indulásodat, akár ide jössz, akár Pestre méssz. Hogyha a hónap végéig nem kapod meg *Carl* értesítését, ebben az esetben is értesítsél, hogy továbbra is dolgozzak ügyünk érdekében, illetve kieszközhessen a kihallgatást. Testvéreileg üdvözlő a te szintre barátod: *Fidus*. Kolozsvár, 1908. III. 21. Kérlek igazold levelem vételét.»

A levél tartalmának megértéséhez az olvasónak tudnia kell, hogy «ügyünk barátai» azok a személyek voltak, akik Ferenc Ferdinánd udvarában az érintkezést a román politikussal fenntartották, a «*Carl*» szót *Alexander Brosch von Aarenau* őrnagyot, a főherceg szárnysegédét, a «*Herr*» magát a fő-

herceget, a «másik úr» dr. Buneat és a *Fidus* aláírás Vaida-Voevodot jelentette. A magyar rendőrség kémszolgálatára elől, amely Ferenc Ferdinánd főherceg és embereinek minden lépését követte, egy ilyen titkos szótárhoz kellett folyamodni, amelynek kulcsa csak a főherceg környezetében és hívei között volt ismeretes.

1908 március 23-án Alexander Brosch von Arenau őrnagy szárnysegéd táviratilag a következőképen közölte dr. Miron Cristea-val és dr. Bunea-val a március 28-ra kitűzött kihallgatást: «*Konsistorialrath dr. Cristea Nszeben, De Wien. Achundzwanzig Vormittag. Carl.*»

Dr. Cristea Bécsbe való indulása előtt a következő két táviratot küldte: «Herrn Alexander Arenau Wien III. Rennweg 6. Ankunft siebenundzwanzig Nachmittag 2 Uhr. Hotel Tegethoff. Dr. Cristea.» A másik: «Dr. Vaida. Kolozsvár Eszterházy-utca. Holnap este 10 óra után érkezem Kolozsvárra. Huszonnolcadikára hívtak. Utazzunk együtt Budapestig. Elie.»

Az «Elie», illetve Ilie volt dr. Cristea keresztneve, mielőtt szerzetes lett, amikor is a Miron nevet kapta.

Bécsben március 27-én délután dr. Cristea a Tegethoff szállodában Brosch von Arenau őrnagytól levelet kapott, amelyben jelezte, hogy a császári Fenség március 28-án, szombaton délben 12 órakor fogadja kihallgatáson. «Azt hiszem nem is kell figyelmeztetnem arra, hogy a kihallgatást a legteljesebb titokban kell tartani» — toldotta a levélhez a szárnysegéd, félvén a magyar kémekről, akik naponta a Belvedere kapui körül settenkedtek, ahol a trónörökösnek a lakása volt. Ezért dr. Cristea és dr. Buneat a szárnysegéd a palota kertjén és egy hátsó titkos ajtón vezetete be.

A történelmi kihallgatás lefolyásáról alant teljes egészében leközlöm dr. Miron Cristea akkori szerény konzisztoriumi ülnök, ma Románia pátriárkájának és a magas régenstanács tagjának sajátkezű jegyzeteit.

A meghívás alapján 1908. március 15/28-án, szombaton háromnegyed 12 órakor én és a balázsfalvi kanonok dr. Bunea Augustin zárt kocsiában és egyszerű reverendába öltözötten megjelentünk báró Brosch von Arenau Sándor vezérkari őrnagynál, Ferenc Ferdinánd főherceg katonai irodájának főnökénél. Az őrnagy irodájából, amely a III. Rennweg 6. szám alatt volt, a Belwe-

dere parkba vezetett és onnan egy hátsó ajtón, amelyet az őrnagy kulcsával felnyitott, beléptünk az udvarra, amely a főherceg lakásához tartozik és felmentünk a kastélyba. Két lakáj levette rólunk a kabátot, ekkor beléptünk a váróterembe, ahol egy félóra hosszat beszélgettünk a szárnysegéddel a magyarországi politikai ügyekről. Nagyon jól volt értesülve sok dologról, különösen a román ügyre nézve kedvezően. Negyed 1 órakor egy lakáj Őfenségéhez invitált bennünket. Egy nagy, szép teremben várt Feldzeugmeisteri uniformisban, mellén az összes kitüntetésekkel és az aranygyapjas renddel. Meghajtottuk magunkat, kezet fogt velünk, megmondtuk neveinket és üdvözöltük őt. Ekkor egy sarokasztalhoz ültetett bennünket. Mi székeken ültünk, a főherceg pedig mellettünk egy diványon. Őfensége nagyon kedvesen kezdett beszélgetni. A következőkben leírom a kihallgatás lefolyását, főként azokat a szavakat, amelyeket Őfensége és én mondtam. Dr. Bunea, miután nem tudott perfektül németül, keveset beszélt s ezenkívül amíg Bunea beszélt, én azokról az eszmékről gondolkoztam, amelyeket a vitába akartam dojni. Egyébként előre feljegyeztem magamnak azokat a dolgokat, amelyekről Budapesten előre megtárgyaltam dr. Maniu és dr. Vaida képviselőkkel.

A főherceg: Köszönöm, hogy olyan messziről eljöttek és örvendek, hogy alkalmat adtak annak kifejtésére, hogy én ismerem a derék és lojális román népet, valamint hosszas nélkülözéseit és szenvedéseit is, amelyek a magyarok részéről érik. Ismerem a románok méltó és érdemes viselkedését egész történelmi multjukban, főként azokat a szolgálatokat és áldozatokat, amelyeket 1848-ban hoztak a trónért és a dinasztiaért. Ismerem a román ezredek harci vitézségét. Szeretem a román népet és lelmem vágya, hogy segítsek rajta, amikor lehetséges. Most azonban nem sokat tehetek. Azért hívtam önöket, hogy megmondjam, ismerem az önök helyzetét, én együttérzek önökkel. Mondják meg népük körében — de természetesen óvatosan és úgy, hogy ne tudják meg ellenségeink — melyek az én terveim, mi az én felfogásom. A nép reméljen, mert helyzete meg fog javulni. Minden igyekezettel azon leszek, hogy megváltozzék a mai állapot.

Dr. Bunea megköszöni a Fenségnek fogadtatásunkat.

Dr. Cristea: Köszönjük császári Fenségednek ezt a különleges kegyet és megtisztelést és a szép ígéretek. Mi és a román nép ezt egy jelnek, egy reménységnek tekintjük, hogy a mi népünk részére is elkövetkezik egy jobb jövő. Népünk jóindulatot vár, mert most minden téren háttérbe szorítják. Paraszt, földműves nép, de becsületes, konzervatív és hűen dinasztikus. Meggyőződésből dinasztikus, mert mindennünket amink van, a dinasztától kaptuk. A mi érdekeink azonosak a dinasztia érdekeivel. Ezért a magyarok kiárnak és a jövőre is ki akarnak zárni a közügyekből. Így most meg akarják csinálni a választási törvényt, amelyben a plurális szavazati jogot akarják bevezetni.

Dr. Bunea: A városok lakósaival akarnak kormányozni, akik tudnak írni és olvasni, de akik mindnyájan Kossuthisták. A kormány mind jobban megerősödik a városokban és megyékben. Így például Nagyenyeden eltávolították az összes régi szabadelvűeket és a megye élére a Kossuthista báró Kemény Árpádot helyezték. Még nálunk, Balázsfalván is Kossuthista gyűlést rendeztek, amelyre szemtelenül meghívták a mi érsekünket, Dr. Mihályt is.

A főherceg: Csak nem ment el?

Dr. Bunea: Visszautasította a meghívást.

Dr. Cristea: Nézőknek elment néhány román gyermek és tanuló, miután azonban Kossuth tiszteletére nem akarták levenni kalapjaikat, a főtisztviselőket és a csendőrök szemelattára megverték őket.

A főherceg: Különös szimpátiával viseltem a földművesekkel szemben. Maradjanak önök továbbra is becsületes földműves nép. Aztán említést tesz az Apponyi-féle iskolatörvény 27. §-áról és odanyilatkozott, hogy ez a törvény kedvezőtlen a nemzetiségekkel szemben.

Dr. Cristea: Igen, megsemmisíti iskolai téren az egyházak autonómiáját, arra kényszerít, hogy több tárgyat magyarul tanuljunk. Sőt odáig jutotunk, hogy már a vallástant sem taníthatjuk anyanyelvünkön.

A főherceg: (Csodálkozva emeli fel mindkét kezét.)

Dr. Bunea: Igen, Fenség, így tesznek az állami iskolákban.

Dr. Cristea: A gyermekek szülei nem akarnak erről hallani. Azt mondják, inkább semmi, mint a Miatyánk magyar nyelven. Így odajutottunk, hogy sok helyen már nem is tanítjuk a val-

ást, ami nagy veszedelmet jelent a társadalomra nézve.

A főherceg: Természetes.

Dr. Bunea: Folyton gyanúsítanak, hogy kifelé gravitálunk csak azért, hogy Fenséged előtt kompromittáljanak.

A főherceg: Ugyan, dehogyan!

Dr. Cristea: Fenség, mi csendes nép vagyunk, de a magyarok műforradalmat rendeznek. A báró Bánffy-féle kormány idejében a belügyminisztériumban a nemzetiségeknek egy ügyosztálya volt, amely a román vidékekre kétes egzisztenciákat küldött, hogy ott becsületeket tartsanak és lázadást szítsanak, s aztán a lapokba azt írassák: ime, fellázadtak a románok!

A főherceg: Igen, igen. De már senki sem hiszi el ezeket a dolgokat. Bánffy a románok között élt és értett hozzá, hogyan kell összehaverni a kérdéseket. Meg akarta semmisíteni a román népet. Én azonban jóváteszem a dolgokat, mert szimpatizálok a horvátokkal, románokkal és tótokkal. Így tanultam atyámtól, ilyen akarok lenni és ilyen szellemben fogom utódomat, unokaöcsémet, Károly főherceget is oktathatni.

Dr. Cristea: A román nép történetében egyetlen eset sincsen, hogy hűlenné vált volna. Elnyomtak bennünket, és mégis, a nehézségek ellenére, a román nép fejlődést mutat. Életerős nemzet, sok a gyermeke.

A főherceg: Magyarország lakosságának a többségét a nemzetiségek teszik.

Dr. Cristea: Igen, bár a statisztika mást mutat, de az adatok hamisak.

A főherceg: Náluk minden Veigelberg nagy hazafi, hogyha magyar neve van. De már a külföld is ismeri őket. Olvastak bizonyára *Björnsterne Björnsonról*, aki védelmébe vette a tótokat és a nemzetiségeket. Az egész világ ismeri őket.

A pánádi gyilkosságról beszélve a főherceg felkiáltott: Milyen borzalom! Asszonyokat és gyermekeket szúrtak keresztül.

Dr. Bunea: Tragikus volt, Fenség. Én láttam az áldozatokat, mert hiszen Pánád község közel van Balázsfalvához.

Dr. Cristea: Azok a katonák, akik fegyverüket használták, honvédek voltak. A közös hadsereg becsületesebb, tisztességesebben viselkedik még a parlamenti választások alkalmával is.

A főherceg: Igen, mondta nekem dr. Vaida képviselő, milyen kegyetlen-ségek történnek a választásokon, hogyan tartják a választókat órák hosszat hóban, hidegben.

Dr. Cristea: Sőt napokig, Fenség. Igy van. A mi nemzeti román pártunk elnökének a fejét egy vasruddal betörték. Vértől borítva leesett, a csendőrök pedig ahelyett, hogy védelmezték volna, cinikusan és mozdulatlanul állottak mellette. Hogyha az újságokban megírja valaki ezeket a kegyetlenkedéseket, börtönbe kerül. Az állami fogházak tele vannak román újságírókkal.

Dr. Bunea: Még az érsekségek mérsékelt hangú lapjait is üldözik. Balászfalván van az *Unirea* és Nagyszebenben a *Telegraful Roman*. Mindkét lapnak a szerkesztőit börtönre ítélték.

Dr. Cristea: Amit írtak, nagyon ártalmatlan dolgok.

A főherceg: Másképp lesz a jövőben. Én ismerem az összes jogtalanságokat. Együttérzek a nemzetiségekkel, főként a románokkal. Szeretem a románokat, mert derék nép. Szívemhez nőttek azok az egészséges és szép parasztok, akik a havasok között laknak és nem ismernek semmiféle betegséget. Szeretem nemzeti öltözetüket, szép nemzeti táncukat és hosszú, szép hajukat.

Dr. Cristea: A táncok között vannak nagyon régiek is. Római eredetűek.

A főherceg: Igen. Románecsika községben végignéztem egy lakodalmat. Láttam a táncukat. A nyelvük is szép, harmonikus. Sajnálom, hogy nem tudok románul. Ha azonban lassan olvasok egy román újságot, sokat megértek, mert hasonlít a latin és az olasz nyelvhez.

Dr. Bunea: Igen. Példának okáért az olasz *fronte*, németül *Stirne*, románul *frunte*.

A főherceg: De az a magyar *tata, tete*, valami lehetetlen borzalmasság. Én már negyven év óta kínlódom, hogy megtanuljak magyarul és nem sikerül.

Dr. Cristea: Mi őszintén örvendünk, hogy Fenséged ilyen alaposan ismeri a román népet.

A főherceg: Erdély nagyon szép. A hadgyakorlatok alatt voltam Déván, Szászrégerben és Görgényben, ahol egy nagyon szimpátiikus vadászom volt, Simeon.

Dr. Cristea: Ismerem a vidéket Fenség, mert én Szászrégen környékén, a Máros felsőfolyásánál születtem.

A főherceg: Az elmúlt években Temesvár környékén voltam hadgyakorlaton. A románok üdvözölni és ünnepelni akartak, de a hatóságok megakadályozták.

Dr. Cristea: Amikor körünkbe jön a magas uralkodó család valamelyik tagja,

mi lelkesedünk érte, mert szeretjük a dinasztíát, amelynek mindenünket köszönhetjük.

A főherceg: A klérusnak igen nagy befolyása van a népre. Önök mint a két román egyház képviselői, neveljék továbbra is a népet dinasztikus szellemenben.

Dr. Cristea: Megígérjük, hogy minden alkalommal, templomszentelések és népgyűlésekkor tudomására hozzuk népünknek Fenséged jóindulatát, mert az a kegy, amely velünk szemben megnyilvánul, reményt nyújt a román nép jobb jövőjére.

A főherceg: Igen, tegyék ezt, óvakodjanak a kossuthizmustól és az ilyen törekvéseket nyomják el.

Dr. Cristea: Megígérjük, Fenség, mert a magyaroktól nincs mit várunk. Nekünk szabadság kell és akkor tíz-husz év alatt várakozáson felüli fejlődést mutathatunk. Most nehéz a sorsunk. A mi egyházunknak az államtól alig százezer korona segélye van.

Dr. Bunea: A kálvinistáknak most a kormány három milliót ad. (A főherceg csodálkozik.)

Dr. Cristea: Igen, százezer koronát kapunk, ötöd részét annak, amit egy magyar színház kap. Sőt ebből a százezer koronából is elvett a kormány harmincezer koronát, hogy ezt közvetlenül ossza ki a papok között, akik a szolgabírák szolgálatában állanak, a választásokon a kormányral szavaznak és akiket ezzel a pénzzel korrumpálnak és demoralizálnak.

A főherceg: Igen, az egész rendszer korrumpált. Igyekezni fogok és a császár támogatásával, nem engedje, hogy a magyarok ilyen messzire menjenek. Ha a választók száma megnövekszik, akkor kevesebb lesz a korrupció.

Dr. Cristea: Mi, románok egy olyan választási törvényt kívánunk, mint amilyen Ausztriában van. Ezzel meg lennénk elégedve.

A főherceg: Legalább olyant mint Ausztriában. De ebben az esetben küldjenek a parlamentbe fiatal embereket, hogy azok követeljék és kérjék jogaikat energikusan.

Dr. Cristea: Meg fogják kísérelni, hogy megrövidítsenek bennünket a választói kerületek beosztásánál. A jelenlegi kerületi beosztás rettenetes. Például Szeben mellett van egy kis város, Vízakna, amely régebben magyar város volt, de most meglehetősen számban vannak benne románok is. Vízakna egyetlen választási kerületet képez, amíg a

román körzetek sok négyzetkilométernyi területet ölelnek fel s így a választók arra vannak kényszerítve, hogy nagyon hosszú utat tegyenek meg a választási helyig. Most, hogy megakadályozzák szervezkedésünket, négy román képviselőnek felfüggesztették a mentelmi jogát, hogy ne emelhessenek erélyes tiltakozást az új választási törvénnyel szemben.

A *főherceg* arról a küldöttségről beszél, amely a memorandumot Bécsbe vitte és amelyet a császár nem fogadott. — «Hallatlan dolog, hogy az alattvalók egy egész küldöttsége jöjjön és ne fogadják. Ez nagyon sok volt.» — A trónörökös aztán megkérdi dr. Buneát hol tanult?

Dr. Bunea: A gimnáziumot a brassói román gimnáziumban, a teológiát Rómában végeztem. Németül nyelvtanból tanultam.

A főherceg: Úgy? Elég jól beszélsz.

Dr. Bunea: Dr. Cristea jobban tud németül. Ő a németeknél tanult.

Dr. Cristea: Az egyetemet Budapesten végeztem, de szász gimnáziumba is jártam. Aztán nálunk, Szebenben inkább németül beszélnek az emberek.

A főherceg: Úgy? Németül?

Dr. Cristea: Igen. A magyarok csak hivatalnokok. Aztán érintkezünk a katonákkal, akikkel jó viszonyt tartunk fenn. Nagyszebenben van a 12. hadtest parancsnoksága. Ott van a 2. gyalogezred, amelynek katonái magyarok (székelyek). Újabbban észrevehetően sok tiszt beszél magyarul. Néhány hónap óta valóságos divat a magyar beszéd.

A főherceg: A 2. gyalogezred legénységének harmadrésze román és vannak benne németek is. Olyan ezred, amely nagyon derekasan állta meg a helyét. Ami a nyelvet illeti, a legénységet anyanyelvén kell oktatni, mert egyébként, gyengül a hadsereg iránti vonzalom. Most azonban a hadseregben is kezd tért hódítani a magyar nyelv.

Dr. Bunea: Úgy van, Fenség.

Dr. Cristea: A hadsereget eddig az összes nemzetiségek szerették. Mi románok az ex-lex idején, amikor a magyarok megtagadták az újoncadást, önként küldtük ifjainkat a sorozóbizottsághoz. A 64-es román ezrednek megvolt a teljes létszáma. A magyarok ezért üldözték a besorozott ifjak züleit. Hogyha a magyarok megkapják a kedvezményeket a hadseregben, a románok lelkesedése csökkenni fog a hadsereggel szemben.

A főherceg elmondja aztán, hogy ta-

lálkozott Románia királyával, I. Károlyal, akit jóbarátjának tart. — Beszéltem vele az Ausztria-Magyarországbeli románokról is. Sokat tett országáért. — A főherceg aztán a két román érsek iránt érdeklődik.

Dr. Bunea: A mi érsekünk, dr. Mihályi egészséges. Most 67 éves.

Dr. Cristea: A miénk 81 éves, teljesen ősz, de egészséges és még szereti a munkát.

A főherceg: Mikor jöttek önök? Ismerik Bécsset?

Dr. Bunea: Tegnapelőtt jöttünk. Voltam már Bécsben. Először 1893-ban Vancea érsek társaságában.

Dr. Cristea: Én többször voltam Bécsben. A mult nyáron is itt jártam.

A főherceg: Mikor indulnak el?

Dr. Bunea: Még maradunk egy-két napig.

A főherceg aztán ismét biztosított jóindulatáról és kért, hogy hozzuk ezt a román nép tudomására, de *óvatosan*. Ismét megköszöni, hogy eljöttünk hozzá.

Dr. Cristea megköszöni a főherceg igéreteit.

A főherceg felállt, kezét adott előbb dr. Buneának, aztán nekem. Az elváláskor a következőket mondta: Adják át üdvözlőmetem érsekeiknek.»

A napló végén Miron Cristea feljegyzi, hogy *Arenau* őrnagyhoz köszönőlevelet intéztek, amelyet a következő mondattal fejez be: «Legyen meggyőződve, hogy egy derék nép szent ügyét támogatja. Ezáltal nemcsak a román nemzet érdekében fejt ki Nagyságod munkát, hanem hozzájárul a monarchia és a szeretett dinasztia megerősítéséhez.»

Gramantik Margit.

Rákosi Jenő.

Visszatérnek ifjúságom álmai! — mondta a nagybeteg Rákosi Jenő — amikor pár héttel halála előtt újra színdarabírásba kezdett. Mintha élete legvégén ráeszmélt volna arra, hogy miben volt a legnagyobb. Mintha érezte volna, hogy minő kár volt neki is, mint annyi nagynevű magyarnak, a politika kedvéért hűtlenné válnia a szépirodalomhoz. Nagy mestere és az irodalmi életbe való bevezetője, Kemény Zsigmond is akárhányszor fájdalmasan érezte, hogy politikai szenvedélye elvonta az irodalomtól.

Igen, Rákosi Jenő is — ha megpróbáljuk működését egy későbbi kor távlatából szemlélni — elsősorban és

főképén drámaíró volt. Darabjainak a magyar dráma fejlesztésében nemcsak irodalomtörténeti jelentősége van, hanem értékük e pusztai irodalomtörténeti fontosságon messze felülemelkedik. Nem egy tekintetben meg is előzték a magyar színpadi irodalom fejlődését és úgy képzeljük, hogy Rákosinak, mint drámaírónak, lesz még renaissance-ja.

Rákosi alakját a magyar irodalomtörténetírás főképp úgy állította be, mint a kiegészítés táján fellépő újromantikus mesevígjáték vezérét és legkiválóbb művelőjét, aki e vígjátékaiban és a később írt tragédiáiban igen érezhetően Shakespeare epigonja. E megállapítás részben szűk-körü, részben pedig hamis. Mert igaz, hogy Rákosi *Aesopusa*, *Krakkói barátokja*, *Színre szintje és Szerelem iskolája* a magyar újromantikus mesevígjátéknak legkiválóbb termékei, de Rákosi drámaírói működése ennél az iránynál sokkal szélesebb körű. Ő az egyetlen, aki ebben a gyakran kicsinyesen realista korban a nagy tragédia tradícióit méltóképpen képviseli (*Endre és Johanna*, *István vezér*, *Tágma királyné*); ő az, aki az olyan soká vajdú magyar operettnek életet ad (*Titilla hadnagy*, *Tempefői*, *Világszép asszony Marcia*, *A fekete hajó*, *A négy király*, *A bolond*); végül ő az, aki a népszínműáramlat közepette kísérletet tesz a népdramára (*Ripacsos Pista dolmánya*, *Magdolna*.)

Ami pedig Shakespeare-utánzó voltát illeti, itt is több kritikával és mélyebben kellett volna irodalomtörténetírásunknak a látszat mélyére tekintenie. Rákosi darabjaiban csakugyan sok a Shakespeare-reminiscencia, de csak a külsőségekben. Dikciójának tónusa, nyelvének képekben gazdagsága, néha erőltetett körmönfontysága, a víg és szomorú elemeknek darabjaiban való szeszélyes vegyítése, a prózai és verses részeknek váltakoztatása, a gyakori színváltozás kedvelése, mind-mind csakugyan olyan sajátosságok, amelyek a nagy angol költőre utalnak. Ami azonban a lényegét illeti, ami Rákosi drámai mondanivalójának magját teszi, ami tragikumfelfogását és sorselgondolását illeti, ezeken a pontokon — már pedig egy drámaíró megítélésében ezek a fontosak! — alig lehet nagyobb különbséget elképzelni, mint ami Shakespeare és Rákosi között van. Shakespeare alakjai a szabad elhatározás hősei. A sors hullámainak egész vállalkozásuknak, s ha az ár elsodorja őket, a saját magabizásuknak áldo-

zatai. Rákosi emberei a sorsnak játékszerei, akiket akkor is, amikor az a hiszik magukról, hogy ők úsznak, voltaképpen a végzet árja ragad. Rákosi egy felettünk függő, mindent elsodró, hatalmas végszerűség hívója, aki e sorselgondolásában és tragikumfelfogásában sokkal inkább rokon a görögökkel, semmint Shakespeare-rel. Tragédiái végzettragédiák és vígjátékai — ha szabad ezt a szokatlan poétikai kifejezést használni — végzetvígjátékok. Sőt még operettjeinek derűjében sem tanácsos mindig bizni, még ide is akárhányszor kísérteties árnyékok vet a fenyegető, könyörtelen végzet, s majdnem katasztrófába dönti a szereplőket. Rákosi darabjaiban gyakran épen a sors mélységei felett ez a borotvaélen való táncolás ad valami erősen egyéni ízt. Végzetfelfogásának legkövetkezetesebb és egész világnézeti mélységig lenyúló megnyilatkozása a *Tágma királyné* c. tragédiája. E darab a maga problémafelvetésében mutatkozó különösége és meglehetően eredeti hangja miatt bemutatásakor nem kellett sikert, de valószínű, hogy az új klasszicizmust anticipáló formája, szigorú konstrukciója és nagy lendülete miatt lesz még neki a magyar színen feltámadása.

A végzetszerűség gondolatának a tragikumról írt elméleti művében is nagy szerepe van. Egyáltalában azt lehet mondani, hogy irodalmunkban Rákosi egyike azon keveseknek, akiknek önálló tragikumelgondolásuk van. De e sors- és tragikumfelfogásnak konkrét megmutatásával elméleti művénél is sokkal jellemzőbbek e felfogásra drámái. Hogy milyen szakadékos ellentét van a Shakespeare- és a Rákosi-féle sorsfelfogás között, arra elég legyen két idézetnek szembeállításá.

Lear király csupa akarat Edmundja Glosternek asztrológiai babonáit így gúnyolja ki: «Ez a legfölségesebb bohózat a világon, hogy midőn szerencsénk beteg, balsorsunkra vetünk: napra, holdra, csillagokra; mintha gazemberek kényszerűségből volnának; boldondok az ég akaratjából; semmirekelők, tolvajok, országárulók a szférák hatalmánál fogva; részegesek, hazugok, házasságtörők csupa megrögzött engedelmisségből a planétái befolyások iránt...»

Rákosi, mintha csak ez életfelfogással tudatosan akart volna vitatkozni, így filozofáltatja *Endre és Johannában* Tarentói Lajost:

«Az égitelek forgásán forog
 A sorsunk. Csillaghullás, üstökös,
 A hold fogyása s megtelése: mind
 Esendőségünk és emelkedésünk,
 Kedvünk, szerencsénk, balfordulatok
 Oka, tanuja, hírnöke. Bolond,
 Ki azt hiszi, hogy a kezével új
 Csoportba rakhat csillagképeket.
 Én ezt akarnám, más ellenkezőt
 Akar; a két erő találkozik
 És mérkőzésből lesz az, ami
 Ott fenn megírva van, Akarhatsz
 Talán születni? És születni szépnak,
 Avagy gazdagnak: hercegtől hercegnek,
 Vagy hercegnek koldústól? Jónak a
 Silánytól vagy a legjobbtól is. Ó!
 Meghalni sem!» . . .

S az efajta sorsgondolat nemcsak egyszer-kétszer bukkan elő Rákosi színműveiben ilyen tudatossággal. Ugyszólván mindenik darabjából lehetne példát idézni. Olyanok ezek a nyilatkozatok, mintha Rákosi meséiben és hőseinek sorsában megnyilatkozó tragikumfelfogásnak csillagalatti magyarázó jegyzetei volnának.

Rákosiról, a publicistáról és politikai életünk szereplőjéről egy későbbi korszak történetírója alkalmasint revízió alá fogja venni a kortársak véleményét. Valószínű, hogy ezirányú szereplésének értékelésében bizonyos hűvösebb tartózkodás fog a mai véleményre következni. Épen ilyen valószínű azonban az is, hogy drámairól működésének Rákosi Jenő «ifjúsága álmainak» értékelése egyre inkább emelkedő vonalat fog mutatni. *Galamb Sándor.*

Úti benyomások.

Párizs — Velence télen? Ugyan, ki nek jut ilyesmi eszébe?

Hja, aki nem válogathatja meg az utazás idejét, sőt örülnie kell, ha bármikor is szépet láthat, az csak úgy van vele, mint a matróz a partraszállással: várja a pillanatot és örömmel ragadja meg az alkalmat.

Es amint a matróz kérdézősködhetik idősebb pajtásaitól a következő kikötő felől, úgy veszi elő a jámbor filiszter az utikönyveket.

De melyiket a sok közül? Őszinte hálával tartozom Orbók Attila «Párizsi notesz»-ének, amiért jótanácsot adott ebben az ügyben: ne vegyem elő egyiket sem. Azért természetesen nem indultam meg nélkülük, de úgy szólván csak a térképet használtam belőlük. A mai átlag ember annyit hall és olvas,

hogy körülbelül tisztában van azzal, mit kell megnéznie egy-egy idegen városban; legfontosabb tanács valóban az, amit Orbók Attila így fogalmazott meg: «Egyet jegyezz meg jól: Nem vagy Budapesten».

Másik nagyon jó tanácsa Orbóknak az első séta terve: a place de l'Étoile-ról a place de la Concorde-on át, a Madeleine-templom előtt az Operáig, ott a café de la Paix terraszán leülni délután 5—6 óra között.

Ez az út talán egy óráig tart. Télen még jellemzőbben mutatja a nagy véros szédületes képét, mint nyáron, mert télen korábban gyújtják föl a négy-öt sorban végigcsillógó utcai lámpásokat, a sokszínű, káprázatos fényreklámok tömegét s ebben a ragyogó esti világitásban még bőditőbb az autók beláthatatlan rajainak zajtalanul siketítő lármája. Zajtalan, mert nem tülköl, nem pöfög géppuskaszerűen egyik sem, de siketítő, mert a sok száz gummi-kerék surlódása, a gépek diszkrét dörgése együtt olyan erős hangot ad, hogy nem lehet hallani a szomszédunk hangját.

Ha figyelmesen nézünk körül a séta alatt, fölfedezzük Párizs szépségének egyik titkát. Mindig csodálkozva néztem a párizsi utcaképeket: ha egyetlen élő alak, egyetlen jármű sincs rajtuk, mégis valami különös nyugtalanság, elévenség van bennük. Magyarázat: itt minden ablak olyan magas, mint valami erkélyajtó és minden ablakhoz rácsos zsalu van. Ezek a magas ablakok kitöltik a nálunk üresnek tetsző falakat, az ablakok közt üresen maradó falrészeket a zsalurácsok vonalai, árnyékolásai megélenkítik.

Könnyű nekik a zsalut télen is ott-hagyniok és egyretű ablak mögött lakniok, mert náluk a leghidegebb hónap átlagban 6 fokkal melegebb, mint Budapesten. Szükséges ez az ablak-elrendezéssel elért bájos változatosság, mert a nagy méretek monstrozitása bánatáná a szemet.

Séta közben még egy kellemes megfigyelésben van részünk: tévedett Orbók Attila, mikor azt írta, hogy az autóbuszok gázolnak. Lehet, hogy az első autóbuszok idején a sofförök még nem szokták meg a nehéz járművekkel való bányásmódot, de most ezek is boszorkányos ügyességgel dolgoznak, bámulatosan merész kanyarulatokat tesznek, különben alig is gázolhatnának, mert az autók tologása miatt nem járhatnak gyorsan.

Hanem a térképet csak tarttuk kézben, mert itt ugyan fölvilágosítást hiába próbálnánk kérni. Mindenki siet, legföllebb a rendőrrel lehetne tárgyalni, az pedig ugyancsak el van foglalva az autókkal. Az autók nem állnak meg az ő intésére; ő fenyegetőzik, — fejét csóválja néha, míg végre sikerül az autófolyamot egyik irányban megállítania és keresztülgengednie a másikat.

A forgalom nem akar elülni este sem, mikor már kezd föltűnni, hogy az üzleteket nem zárják be. Könyvkereskedők este 10—11 óráig nyitva tartanak, élelmiszeresek, sőt más üzletek is egész vasárnap, este nyolcig. És mennyi külön munkát végeznek: reggel egész kis áruházat hordanak ki az utcára, este záráskor cipelnek mindent vissza: árukat, asztalokat, állványokat. *Itt vagynak a szorgalmas kispolgárok hazájában.* Rengeteget dolgoznak, becsületesen és föltételezik másról is a becsületességet. Kis üzletekben és nagy áruházakban a raktár jelentékeny része úgyszólván őrizetlenül van kitergetve, a «vevő» szabadon turkál benne, egy szóval sem zavarja őt az elárúsító. Az elárúsítónak *dolga van*: rakogat, írásait rendezi, törölget, szóval dolgozik, de nem háborgat. Megnézhet bármit a vevő; megvizsgálhatja alaposan, az elárúsító rá sem igen hederít addig, amíg a vevő meg nem szólítja. Ekkor is inkább tájékoztat, mint elad: megmondja az árakat, szívesen mutat olyan mintákat, amelyekből nem jutott az árusítóasztalra. Egy szóval sem kelleti magát; nem «fog», nem haragszik, ha továbbmegy a vevő, nincs megsértve, ha a vett árut visszahozzák; a legforgalmasabb napon is készséggel cserél vissza, sőt készséggel fizeti vissza a nem tetsző cikk árát.

Budapesti szemmel mérve valóban meglepő a kereskedésekben megnyilvánuló bizalom.

Aztán bámolatóság a nagy áruházak is. Két-három óriási hat-hétemeletes palotára terjednek ezek, karácsonyi reklámjaik látványosságzámba mennek. A Samaritaine homlokzatán több emeletmagasságnyi bohócot lehetett látni villanykörtékből; ez a bohóc szorgalmasan dobálta sipkáját a fejére fényjátékkal. A Louvre-áruház kétemelet magasságú vulkánt készítettett vászondíszletekből, a vulkántól jobbra-balra szép tájképet mutattak a díszletek oszlopcarnokos épületekkel és egy szintén kétemelet magasságnyi Herkulessele. A vulkánt este működésbe

hozták s bizony megállott az utca népe bávészokodni a tűzhányó kitörésén, amely addig tartott, amíg a Herkules meg nem haragudott és el nem kezdte a vulkánra dobálni buzogányait. Erre nagy füstölgés közben megszűnt a kitörés — egy percre, aztán kezdődött a játék elülről.

Az áruházak ablakaiban hegyvidék vasutakkal, várakkal, kirándulókkal, másutt egy nagy gyermeknevelőintézet mozgása szórakoztatta a járókelőket. Ez az általános emberi mulattató érdekek ellentétben volt egyik milánói kirakattal: ez Manzoniinak, a milánói születésű nagy írónak milánói tárgyú regényéből, az «I promessi sposi»-ból ábrázolt egyes jeleneteket bábuival.

A párizsi templomokról lehet-e beszélni? Fogalom a Notre Dame, az újonnan épülő Sacré Coeur és számtalan más gyönyörű mind, de valamennyinek van egy közös hiányossága: alig van közönsége. A Louvre-utcájában Coligny admirális szobra áll egy református templom mögött, ez a templom sem nagyon népes. Ebben a templomban meglepett a zoltáréneklés gyors tempója, nálunk aligha meg nem botránkoznának rajta.

*

A templomok tehát többnyire üresek, a színházak többnyire megtelnek. Ezekben kissé kellemetlenül lepett meg a szünetek hosszúsága. Mintha a szorgalmas kispolgárok itt akarnák kipótolni a napközben elmulasztott csevegést; annyi szünetet tartanak a színészek, hogy a legrövidebb darabok sem végződnek három óra alatt.

Operáik nem ragadtak el a budapesti és a bécsi opera után. Sem zenekaruk, sem magánénekesiek, sem énekkaraik nem mulják fölül a miénket, sőt több tekintetben elmaradnak a mieink mögött. Felsőleges szép a párizsi nagy opera épülete, szinte terhes a túlságos díszítés benne, de zenekarukat bizony rajta lehetett kapni, hogy nem egyszer kezdett, kardalosaik viselkedése pedig pl. Lohengrin előadásán nem volt méltó a darab komolyságához.

Ezzel szemben a milánói Scala, melyben csak egy előadáshoz volt szerencsém, valóságos földdezősként hatott reám. Hiszen világhírű ez az opera, de az volt Apelles festménye is. Egyik újtársam azt panaszkolta reá, hogy mindig csak olasz szerzők darabjait adja, soha egy Wagner, egy Liszt, Gounod nem kerül műsorára, mindig csak Verdi,

aztán Verdi és megint Verdi. A mi érkezésünkkor változatosság kedvéért jött egy Donizetti: Lammermoori Lucia.

Ez a darab száz éves (1835-ben készült), zenéje Wagner óta több tekintetben elavult, vérfagyasztó meséje nekünk naív. Hanem az előadás mindent felejtetett. Tökéletes zenekar, amely teljesen egybeolvad, mégis külön élvezhető benne minden egyes hangszer; tökéletes szólisták, köztük ragyogó Lucia (Toti dal Monte); bámulatos karok — és a hatást fokozzák az utólérhetetlen szépségű díszletek, ruhák is. Nem hiában ismétlődött Itáliában az építészeti aranykora a rómaiak után a reneszánsz korában; nem hiában éltek ott a legkiválóbb festőiskolák, még a színházi díszleteken is föl lehet ismerni az ősi, mély, valósággal vérrevált művészi érzéket.

A párizsi operákkal (Opera és Opera Comique) kiállhatjuk a versenyt, de a milánóihoz nem szabad semmit sem hasonlítani.

Párizsban kitűnőek a beszélő színházak. Senki se menjen a Trocadero-ba, ott az óriási épületben a visszhang tönkreteszti a hatást, még ha az Odeon művészei is játszanak. Igen jó színház az állami támogatást élvező Atelier, amely épüget az együttesre fordítja legfőbb gondját, mint a két állami színház. Rendezés tekintetében pl. az Avare előadásán talán fölül is multa az Odeon. Ennek művészei is erősen játszanak, hatásossá tudták tenni az Arlesienne-t, amelyben a címben szereplő hősnő meg sem jelenik, minden nevezetesebb fordulat a színen kívül történik. Kitűnően játszották Tartuffe-öt és a Fösvényt is, egyszerűen tagolták a fölvonásokat a döntő szavak után következő elhallgatással. Ilyen elhallgatás jön pl. a Tartuffe-ben a kotnyeles szobalány szavai után:

... «il est jaloux, ma foi, de Madame».

A menni készülő nagymama az asztalra üt az előálló csöndben, mintegy kifáradva a vád terhétől, távozás helyett leül s ezzel kitűnően kiemeli a darab későbbi folyamából érthető gyanúsítást. A jelenet közepére tett pauzánál senkinek sem jut eszébe, hogy a színész talán készületlen. Az Atelier rendezése néhol ügyesebb volt; az Avare nagy monológjelenetében pl. úgy világította meg a színpadot, hogy Harpagon árnyéka a hátsó színpalra esett és Harpagon első szavait ehhez intézte. A két előadás közt a tradíciók következményeképen természetesen sok a meg-

egyezés; Harpagon annyira egy alak volt, hogy alig lehetett megállapítani, vajjon nem ugyanaz a színész játszik-e más név alatt.

Az Atelier tűzveszélyes épület, de nem törődnek vele, amint nem törődnek tűzveszéllyel a moziban sem, ahol nyugodtan dohánnyik a közönség s a kis kutyák kedvesen beleugatnak a többé-kevésbé érzelmes jelenetekbe.

De Párizs nem mozijaival, nem operáival és nem beszélő színházaival vezet előttünk, hanem a revüivel.

A revüszínházakban tündöklük Párizs tudománya és művészete: a nő divattervezés. Gyakorlatlan nézőre fázasztó a jelenetek, toalettek ördögös gyorsasága, változatossága. A táncok itt sem különöseks, ezekből csak azt értjük meg, miért hívták saltatio-nak (ugrálásnak) a táncot a régi rómaiak. Zene? Itt nem hangszerek zenélnék, hanem színek; nem a szereplők táncolnak, hanem a szalagok, tollak s a nyílt színen történő átalakulások közben annyira elbámulunk a ruhák pompáján, hogy nem vesszük észre azt sem, hacsak a pompa marad — ruha nélkül.

Ezeket a revüket a music hallokban adják, amelyektől óva int egy magyar utikönyv, mert ott a nőcskék «meghívnak asztalukhoz». Azt akarta írni a jámbor, hogy «meghívják magukat» a te asztalodhoz, de nem értette meg az előtte fekvő francia szöveg «s'invitent» szavát és nem tudta azt, hogy a music hallok két részből állanak. A föld feletti rész rendes színház, amelyben nem valami épületes látványosságok a revük, de kocsmá nincs bennük, az lenn van a színház alatt. Aki oda nem kívánczik, az nyugodtan végignézhetheti a revüt, senki sem fog melléje tolaodni, azt ott lent teszik a tánc mellett.

*

Tenger a párizsi színházak tömege, amint tenger a párizsi múzeumok tömege is. A mi múzeumaink igyekeznek arra, hogy bemutassák a történelmi fejlődés menetét, a párizsi múzeumoknak telik arra is, hogy egy-egy korból a legtöbb jeles művészt nagy kollekciónal mutassák be. Számos művészről fogalmat sem lehet alkotni a párizsi gyűjtemények tanulmányozása nélkül. Nevelő célnak bizonyos mértékig megfelel a mi szegénységünkől előírt módszer, igazi jelentőségre csak úgy emelkedhetik a múzeum, sőt tanító föladatát is csak úgy végezheti tökéletesen, ha egyes

művészek életmunkáját lehető teljes-
ségben mutatva be, érzékelteti, hogy
nemcsak egy kornak, de egy embernek
is sokkal több műve van, mint néhány
jellegzetes alkotás és sokkal több szállal
van multhoz és jövőhöz kötve, mint
képzelné lehetne.

A múzeumokat természetesen szin-
tén bujta a tömeg: télen nem olyan
kellemesek a mezei kirándulások, hogy
elvonják a népet ettől az élvezettől.
A múzeumokban is meglátszik a fran-
ciák artisztikus rendező művésze-
te, amely szinte a pózolás határáig jut.
Milyen nagy az ellentét a piszkos ut-
cákba rejtett olasz templomok és palo-
ták elhelyezése és a párizsi, szinte azt
lehetne mondani, keretezés közt! Úgy
tűnnek föl az olaszok, mint valami ma-
szatos gyermekek, akik maguk örö-
mére valami csodaszépet alkottak; lát-
ják, hogy az szép, de maguk sem tudják,
hogy páratlan a világon. Valami nagy-
képűség érzik a franciák elrendezéseiben,
ha az olaszokkal hasonlítjuk össze
őket.

Nem éreztem ki nagyképűséget a
Père Lachaise-temetőben. Itt demokra-
tikus összevisszaságban állnak az
igazi műalkotások az egyszerűbb kövek
nagy tömege között. Csak Barthelémy
híres szoborcsoportját emeli ki az el-
helyezés. Viszont elég nagyképűség
volt a St. Genevieve-könyvtár falára
fölvésetni néhány száz nagy nevet —
elég szónokias, de hiszen a franciákra
épen ez a jellemző — Danton, Gam-
betta szobraira hosszú körmondatokat
vésetni.

Jellemző rájuk a túlzott nacionaliz-
mus is. Ennek elég bizonyosságát lehetett
látni újságjaikban. Naponként más
lapot vásároltam, amíg rá nem úntam.
Egyik nap megbotránkozásal írja a
«Le Journal», hogy a németek csak
színelik a megnyugvást, a legszelideb-
bik német is követeli a tiszta német
területek visszaadását, a fegyverkezés-
ben az egyenlőséget, — ez pedig föl-
háborító a «Le Journal» vezércikkíró-
jának szemében. Az «Excelsior» félre-
veri a haragot, hogy a németek a
versallesi szerződés betűinek meg-
tartásával hallatlan erős hadsereget
szerveztek.

Megvan az ellenkező véglet is: a
«L'Écho de Paris» napokig vitatkozott
a «Populaire»-rel, amely örömmel új-
ságolta, hogy 120 egyetemi hallgató
nyilatkozatot írt alá tiltakozásul az
ellen, hogy őket tartalékos tisztek-
képezék ki.

A két irány közül az utcai föliratok
inkább a balszárnyat támogatják. A
«vive le roi!» (éljen a király! fölirat
mindig ki van javítva, hogy: «vive
le roi!» (éljen a sült hús!); a köztársá-
ságot is szídják gyakran, néha éltetik
a kommunizmust. Milyen ellentét ezzel
szemben Olaszország, ahol csak két-
féle firkálás látszik a falakon: «W il
Duce!» vagy: «W il re!» («Éljen a
herceg!», t. i. Mussolini vagy «Éljen
a király!»).

Természetesen Párizsban van egyéb
firkálás is, ami jellemző a köznépre és
közhangulatra, de nincs annyi, mint
pl. nálunk. A németekkel szemben ko-
molyodó megnyugvás bizonyosságának
vettem egyik színházi tréfát. A diszese
valami hosszú előadásba kezd, szavait
kijavítja a «közönség» köréből egy
angol, aztán egy olasz és kijavítja végül
egy német is. A diszese t. i. beszélt
valamiről «erkölcsileg» (moralement).
Ezt a szót a német úgy érti: «mort
allemand» (halott német), követeli a
művésznőtől, hogy javítsa ki szavait,
mondja: «vive allemand!» (éljen né-
met!) «moralement» helyett. A kisasz-
szony megtette; a közönség nem mula-
tott ezen úgy, mint az angol közbe-
szóláson, de eltúrte hallgatással.

Mindezekre azt mondhatom, hogy
mintegy hozzá tartoztak utitervemhez.
Nem tudhattam, hogyan fognak ki-
ütni a megfigyelések, de bízhattam
abban, hogy valamit észre fogok venni.
Természetesen volt ezeken kívül is
megfigyelni valóm bőven, de a nagy-
közönséget aligha érdekli a Biblio-
thèque Nationale, a Bibliothèque Ma-
zarine és a többi könyvtár belső képe;
a milánói dómról, a velencei Szent
Márk-térről fölösleges volna dicshim-
nusokat zengeni, marad tehát érdekes
benyomásként az, ami az utiterven kí-
vül esett. Kívül esett pedig az időjárás.

*

Na hiszen magkaptuk az időjárást
Párizsban. olvastam én, hogy ottan
téli állandóan esik az eső, de épen
elég állandónak tekintettem volna az
esőzést, ha csak minden másodnap-
vagy akár minden negyednap láttunk
volna napüstét. De bizony négy hét
alatt alig két nap volt benne részünk.
Annál nagyobb tisztelettel bámulhat-
tuk a párizsiakat, akik a legzivatáro-
sabb, legnedvesebb és hűvösebb napo-
kon is kiültek kedves kávéházuk elé.
A kávé előzékenyen nagy kályhákat
állított tiszteletükre a «kert»-be, nagy

üvegellenzők védtek két oldalról a künn üldögélőket, mégis különös szokásnak találtuk ezt a türelmes és hosszadalmas künn üldögélést egy pohár sör, egy fekete vagy egy pohár bor mellett.

De megkaptuk az időjárás részéről a meglepetést Olaszország felé is. Azt megint tudtam, hogy az azúrparton mindig szép idő van, hiszen azért «azúrpart» a neve, mégis kellemes meglepetés volt számunkra a gyönyörű tavaszi időjárás december végén, karácsony napjaiban! A napon nem bírtuk a felsőkabátot! Bámultuk a tenyészetet már a vonatból: szántóföldek helyett mindenfelé szőlőskertek, a fák közt aig van lombhullató, annál több a ciprus, aztán megint ciprus és újra ciprus. Váltakozik vele a pinia, megint pinia és újra pinia, — megjelenik először egyesével, aztán csoportosan a pálma, kaktusz, a gyümölcsöstől sárgálló és pirosuló narancs- és citromfa; a vasútállomásokon lógnak a virágtartók élővirágokkal, mint nálunk nyáron. Ahol kiszállunk, látunk kell, hogy nyíló rózsák piroslottak messziről a szabad ég alatt, december végén. Egész pálmáigetek, pálmásorok következtek, aztán hidegebb időben végigkísért a szép kék égboltozat, a délszaki növényzet Velen-céig, sőt az olasz-osztrák határig.

Itt vár az utolsó utiterven kívüli meglepetés: holdvilágos éjjel. Felséges havas tájak váltakoznak egymással és eszünkbe juttatják, hogy hiszen menet is láttunk ilyeneket az esős-havas-ködös időn át is és akkor különösen a bércek közé ékelt Innsbruckról mondtuk, hogy fejlejtethetetlenül szépfekvésű, rút hálatlanság részünkről, hogy egy hónapig nem gondoltunk reá.

Szemrehányásokkal halmozzuk el önmagunkat s ezek közt legsúlyosabbik az utolsó: mennyi múzeum, színház, természeti szépség, hány nagyszerű épület van Budapesten, amit éveken át, itt élve, meg sem néztünk, külföldre menve csupa füllés és szemmé váltunk. Miért?

Török Pál.

A Bartha Miklós-Társaság Magyar Föld-estje 1929 február 27-én a Vigadóban. Ez a lelkes magyar csoport — mint a programból olvassuk — harcot indított a már-már tulságosan egyoldalú és a néplektől hovatóvább elszakadó városi intellektuel-kultúránk ellen. Eddig csak vitaestélyeken szólalt föl a magyar föld érdekében, ezentúl kultúresteket is rendez, hogy a nép szellemé-

ben dolgozó írókat, költőket közelebb hozza a magyar közönséghez.

Versekkel, novellákkal egy egész kis írói gárda szerepelt az első, jólsikerült estén. Csupa fiatalok, de legtöbbjük már nem ismeretlen az irodalom barátai előtt: *Erdélyi József, Boross Sándor, Tereszényi György, Kodolányi János, Pintér Ferenc, József Attila, Simon Andor, Illyés Gyula, Féja Géza, Bányai Kornél, Barthos Gyula, Somody Pál, Baló Elemér* színművészek és *Bergmann Teréz* a költők legjava verseiből szavaltak. *Kósa György Bartók Béla* régi táncdalai közül játszott s néhány saját szerzeményét is bemutatta. *Medgyaszay Vilma Kodály*-dalokat énekelt. *Németh László Nép és író* c. tanulmányát olvasta fel, mely a *Napkelet* mult számában jelent meg. Hangulatos bevezetést mondott *Szigethy Endre*, a *Bartha-Miklós-Társaság* irodalmi elnöke. Beszédéből megjegyeztük ezt a néhány szép magyar szót: «*Olaszországnak örök városa van, nekünk, magyaroknak: egy örök falunk*». Az estély erkölcsi sikere biztató ígért, hogy a magyar irodalom barátai ezentúl nagyobb érdeklődést fognak tanúsítani a *BarthaMiklós-Társaság* nemes törekvései iránt. *vl.*

Tudományos élet.

A Magyar Történelmi Társulat, úgy látszik, programjába vette a tudományt népszerűsítő előadásokat, melyek útján a legújabb külföldi kutatások eredményeit akarja a társulati ülésekre járó közönséggel megismertetni. Az efféle munka ugyan nem tartozik szorosan a tudományos társulatok feladatai közé, de a vállalkozás csak szép eredménnyel járhat, ha a társulat továbbra is olyan kiváló előadókat tud szerepeltetni, mint *Angyal Dávidot*, ki az első ilyen előadást tartotta Rudolf trónörökösről. Angyal a jeles bécsi levéltáros, Oskar v. Mitis Rudolffkönyvéhez fűzte reflexióit és ismert művészi érzékével rajzolta meg a trónörökös lelki összerokkadását. Mitis és Angyal meggyőzően bizonyítják be, hogy Rudolf öngyilkos volt és hogy készült az öngyilkosságra. A legapróbb adat, az elejtett szó, a gesztus, minden az öngyilkosságot bizonyítja a sok romantikus variánssal szemben. Nem is annyira itt van a probléma, mint inkább az öngyilkosság okainak megjelölésében. Angyal tisztára a trónörökös leromlott idegállapotával ma-

gyarazza a katasztrófát, szerinte a teljes lelki züllesztől ugrott a sötétbe a szinte már beszámíthatatlan idegállapotú trónörökös. Eszerint a Károlyi Istvánnal és a magyar ellenzékkel keresett kombinációt, vagyis minden politikát az előadó kizár az öngyilkosság lelki rúgói közül. Pedig a végső szót, mint történész-körökből hallom, itt csak akkor lehet majd kimondani, ha valaki a Károlyi-család levéltárában is utánanéző az adatoknak, — mert hisz a bécsi levéltári aktacsomót Mitis már nem találta meg — vagy ha megkerül esetleg a Szögyény-Marich-család levéltárából annak a jegyzőkönyvnek az anyaga, melyet a későbbi berlini követ a helyszíni vizsgálat alapján a Vatikánnak megküldött, hogy a Vatikántól a temetési tilalom alóli feloldást megnyerje. Titok tehát még mindig van Mayerling körül és a titok kulcsa tán itt van a közelünkben...

A Magyar Néprajzi Társaság ülésén valóságos eseményszámba ment Györffy István műzeumi igazgató-őr előadása a matyókról. Györffy, a Kunság szülőltje, a legnyugatibb értelemben vett tudós: mintaszerű tanulmányokban mutatja be, mint lehet a történelmet a néprajzban felhasználni és mit tanulhat viszont a történelem a néprajzból. Történéseink, kik nem mindig ismerik fel a nemzeti szempontból legegységesebb történelmi problémáinkat, még mindig Györffy egyik tanulmányából élnek, ha azt akarják pontos települési adatokkal bizonyítani, hogy sok helyen a török nyomán kipusztult magyarság helyére telepedett az oláh lakosság. Pedig, amit az etnografus Györffynek Biharról sikerült kimutatnia, ugyanazt lehetett és kellett volna bizonyítania történetíróinknak a többi megyéről: Aradról, Hunyadról stb., míg e területek a miénk voltak. Ma, persze, már nehezebb munka lesz a mulasztást pótolni.

Egy másik tanulmányában szintén Györffy mutatta ki a hajdúkról, hogy azok nem ide szakadt rációk voltak, mint sokan állítják, hanem legnagyobb részt földönfutó tiszavidéki magyarok. De tán legtanulságosabb eredménye az volt, mikor az alföldi városok építkezését tanulmányozva rájött arra, hogy e városok mai térképe kitűnően reflektálja a magyarság eredeti állattenyésztő nomadizáló életmódját: a kettős telek, a belső szűk téli lakással és a külső, állattenyésztési központul szolgáló ú. n. *o*-l-lal; továbbá a kifelé szélesedő utcák,

melyek már a telep periferiáin lakó marhaállomány kedvéért alakultak így, mind az ősmagyar települési formákat tükröztetik vissza. S végül, reméljük, olvasóink közül sokan ismerik Györffy *Kiskunsági krónikáját*, melyben az Alföldi magyarság eme fontos vidékének multjáról rajzolt minden adatában való és mégis regényesen érdekes, mulattató-ríkató képet és remek magyar népművészeti rajvfumfüzeteit, melyeket sajátkezűleg rajzolt és saját nyomdájában állított elő.

Ez a szerény, de csodálatos tevékenységű és a magyarság etnikumát és történelmét mélyen és sokoldalúan ismerő tudósunk, — ki különben se nem akadémikus, se nem professzor — most a matyókról írt könyvet és annak eredményeit összegezte a Magyar Néprajzi Társaság ülésén.

A *matyó* elnevezés, melyre csak újabb időben lettek büszkének a mezőkövesdiék, sok helyen használatos az Alföldön a katolikus magyarok megjelölésére. Györffy meggyőzően bizonyítja minden más litterátus eredetű mendemondával ellentétben, hogy a matyók neve gúnynév, mely a *Mátyás* valamiféle kicsinyítő formája. A nyelvészetben ismert tény, hogy bizonyos gyakori keresztnevek könnyen gúnynevekké válhatnak; így lett a régi magyarban *Antal*ból a butaság szinonimája (v. ö. az *antalodik* szót, mely később a regényes *andalog* szóra javul), ismert a Sári név rossz jelentése és hogy a pesti jassznyelv mit csinált a szegény Paliból, mindenki tudja. Úgy látszik a kálvinisták illeték a Matyó névvel a katolikus magyarokat, mintegy együgyűségüket csúfolva.

Maguk a borsodi matyók pedig, úgy látszik, a honfoglaló magyarokkal együtt bejött kunok ivadékai és az északabbra vándorolt palócokkal azonos nép, melynek eredeti telepedési helye volt a mai Mezőkövesd és környéke, Tard és Szentistván. Számos török család- és helynév és a többi magyarságénál is erősebb mongoloz faji jelleg erősíti ezt a történelmi adatokra épített feltevést.

Györffy a kövesdieknél is megtalálta az ősnomadizálásból kifejlődött magyar várostípust, míg a palócoknál az északi hegyi városok települési formái vannak elterjedve, ami azt bizonyítja, hogy nem a kövesdiék vándoroltak délre, hanem megfordítva: a palócok származnak Kövesd vidékéről.

Rendkívül érdekes képet festett

Györfly a matyók különösségig szemérmes családi életéről, népszokásairól, de itt csupán azt a részletet emeljük ki, amely olvasóinkat talán legjobban érdekli: a népviselet és a matyóhímzés problémáját.

Sokakra nézve csatlódás lesz a válasz: Györfly rajzokkal, adatokkal és a még ma élő öreg emberek tanúságával bizonyította be, hogy a borsodi matyók a mult század közepén még épolly egyszerűen öltözködtek, mint a többi alföldi magyarok. Az 1857-iki *Napkelet* is ilyenek rajzolja őket. A mai dísz viselet csak a mult század második felében alakult ki. Mikor az öltözködés már elfajulóban volt és a gyári flutterek és aranypaszomántok elhatalmasodtak a motívumokon, a katolikus papság nyilvánosan elégette ezeket. Azóta nem is viselik, de az arany-ézüst helyére sárga-fehér vonalak léptek. A közismert matyóhímzések sem egyenes lezármazottjai a régi, primitív, egyvagy kétszínű matyóhímzéseknek, hanem a mult század közepén a szücs-hímzések utánzása nyomán fejlődtek ki s lettek sokszínűvé. Györfly véleménye szerint a matyóhímzés ma is fejlődőben van és ha a silány tömegmunkától eltekintünk, igen szép példányok tesznek tanúságot a magyar népművészet fejlődéskéességéről.

Györfly előadását még *Ébner Sándor* egészítette ki, a matyó betlehemi járást mutatva be gyönyörű színes felvételekben.

Itt is akad valami kövesdi sajátosság: nem a fiúk betlehemeskednek, hanem a lányok öltöznek legényruhába és adják elő mondókájukat.

Györfly minden művét a legmelegebben ajánlhatjuk az olvasóközönség legszélesebb rétegeinek: csak az efféle tanulmányokon ismerjük meg igazán a magyar földet és népet. Erre pedig mindnyájunknak törekednünk kell, mert a hazaszeretet üres, hiú érzés marad, ha nincs mögötte a haza igazi ismerete. De a tudományos és magánkiadóvállalatoknak is közre kellene működniök ezen a programon. Még ma sincs olyan könyvsorozatunk, melyben a művelt magyar nagyközönség megtalálná az igazi magyar értékeket: a magyar föld és nép rajzát, az igazi magyar népmesét, a magyar nép antropológiáját, társadalmi rajzát stb. És hol vannak az elveszett területek hasonló tudományos és népszerű ismeretesei?

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Edward Childe Carpenter amerikai színművész (kit a világért sem szabad összetévesztetni Edward Carpenter angol anarchista íróval) *Aglegény apa* című vígjátékát merőben ötletre építette fel. Erről az ötletéről az előzetes reklámok azt híresztelték, hogy olyan ritka jó «trouvaillé», mely önmagában is biztosítja a sikert. Mi majdnem megfordítva látjuk a dolgot: Carpenter ügyességét inkább az bizonyítja, hogy ötlete ellenére is kellemes, mulatságos darabot alkotott. Maga az ötlet ennyi: Sir Basil Winterton, dúsgazdag birtokos, nyugalmazott világi, kegyetlenül unatkozik, mintegy bűnhődésül azért, hogy világljáró ifjabb éveiben túlságosan keveset unatkozott. E hajdani szórakozások még ma is jelentékenyen megterhelik budget-jét: a világ három pontjára folyósít busás tartásdíjat három igen különböző temperamentumú, de egyformán elhagyott Pillangó kisasszonynak, s neveltetési díjat az ezek gondjaira maradt gyermekeknek. A gyermekeket mindeddig nem is látta. Most azután fejébe veszi, hogy ügyvédjével összeszedeti az egymás felől mit sem tudó csemetéket, s valamennyit odatelepti kastélyába, — jöjjön, aminek jönnie kell.

Kettős veszedelme is van ennek az ötletnek. Először is nem túlságosan finom. Sir Basil nem az apai érzés ébredése indítja elhatározására, hanem csak léha és frivol kíváncsiság. Azután meg: ha az ötlet megvalósítása hálás és tarka színpadi helyzeteket ígér is, a kibogozása aligha fog minden erőszakosság nélkül megadni.

Carpenter e Szicília és Karibidisz között ügyesen kormányozza csónakját. Mindjárt kezdetben kilúgoz a témájából minden bántó realitást: megéretteti, hogy csak afféle színpadi kereszt-rejtvényt akar feladni. S azután nyomban szemünk elé tárja — gyorsan pergő, változatosan megírt jelenetekben — az ügyvéd gyűjtőútjának három állomását, Manchesterben, hol egy vadóc zeneszerző - süvölvényt —, Firenzében, hol egy énekesnő-jelölt bakfist — s Newyorkban, hol egy felettebb öntudatos telefonoskisasszonyt kapacitál — valamennyit sikeresen, — hogy szíveskedjenek Sir Basil-hez beállni — gyermeknek.

A második felvonásban együtt van az egész társaság, a különböző nemzeti, ségű gyermekek meg vannak egymás.

sal elégedve s nyomban szakszervezetbe tömörülnek érdekeik esetleges megvédése céljából; afféle csöndes társra tesznek szert a fiatal ügyvédben is, ki az amerikai telefonoskisasszonynál érzelmileg érdekelve van. Az agglegény apa a gyerekeknek Homeros zajos darvaira emlékeztető beköszöntésétől először egy kissé megszeppen, de apai szigora még működésbe sem léphet, mikor észrevétlenül megmozdul benne az apai szeretet. Carpenter ezen a ponton fogja meg a közönséget néhány valóban igaz, lélektanilag helytálló mozzanattal. Az öregedő férfi lépésről-lépésre kapitulál a győzedelmes fiatal-ság előtt, megifjodik örömeiktől, együtt izgul velük izgalmaikban. A franciás kiindulópontú darab itt hamisítatlan angolszász ízt kap, humora kissé nyers, de szívből fakadó.

S végül jön a kibontakozás — kényszer. Ebben aztán van is némi kényszerdedtség. Az agglegény apából előbb törvényes apát kell csinálni, ez meg is történik: Sir Basil rendre adoptálja a «próbaidős» gyermekeket. A törvényes apa pedig még örömapává is előlép, ez az ex-telefonoskisasszonynál minden akadály nélkül megesik, őt a szerelmes ügyvéd végül is elkönnyvelheti fáradozásainak honorárium-többleteként. Már a manchesteri zongora-titán meg a firenzei énekes-lányka közt ébredő szerelem némi aggodalomra ad okot, valameddig szerencsésen ki nem derül, hogy a fiú származása körül gyakorlati gondolkozásu mamája némi kis önkényes dátumkiigazítással élt, ez tehát csak amolyan ál-fiú, alkalmas rá, hogy valódi vő legyen belőle.

A keresztjejtvény — habár egy kis csúfissal-csavarással — meg van oldva.

Ha francia szerző írta volna meg a darabot, finomabban vezette volna vonalát, talán némi reminiszcenciával a Sardou-féle *Agglegények* tónusára. Angol szerző kezén valami dickens-i kandalló-duruzsolás került volna bele. Carpenterben sok az amerikai keménység és faragatlanság, de van benne nyílt becsületesség is: nem mélyencedik, nem társadalmi-problémázik, mulatságos, friss színpadi játéknál többet nem ígér, de amennyit ígér, annyit tisztességgel be is vált.

Kár, hogy Zágón Istvánnak egyébként könnyen perdülő fordítása a szóvegy némi nyerseségeit a pesti argót útszéliségeivel téveszti össze. Sir Basil kastélyában beszélhetnek szaloniatla-

nul, akár bárdolatlanul is, de — jasszul talán mégsem.

A Magyar Színház az évad egyik legjobb előadását produkálta az épen nem könnyű színpadi feladatok megoldását kívánó darab színrehozatalával. Minden pompásan pergett, a megnyitó képeknek megvolt a külön hangulatuk és érdekességük, Sir Basil otthona is kedves, barátságos levegőt árasztott.

Az előadás lelke Hegedűs Gyula volt, az agglegény apa szerepével a színház neki kívánt kedvében járni; a választás szerencsésnek is bizonyult: Hegedűs egész kedvvel és odaadással állt feladatának szolgálatába. Az alak pompásan vág egyéniségéhez, benne úgy mozoghat, mint a tökéletesen rászabott ruhában. Egy-egy hangsúllyal, egy-egy tekintettel valódi mélységet éreztetett ott is, hol szerepének szavai meglehetősen a felszínen mozognak. Ez az az egyéni varázs, amivel valamikor Ujházi Ede tartotta hatalmában közönségét. Titkos Ilona is elemében volt: kedvére keverhette a hányivetiséget a szív komolyabb hangjaival; ilyenkor ő mindig színes és érdekes. A fiatal Neményi Lili egyelőre bájos énekével ringatta firenzei hangulatba hallgatóit, játékában még sok a kiegyenlítetlenség, noha egy sirdogáló jelenetben e részben is eljutott a biztató ígérethet. Jávor Pálban megvolt a zenei terrorfiú kellő frissesége, helyel-közzel szívet is éreztetett nyers ágálásai mögött, de — épen alakításának egyensúlya érdekében — tompítania kellett volna a brutálisabb fordulatokat. Z. Molnár László zsembe öreg orvosa jeles epizód-rajz s az a Gombaszögi Ella bővérű olasz exprimadonnája is. Ebben a színésznőben feltűnően gazdag a fantázia, figuráit tökéletesen magára veszi s őszinte, meleg kedéllyel kelti életre. Dénes György ügyvédjéből épen ez a színészi beleélés hiányzott, szerepét inkább csak úgyesen és elegánsan végigszaladgálta.

*

A Belvárosi Színház újdonságának, Békefi István és Vadnai László *Ez az én esetem*... című bohózatának harmadik felvonása azzal kezdődik, hogy egy hotelszoba ajtószámát ravasz fondorlattal kicserélik. Mire a darab befejeződik, a rosszajú kritikusan az a vészes gyanu ébred, hogy művükkel — valami végzetes tévedés következtében — a szerzők is ajtó tévesztettek. Drámái színházba eddig amúgy sem voltak bejáratosak, korábbi termékeik

(ezek száma a százat is meghaladja) egytől-egyig kabaréék és operettszínházak deszkáin zajlottak le. Efelől ugyan még elérkezhetek volna arra a színpadra is, hol nem is régen Romain Rolland és Strindberg aratott úgynevezett «közönség-siker»-t, hanem akkor mégis a küszöbön kívül kellett volna hagyniuk a kabaré- és operett-stílusnak legalább is legolcsóbb és legátszatagabb fogásait. Hogy darabjukat becsületesen, kertelés nélkül bohóztatnak nevezik, az ellen semmi kifogásunk nem lehet; ez nem a legmagasabb műfaj ugyan, viszont semmivel sem lesz különb azáltal, ha — mint mai nap divat — «játék»-nak, «színpadi groteszk»-nek vagy bármi egyéb csodabogárnak címezzük. Jó bohózatot írni nem büntető törvénykönyvbe ütköző cselekmény, igazán szólva: nem is lenézni való írói teljesítmény.

De hogy az udvarló a férj elől a «véletlenül» megszőkött inas libériájába menekül s ezzel az inast terhelő gyöngylopás gyanujába keveredik; hogy a férj «kis barát»-jével a férjhez érkező vendég a vonaton liaisont köt s a nőcskét a férj lakására invitálja; hogy ez a kalandéhes apa-vendég leányát egy tudtán kívül amerikai örökséghez jutott pesti fogorvoshoz akarja nőül adni, aki viszont nem más, mint a háziasszony lakásán inasruhában bujkáló udvarló; hogy a harmadik felvonásban az egész társaság abban a kicserélt ajtószámú balatonfüredi hotelszobában bukdácsol egymás hegyén hátán, ki fürdőruhában, ki kombinében; hogy közben «aktuális» vicceket hallunk a lillafüredi melegvízkutatásról, meg a hófúvás következtében Székesfehérvárott elrekedt balatoni vonatról: mindez azt a feltevést keltheti bennünk, hogy vagy a szerzővel együtt mi is házzámot tévesztettünk, amikor a Belvárosi Színház előadására váltottunk jegyet, vagy pedig a Belvárosi Színház szánta rá magát annak az emberbaráti feladatnak vállalására, hogy a megszünt Folies Caprices és Kis Komédia elárult közönségét a jövőben ő fogja szellemi táplálékkal ellátni.

Azt az ügyességet, aminek a darab szerzői a maguk régebb területén már elég jólélet adták, ettől a közös terméküktől sem óhajtjuk elvitatni, pedig úgy hírlírik, hogy ez pályájukon az Opus I., melyet minden egyéb művet megelőzve, még érettségi bankettjük hangulatában ötlöttek. Félős, hogy ezeketán valamennyi «beérkezett» ka-

barészerző előkeresgéli tizennyolcéves korában világrahozott zsenyéjét s jelentkezik vele a Belvárosi Színháznál, mely — úgy tetszik — nagy fogékony-ságot mutat az irodalmi primeur-ök iránt.

Az ilyesmivel a színház ugyancsak lebecsüli a közönséget, le még a saját színészgárdáját is. Gózon Gyula ép ebben az évadban megmutatta, hogy mélyebb jellemrajzra is képes, gazdag kedélyű kórikus, minek hát efféle olcsójanos feladatokra fogni? Ő az álinas udvarló. — Hallatlanul mulatságost — mondják alakítására a nézőtér szellemi kiskorújai. Mi inkább lehangolóan mulatságosnak találjuk, bárgyú gyámoltalankodásokra és kültelki grimaszokra szorítva. Bilicsi Tivadar egyik szerepben már jelezte azt az irányt, amelyben tőle jót, talán értékeset is lehetne várni, — nosza, olyan helyre állítják, ahová pontosan nem való. Lázár Máriát vendégül hívták a feleség szerepére, de ez a szerep valóban nem az, amiben fiatal színész nő végre komolyabb és többetérő jelzöt is szerezhetne neve mellé annál, amit eddigi színpadi szereplése során kritikusai mindig készséggel kiutaltak, hogy t. i. «szép» és «megkapó» színpadi jelenség. Kívánjuk is neki minél előbb azt a feladatot, melyben majd szépségén túl tehetségével is «megkaphat».

A rendezés abból indult ki, hogy itt minden hatást a «színházi képtelenségek» minél nyiltabb bevallásával kell kicsiholni s ezzel tagadhatatlanul legjobban is szolgálta a darab stílusát.

*

Ez ósdinak született «újdomság» után valóságos lelki felüdülés volt végignézni Kisfaludy Károly százszentendős vigjátékának, a *Csalódások*-nak nemzeti színházi felújítását. Beülünk a nézőtérre amolyan «nagyapáink jószága» iránt kötelező kegyelettel s egyszer csak azon kapjuk magunkat, hogy őszintén, szívből mulatunk. Ezeket a váltig ismert, százszor utánzott figurákat ma is bízvást előszedhetni csöndes szendérgésükből; valahányszor jó színészek gondjaira kerülnek, megindul bennük a vérkeringés, szavukat átjárja az élet melege, kacagásukat egy temperamentumos író kitörő játékos kedve. A filológia itt régen elvégezte a magáét, patikamérleglen kimutatták, mennyi e naiv bonyodalmakban a kotzebuei örökség. De próbálnák csak elővenni a forrást, a mintát: elnyelni

az ásitás. Kisfaludyt élteti az írói hűség és lelkeség; szívét vitte bele a játékba s a szívnek ez a kedvessége ma is át- meg átút hervadozó szövegén.

Ily művek felújításához nagy szeretet, finom stílusérzék s a primitív keretekbe behelyezkedni tudás kívánatik. Mindez megvolt a Nemzeti Színház szép munkájában. Az újonnan felszerelt forgószínpad igénybevételével visszaállították a darab kompozícióbéli zavartalanságát; derűs, jóhatású díszletek közé fogták a képeket, szép színegyüttesbe öltöztették a szereplőket. Jóleső harmónia volt a játékban is, senki sem ugrott ki a stílusból, senki sem csapott át olcsó karikatúrába.

Mátray Erzsébet és Lehotay Árpád szerelmes párja nemcsak szép volt, hanem egészen korhangulatot keltő is; amaz a megelevenedett Barabás-kép, emez az eszményi századeleji gavallér, némi enyhe wertheri árnyalattal. Horváth Jenő plánuszóvő inspektorát már régebben is láttuk, de ilyen közvetlennek s ép azért létszerűnek még soha. Kiss Irén Luca kisasszonya is most még tartózkodóbb a szélsőbb eszközök használatában: valósággal mintaképe a kómikai diszkréciónak. Kürti József egyéniségéhez igen jól vág Mokány szerepe, benne nemcsak valódi magyar ízt érezet, hanem a parlagi külső alatt valódi úri lelket is. Lígeti Juliska kacagása a tisztaszívűség nemes hangszere, Ághy Erzsébet pedig valóságos specialista a fiatal lány felszeg bájának bemutatásában. Végül meleg dicséretet érdemel Bodnár Jenő, az uradalmi kertész kurta, de kitűnő szerepében, melyhez Ujházi Ede játékának emléke fűződik. Bodnár ezzel az emlékekkel is meg tudott birkózni: élő és eredeti volt, mosolyfakasztó és ugyanakkor megható.

Rédey Tivadár.

Képzőművészeti szemle.

Az Ernst-múzeum kiállítása. A milléniüm évtizedének görög tüzes történelmisége után, amely történelmi festészetünknek körülbelül befejeződését jelentette, mintegy három évtizedig alig jutott valakinek eszébe, hogy történelmi festészetet követeljen művészeinktől. Messzire túlhaladná e beszámoló kereteit és céljait, hogy e hirtelen változás okát keressük. Csak a tényt állapítjuk meg és vele szemben azt, hogy újabb, viszont elég gyakran nyilvánulnak meg olyan óhajások és törekvések, melyek kulturális életünk tényezői közé törté-

nelmi festészetünket is fel szeretnék támasztani, mint a nemzetépítő nacionalizmus egyik leghatékonyabb eszközt.

«Ha a művész a maga művészetével beszél, megérteszi, megszólaltatja a nemzeti multat; ha érzékelhetővé teszi a mult eseményeit, emlékeit; ha akár a mult, akár a jelen, sőt talán a jövő képeivel is fokozza a nemzeti érzelmek erejét, képe vagy szobra látára hevesebben dobog a honfiszív, elszorul, vagy kitágul a kebel, ökölbe szorul a kéz» — írja *Dóczy Jenő* ama tanulmányában, mely a nacionalizmus és a képzőművészet viszonyát elemzi és egy új történelmi festészetet sürget. De nemcsak őt, hanem másokat, sőt a művészeket is foglalkoztatja egy új monumentális festészet álma, amely az impresszionizmus individualista és polgári művésze után nagy tömegek lelkehez szóló kompozíciókat teremt. Az expresszionizmus például, amidőn élesen szembefordult közvetlen elődjével és egy új művészet hajnalát hirdette és ugyancsak monumentális feladatokra készülődött, végső eredményben szintén az egykori fresko hívatására, hatalmas épületek falának kompozíciós díszítésére gondolt.

Nem csoda tehát, hogy amidőn az állam művészeink foglalkoztatása végett újabban megbízásokat juttat, olajfestményeikkel középületeink falát óhajtja díszíteni. Így kaptak rendeltést nagyobb méretű, falfestménypótló ábrázolások készítésére *Rudnay Gyula* és *Iványi-Grünwald Béla* is. Ebből az akcióból az Ernst-múzeum kiállítása *Rudnay Gyulától* két, *Iványi-Grünwald Bélától* egy lejtászó lelki élet egymásban tükröztesével kellett volna összekapcsolni, amilyen feladatok szemléltető megoldásával a haldokló történelmi festészet a XIX. század végén sokat, bár legtöbbször eredménytelenül bajlódott.

Grünwaldnak sem sikerült, ami nem is csoda, hiszen ilyen komplikáltan egybeszóvódó lelkifolyamatok ábrázolásával egykori, nyugodt létezését hirdető dekoratív kompozícióin sohasem nyugodt és nagyvonalú formaadás helyett most részben naturalisztikusan, részben egy *Vaszary Jánosra* emlékeztető színexpresszionizmussal építette fel képét, melynek nagy méreteit azonban egyáltalában nem tudta kitölteni. Mert hiszen még az ekkora terjedelmes felnagyított harsogó színakkordok sem

elégességek arra, hogy a figurális kompozíciógyébként teljesen hiányzó többi elemeit pótolják. Az alakoknak egymáshoz és a kép egészéhez való viszonya vonalban, színben és kiterjedésben egyaránt bizonytalan és zavaros.

Rudnay és Iványi-Grünwald esetében is ugyanaz történt: egy centiméternyi keretek között elhelyezkedő viziót, amely Rudnaynál a színek és vonalak kissé archaisztikus ötletességével, Iványi-Grünwaldnál a sötét háttérből felharsogó színfoltok világító erejével vált volna festőivé, szuggesztívvé, széppé, a méteres méretekét kívánó megrendelés túlpuffasztotta azokon a kereteken, amelyeket betölteni tud. Így keletkeztek mindkét kiváló művésznél e képein amaz ugyancsak jókora halott területek, amelyek teljesen üresen maradtak.

Ez a nemsikerülés különben megszívlelendő mementóul szolgálhat, hogy a naturalizmus emlőin felőtt, az impresszionizmus kifejezőmódjaiban nagyszerűen kibontakozó, majd később ennek lehiggadt eszközeivel nyugodt összefoglalásukig eljutó művészeinktől ne kívánjuk olyan feladatok megoldását, amelyekre nem termettek. Ez semmi esetre sem védőbeszéd tehetségtelen akadémikus festőink mellett, akik halálosan unalmas és nagyoló monumentáliszkodásukkal még mindig hivatalos fölnyben érzik magukat, mert hiszen az ő festményeik még sokkalta jelentéktelenebbek, hanem csak kényszerű megállapítása annak, hogy a monumentális festészetet kár olyankor, amikor még korai és kár olyanoktól erőltetni, akiknek jelentősége, nagysága máshol rejlik. S ha egyszer igazán elérkezik az ilyen feladatok megoldásának szüksége és lehetősége, ami egyre megy, egyáltalában nem történelmi témák keretében, hanem jóval általánosabb emberi alapokon, nem az impresszionisták nemzedéke, hanem inkább az a generáció fogja az efféle reményeket valóra váltani, amely az expresszionizmus zászlajával indult és legkiválóbb képviselőiben máris monumentális, de általánosan emberi figurális kompozíciókig jutott el.

E nagyon is időszerű kitérés után azonban mondjuk meg, hogy Rudnay Gyula pompás tehetségének korlátai között néhány nagyszerű tájképet állított ki, amelyek bensőséges lelkenek legjava álmái közé tartozik. Ugyanígy Iványi-Grünwald Béla is: színekben pompázó csendéleteket, egy pár kitűnő

tanulmányt, köztük pl. a nagy képhez készültet, amely sokszorta frissebb, erőteljesebb, közvetlenebb, mint a szerencsétlen nagy kompozíció.

Az Ernst-múzeum legnagyobb termét teljesen megtöltik *Batthyány* Gyula gróf festményei. Szinte a legvégső háttárig fejlesztette ki izgatott, furcsán stilizáló ábrázolásmódját, mely nem annyira közvetlen élelményeken, mint inkább kultúrális emlékeken nyugszik. *Batthyány* elsőrangú virtuóz, aki abszolút biztossággal kezeli mondani valóját. Inkább grafikus, mint festő, aki nem is törekszik az olajfesték lehetőségeit kihasználni, vele is inkább rajzol, mint fest. Leginkább tört színeket használ, ami különben is uralkodó vonalszerűségét még jobban kiemeli. Témáiban és megoldásukban is szereti a zsúfoltságot, a torlódást, amelyet izgatottá tesz vonagló alakjainak és tolongó tömegeinek mozgalmassága. Nemcsak az eddigi, hanem az eljövendő összes századok degeneráltságával kacérkodik bennök tréfás mosollyal, elegánsan, előkelően — de minden démonosság nélkül.

Három fiatal grafikus szerepel még ezen a kiállításon. A lágyan, olvadékonnyan és édeskés jelentéktelenséggel aquarellező *Gallé* Tibor. A jóval erőteljesebb, mélyremarkolóbb, de még csak kialakulóban álló festményt mutat be.

E sorok írója majdnem két évtizeden át annyiszor adott kifejezést, annak az elragadtatásának amelyet e két kiváló mesterünk alkotásainak látására érezett, hogy ma viszont a legteljesebb pártatlanság álláspontjáról elfogultság nélkül, őszintén megírhatja, hogy vajmi kevés kedve telt ezekben az alkotásaikban. Rudnay Csokonay-ja és *Toborzás-a* is bizonytalanul felnagyított, széthulló grafikai ötletek, amelyek erőtleneek, bizonytalanok, sőt színezésükben kellemetlenek is. Rudnay figurális művészetének legjellegzetesebb vonása a kis formák keretébe szorult, kirobbanni készülő visszafajtottság volt, melyet a rajz és a színek éles hangsúlyai harsogtattak elő képei síkjának sötétjéből. Ezekben a gomolygóan torló díj figurális jelenetekben visszafajtott erők dübörgését éreztük, most azonban, midőn Rudnay fölszabadította őket és nagy síkokra vetítette fel, ellanyhultak, sőt felnagyítva mutatják Rudnay kifejezőmódjának egynemely hiányosságát, vonalvezetésének bizonytalanosságát és ingatag térérzékét.

Sajnos épen ilyen gyöngén sikerült Iványi-Grünwald Béla nagy kompozíciója is, melynek címe egy egész mondat: «Hogyan lett Dúl Mihály uramból Rác János?» — Ehhez a katalógus még a következő magyarázatot fűzi: A feleségét zaklató török csausz — a basa megbizottját — agyonütötte Dúl Mihály, mire a basa jelenlétében a debreceni bíró, hogy megmentse Dúl Mihályt, kicseréli a nyápic, gézengúz Rác Jánossal és azt ítélteti el. A basa észreveszi ugyan a selmáskodást, de ráhagyja s végül is minden rendbe jön.

A hosszú címből és a keserves magyarázattól, amely persze nem a képből tűnik ki, mert hiszen egy ilyen hosszú história egy, sőt akárhány festményből sem olvasható ki, nyilvánvaló, hogy Iványi-Grünwald még egy pár lépessel túlment Rudnay Gyulán, aki csak egyszerű és könnyen érthető helyzetképet tett meg ábrázolása tárgyául, Grünwald ellenben egy drámai jelenetet választott némi zsánerszerű beállítással, amelyet a fiziognomiák jellegzetes ábrázolásának a rajtuk Nagy Imre és Cserepes István, akinek gyors és biztos kézzel felvázolt pasztelljei néhol még Csók István hatását mutatják, de emellett elsőrangúnak ígérkező grafikus tehetséggel biztatnak.

A tavaszi kiállítás. Erre a tárlatra aligha volna tanácsos a Budapestre vetődő külföldieket elvinni. Nagyon furcsa képet alkotnának maguknak a magyar képzőművészet mai állapotáról, amelyre ez a kiállítás nagyon jellemző ugyan, de amelyet, hála Istennek, csak nagyon kis mértékben képviselnek. Nem akarunk abba a hibába esni, amelybe ezúttal a legtöbben ismét beleestek: hogy megismételjük azt az évről-évre hangoztatott siránkozást, hogy a Képzőművészeti Társulat kiállításai alacsony színvonalúak, hogy a legjelesebb művészek távol maradnak róluk és így tovább fölhántorgatni tömérék kifogást, vagy az áldatlan helyetből kivezető utat keresni. Semminemű célja sincsen az ilyesminek, mert amíg a közönségnek jók ezek a kiállítások, amíg rendezésük kifizetődik, addig hiábavaló minden támadás vagy siránkozás. Nálunk épúgy, mint amilyen hiábavalónak bizonyult a képzőművészeti élet legforrongóbb katalánában Párizsban is, ahol a Grand Palais sokezernyi képe épen olyan jelentéktelen és lelketlen epigonművészet, mint a Múcsarnoki kiállítások

tömegei. Erre a kiélt, önmagát folytonosan ismételtető, szinte iparszerű foglalkozással változott festészetre is szükség van: a nagyközönség jobban szereti Zerkovitzot, mint Kodályt, jobban Farkas Imrét, mint Ady Endrét, mért ne szeresse hát inkább Kézdi-Kovács Lászlót, mint Szőnyi Istvánt vagy Aba-Novák Vilmost?

E kérdéssel ezeken a hasábkokon végleg leszámolva nem zsörtölődünk többet, csak a magunk igazát keressük a Múcsarnokban, azokat, akik megajándékoznak. Mert vannak ilyenek ezen a tárlaton is. A termek sorrendjében haladva: Burghardt Rezső szűziesen világító, derült, magyar tája üde tavasziságával, mellette Burghardt József kettős arcképe, aztán Remsey Jenő küszködő de, sajnos, mindég meg nem oldódó nagyot akarása, Zádor István száraz, de becsületes naturalizmussal festett aktja, Chiovini Ferenc «Földmunka»-ja, V. Sashegyi Kálmán «Zalai táj»-ja, Horváth G. Andor «Napos tel»-e, Ungváry Sándor «Várakozó szűz»-e, Heintz Henrik «Sze ntendrei táj»-a, Gimes Lajos «Téli nap»-ja, Diósy aquarelljei.

Az ismeretlenebbek közül Bors Károlyt, Sárkány Lorántot, Krem Mátyást, Tőkés Sándort, Hessky Ivánt és Prohászka Józsefet említjük, aki szorgalmas és hű naturalizmussal, külsőségekben nagyon hasonló olyan arcképeket fest, melyek rövid időn belül keresetté fogják tenni.

Külön színvonalat jelentenek a rézkarcolók. Köztük első helyen Varga Nándor Lajos. A szobrászok az ideikt megszokott színvonalon, szalónba illőn, tetszetősen, simán és jelentéktelenül kínálkoznak. De kivételek is akadnak, így Halmágyi István két szenvedélyesen mozgatott reliefjével és Nagy Gyula «Vágyódás» című bronzbaöntésre váró fölötte finom és átszellemült fiatal leányaktjával, amely nagyon figyelemreméltó tehetséget árul el, naiv naturalizmusában is választékos, sőt finoman emelkedett; csak természetes tehát, hogy a napisajtó kritikája egyáltalában nem szerzett róla tudomást.

Vajjon legyünk-e olyan udvariáncok, hogy a Képzőművésznők Egyesületének eddig a Nemzeti Szalónban megszokott tárlatához csábítsuk olvasóinkat, amely gyöngeségben vetekszik a XII. terem anyagával? Ne kellemetlenkedjünk, hiszen hivatásunk az ilyen tömegtárlatokon nem a jelentéktelenség gáncsolása, hanem az értéke-
sebbek felsorolása.

A francia avantgarde művészek kiállítására a Nemzeti Szalóban. Nagy érdeklődéssel vártuk ezt a kiállítást, melyet a sajtó hetek óta beharangozott, hiszen festészetünk több mint három évtized óta a francia művészet erős hatása alatt állott és állandóan megtermékenyült tőle. Számos kiváló festőnk Párizsban szerezték művészetüknek döntő benyomásait és közönségünk elitejének érdeklődése is mindjobban a francia művészet felé fordult, aminek elősegítésében nemcsak utazások, irodalmi művelődés, hanem azok a kiállítások is nagy szerepet játszottak, amelyeket a XIX. század derekának és végének francia mestereiből nálunk rendeztek. Így huszonegy évvel ezelőtt a Nemzeti Szalóban Delacroixtól Degasig, 1910-ben a Művészházban a posztimpresszionistákig végigtekintette közönségünk a francia művészet fejlődésének nagy eredményeit; Gauguin műveiből is láttunk egy gyűjteményes kiállítást és Ernstéknél is egy tárlatot, mely a magyar gyűjtők tulajdonában lévő modern francia képeket mutatta. A XIX. század francia művészetének megbecsülése nálunk évről-évre nőttön-nőtt és az, amit a művészeti kritika úttörői kezdetben viharos ellentmondások között hirdettek, hogy a XIX. századbeli festészet tetőpontját Franciaországban érte el — lassanként közmeggyőződésé vált.

A háború óta azonban az egykori élénk érintkezés megszakadt. Párizs kevesebben juthattunk ki Párizsba, amelynek forrgó művészeti életéről így legtöbbször csak reprodukciókból értesülhettünk. Ezért fogadtuk nagy örömmel ennek a kiállításnak híreit, amelynek címe épen a legújabb fejlődés bemutatását ígéri. És ugyanezért kelt jókora csalódást is, mert e szempontból alig váltja be a hozzáfűződő reménysegeket. Vagy teljesen hiányoznak róla az utolsó tizenöt esztendő francia művészetének legjelentékenyebbjei, vagy ha szerepelnek is, csupán jelentéktelen alkotásaikkal láthatók. De, aki ezen a kiállításon a *Matisse*, *Picasso*, *Derain*, *Vuillard* (aki különösen érdekes lett volna Rippl-Rónai miatt) *Bonnard*, *Braque*, *Derain* neve alatt szereplő festményeket látja, még csak halvány képet sem alkothat magának művészetükről.

És egy festményt sem látunk, amely *De Chirico*, *Segonzac*, *Léger*, *Ozenfant*, *Seurat*, *Modigliani*, a vámtiszt *Rousseau* vagy *Chagall* nevét viselné, akik-

nek bemutatása nélkül csak nagyon töredékes, hiányos a mai francia képzőművészet ismerete. Aztán egyáltalában nem számíthatók az avantgardista művészek közé *Denis*, *Signac* és *Besnard* (az utóbbítól különben is csak műhelyhulladékok láthatók).

Ezzel szemben soroljuk fel most azokat az értékeket, melyeket ez a kiállítás mégis csak nyújt. Itt van elsősorban *Utrillo*, a mai Párizsban egyik legdivatosabb festője, aki merev lokális színekből építi fel neoprimitív képeit, melyeken az architektúra dominál. Itt van *Matisse* tehetséges tanítványa, *Dufy*, mellette *Rouault* nem túlságosan jelentős bohócával és *Vlaminck* a megszokottaknál jóval szelídebb két képével, a merészen erőteljes *Friesz*, a giottoian világos színekkel festő finom neoprimitivista *Kisling*, a valamikor mereven kubista *Metzinger*, aki a kubizmusról áttért a düllöngöző primitív-ségre, *Laurencin* sápadt dekadenciájával, *Lhote* geometrizálásával, amely újabban a Maurice Denisből kiinduló neoklasszicizmusban oldódik föl. És itt van, sajnos, kiabálóan, tolakodón és egészen tartalmatlanul *Van Dongen* léha, üres, haszontalan virtuózkodásával. Végül egy csomó közömbös és jelentéktelen festő, akiket bizony kár volt közénk elhozni.

A szobrászati rész még szegényesebb. *Maillol*-t csak tanítványa, *Saupique* képviseli, mellette két friss szobrász, *Bernard* és *Pompon* ügyes dolgai láthatók. *Bourdelle*-nek, aki három kis szoborral szerepel, semmi köze a francia avantgarde-szobrászok törekvéseihez. Végül emlékezzünk meg a grafikai részről, amely szép *Derain*-, *Matisse*-rajzokat tartalmaz és egy csomó modoros, el nem adható *Signac*-vázlatot.

Erre a sokaknak talán unalmas felsorolásra szükségünk volt, hogy alátámaszthassuk vele a kiállítás felett való elégedetlenségünket. Most, ha eszünkbe jut, hogy a francia művészet az elmúlt években külföldi kiállításon milyen nagyszerűen reprezentatív összeállításokban jelent meg, alig tudunk e kiállítás szegénységére mentésget vagy magyarázatot találni. Elsőrangú mestereket gyöngé anyaggal szerepeltetni és egy csomó elmaradt vezető helyett harmadrangú epigonokat küldeni egy olyan országba, amelynek művészete hosszú időn át a francia eredménytelen dolog, mert nem járhat sem erkölcsi, sem anyagi sikerrel.

E kiállítás tökéletlen tükréből is megállapíthatja azonban a látogató, hogy a párizsi művészetnek vezetőszerepe ma sem szűnt meg. Párizs az új és az egész világ képzőművészetét állandóan megtermékenyítő művészi kifejezőmódok el nem apadó forrása. S ha végignézzük az ott ma vezető művészegyéniségek névsorát, azonnal szemünkbe fog ötleni, hogy ma már nem is annyira francia, mint inkább csak párizsi művészetről szabad beszélnünk. Míg az impresszionisták korában, sőt még a posztimpresszionizmus alatt is, majdnem az összes mesterek született franciák voltak, a mai párizsi művészet kiemelkedő egyéniségei majdnem kivétel nélkül idegen származásúak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy teljesen idegen művészetet csinalnának, olyan művészetet, amelyre a francia léleknek nincsen befolyása.

Mert akármennyire nemzetközivé válik is a művészet egész Európában és a legerősebben épen magában Párizsban, a francia lélek még mindig rányomja bélyegét mindazokra, akik

Párizs művészetének forratagába kerülnek. Magukra öltik a francia lélek egyszerű, cikornyátlan magátólértéketősét, kristályos racionalizmusát, patetikus naivitását, közvetlen kézzelfoghatóságát. Ez a művészet ma is a látás gyönyörűségeire számít, nem akar transzvizuálissá válni, nem az értelemre, hanem az érzékekre számít. Ebben egymástól legtávolabb eső irányai is megegyeznek egymással.

Egységes kialakulásról persze odakint sem lehet szó. Legfeljebb negatívumok terén, a naturalizmus kétségtelen megtagadásában, amiben még a neoklasszicizmus és neoprimitivizmus is megegyeznek egymással. És talán abban is, hogy általánosabb érvényűek és monumentálisabbak törekednek lenni, mint diadalmas elődjük, az impresszionizmus volt. De az utak és módok, amelyekkel ezt a végső célt megközelíteni törekednek, legalább annyira eltérők egymástól, amennyire szaggatott az a társadalom, amelynek lelkéből erőt merítik.

Farkas Zoltán.

Eredj, ha tudsz!

Csak nemrég szoltunk e helyen az Erdélyi Helikonnal kapcsolatban arról, mily mélységes közönnyel fogadta baloldali sajtónk az erdélyi irodalom megindulását. Most szép kis bizonyítványát adja ennek a «legelterjedtebb napilap», mely mint köztudomású, a magyar irodalom iránti érdeklődésében nem egyszer bizonyos deficitet mutathatott ki. «Sárga veszedelem» címen egyszer már meg- és letárgyaltuk e vállalat sárga könyveit. Ezek, mint hírlík, úgy jönnek létre, hogy a kiadó az egész világot körülhálózó kémiszolgálattal figyeli a legselejtesebb eleművek megszületését, pontos jegyzéket vezet róluk s ha aztán olyanokra talál, melyek még ezeknél is rosszabbak, akkor gyors fordítással közvetíti őket olvasói számára, nehogy szegények csak pillanatra is fölemelkedhessenek az általános műveltség szemhatára alól.

E sárga ponyvaveszedelem ellen már csak azért sem vehetjük fel a harcot, mert folyóiratunk nem ér le azokhoz a rétegekhez, melyek a villanyosok pótkocsiján e könyvekbe merülve színelik a szórakozottat a jegyfelmutatás alkalmával. De hogy a nagytekintélyű vállalat a magyar irodalom szemmel tartására is analfabétákat szerződtet, ez ellen már óvást kell emelnünk. Vallja be inkább, hogy a magyar irodalom nem érdekli, pénzét reá nem áldoz. Ez mindenestre korrektebb eljárás, mintha olcsó irodalmi rovatvezetők tudatlansága révén hamisítja meg az irodalmi adatokat.

A «legelterjedtebb lap» *Vasárnapja* e hó 3-ikán az alábbi verssel és szenzációs jegyzettel lepi meg olvasóitáborának rengetegét:

EREDJ, HA TUDSZ.*

*Eredj, ha tudsz, szegény,
Eredj és énekelj,*

* E szép vers szerzője a magyar ügyért vértanuhaltalt halt, az oláhok Segesváron 1920 nyarán kivégezték. A költemény a martír hagyatékából való.

*Hogy valahol, bárhol a világon,
Könnyebb lesz sorsod hordanod.*

Eredj, ha tudsz!

*Szállj, mint a jecske, délnek,
Vagy északnak, mint a viharmadár,
A magasságból a végtelenségnek
Kémleld a partját,
Eredj, fészekrakó vágyaid kibontva,
Eredj, ha tudsz!*

*Eredj, hitetlen, ha nem hiszed,
Hogy künn a nagyvilágban
A lelkedből, ez érző jából, nem ácsolt
Az emlékezés új kereszteteket,
S az emlékezés keresztjaira
Téged feszít a honvágy és a bánat.
Eredj, ha nem hiszed!*

*S ha úgy látod, minden elveszett,
Menj őserdőkön, tengereken túlra,
Felajánlani munkás két kezed,
Menj hát, ha teheted!
De itthon maradok én!*

*Károgya sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén!
Még nem tudom,*

*Jut-e nekem egy magányos sarok,
De itthon maradok.*

*Leszek őrlő szű az idegen jában,
Leszek alj felhajtott kupában,
Idegen vérben leszek a méreg,
Miazma, láz, lappangó rút féreg,
De itthon maradok!*

*Akarok lenni halálharang,
Akarok lenni gyújtózsínór,
Égő kanóc, lángra lobbanó vér,
Mely titkon kúszik hosszú évekig,
Míg a keservek löporához érek!*

— — — és akkor? — — —

*Még nem tudom,
Jut-e nekem egy magányos sarok,
De addig, mint téli varjú
Száraz jegenyén.*

Itthon maradok! . . . Reményi Sándor.

Ki ne látná első olvasásra, hogy a közölt költemény *Végyári* «Eredj, ha tudsz» c. költeményének helyenként «javításokkal» és — bizonyára a «legelterjedtebb napilap»-ban uralkodó irodalmi «helyszűke» miatt — *csonkításokkal* ellentett változata. A vers tehát *Végyári*-vers, amint ezt minden fővárosi és vidéki iparoskörben is tudják, ahol na-

gyon gyakran szavalják vagy tíz év óta. Végvárit nem végeztek ki, hála Istennek (hogy is képzelte a lap rovatvezetője, hogy egy ilyen kivégzés csak egy jegyzetnyi zajt üssön Európában?), ellenben a rovatvezető valóban kivégezte a maga irodalmi tekintélyét tudatlanságokozta baklövésével.

Ezért tanulság: irodalmi rovatvezetőnek csak akkor «eredj, ha — *tudsz!*»
Sovén.

Költészet és valóság.

Nemrégiben egy készülő törvényjavaslattal kapcsolatban patetikus cikkeket olvashattunk a sajtó szent hivatásáról. Különösen a haladó eszméknek kissé elaggott vezérorganuma volt hangos a szólásszabadság védelmében és emlegette az ujságírás magasabb feladatait. A lap belsejében azután mindjárt gyakorlati példát is adott az elméletre. Kiabáló hírei és táviratai között napokon keresztül hozzájuk teljesen hasonló fogalmazásban tudósítások jelentek meg, amelyek fantasztikus amerikai tervről számoltak be. Vastagon szedett fő- és alcímek hirdették a nagy

szenzációt ilyenformán: «Az ötszázemeletes új Babel a megvalósulás előtt. Az előzetes tárgyalások befejeződtek. — Weber Wolf nyilatkozata». A nagyobb hitelesség kedvéért a newyorki polgármester is szerephez jutott a hírekben, ahol napról-napra döntő tanácskozássokról, váratlan akadályokról, az építkezés megindulásáról értesülhetett a meglepett olvasó. Csak a tudósítások végén szerénykedett egy gyanus mondat: «Károly Sándor rövidesen részletesen be fog számolni az eseményekről», aki az avatottabbaknak elárulta, hogy a fantasztikus terv valójában fantasztikus regénytéma (a könyv azóta meg is jelent) és az érdekes hír csupán érdekes reklámötlet. Úgy látszik a sajtónak ma a legszentebb hivatása új meg új reklámokat kitalálni, amelyekből lassankint egyetlen rovatban sem lehetünk biztonságban. A szólásszabadság helyett talán inkább a jámbor olvasó szorulna védelemre, akit kedvenc ujságja politikai cikkeiben rendszeren az orránál fogva vezet, «színes» gyilkosság-riportjaival agyongyötör, reklámjaival és fizetett kritikáival pedig egyszerűen bolonddá tesz.
Argus.

E hó 17-én Székely írók estélye a Zeneművészeti Főiskola nagytermében.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.